1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Győr–Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Szerkesztő bizottság:
DÁVID FERENC, DOMONKOS OTTÓ, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN, HILLER ISTVÁN *titkár és technikai szerkesztő,* HORVÁTH ZOLTÁN, KELÉNYI FERENC *olvasószerkesztő,* KOCSIS JÓZSEF, KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ, MAJOR JENŐ, PAPP ISTVÁN, PINTÉR FERENC, PRÖHLE JENŐ, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, SZAKÁL ERNŐ, SZITA SZABOLCS *jegyző,* TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR

Szerkeszti:
MOLLAY KÁROLY

Huszonöt évfolyam után

Harmincöt évvel ezelőtt a Városszépítő Egyesület kiadásában indult el a Soproni Szemle, a tavalyi évfolyammal jelent meg huszönötödik kötete, mivel a folyóirat megjelenése 1945–1954-ig szünetelt. Huszonöt évfolyam említésre méltó teljesítmény egy helytörténeti folyóirat életében, hiszen a helytörténetírás nem jelentett mindig olyan elismert és megbecsült munkát, mint ma, a helytörténeti kutatás csak az utóbbi években kezdett országos mozgalommá fejlődni. A Soproni Szemlének egyszerre kellett és kell eleget tennie a helytörténeti ismeretterjesztés és a tudományos igényesség követelményének is, helytörténeten az élet teljes egészének feltárását értve, a legrégibb időktől máig. Ehhez olyan munkatársakat kellett kinevelnie, toboroznia, a folyóirat köré tömörítenie, akik e kettős követelménynek eleget tudnak tenni. A szerkesztő bizottság és a szerkesztő e feladatát azonban nem teljesíthette volna, ha 1955-től kezdve Sopron város tanácsa és társadalma nem áll mellékük teljes anyagi és erkölcsi támogatásával, ha a különböző történeti tudományok hivatásos és nem hivatásos művelői, a ma kérdéseinek ismerői közreműködésükkel nem teszik lehetővé a folyóirat Sopronon és környékén túlmutató célkitűzéseinek megvalósítását. A 25 éves jubileumon köszönetet mondunk a soproni nyomda dolgozóinak is, akik soproni szívvel és szeretettel azon voltak, hogy folyóiratunk igényes kiállításban jelenhessék meg.

Az új negyedszázad első számát abban a reményben indítjuk útjára, hogy folyóiratunkat tartalomban és

színvonalban ezután is tovább fejleszthetjük.

A szerkesztő bizottság

2Szita Szabolcs: Szovjet őrnagy visszaemlékezései Sopron vármegye felszabadulásáról

1944 novemberében a hadműveletek hazánk egész területére kiterjedtek. Tolbuchin marsall csapatai megkezdték a Dunántúl felszabadítását. Hitler különösen fontosnak találta ezen országrész megtartását, hiszen csapatai itt már Ausztriát, Dél-Németországot és a cseh iparvidéket védték. Budapesten a németek nyilas csatlósai és a szélsőjobboldali pártok vezérfiai „kitartásról" és a német csodafegyverekről szónokoltak, ugyanakkor Szálasi „nemzetvezető" és a főbb kormányhivatalok november első felében megkezdték az „áttelepülést" a Gyepű I-re (Farkasgyepű) és a Gyepű II-re, a nyugati határszélre.[1(1)] 1944 novemberének utolsó napjaiban az országgyűlés két háza, a képviselőház és a felsőház Sopronba költözött.

A német főparancsnokság terve az volt, hogy a Margit-vonalon[2(2)] és a régi osztrák-magyar (1938 márciusától német–magyar) határon húzódó Susanne-állásokon tartóztatja fel a szovjet erőket. Azt remélték, hogy a 6. német páncélos hadsereg offenzívája sikeres lesz, és visszaszorítják a 3. Ukrán Front csapatait a Duna keleti partjára. Ez nem sikerült, s elkeseredett harcok bontakoztak ki Budapest, majd Székesfehérvár[3(3)] térségében.

Budapest 1945. február 13-án felszabadult. Február végén a hitleristák hozzáfogtak a március 6-ra tervezett támadásuk előkészítéséhez.

A szovjet haditerv a németek védelemben való bevárását írta elő, ugyanakkor a német főerők elvéreztetését és kimerítését. A német haderőnek csaknem kétszer annyi harckocsija volt a Dunántúlon, mint a szovjeteknek,[4(4)] de egyebekben valamelyest gyengébben álltak.

A Legfelsőbb Parancsnokság március 9-i direktívája: „A 3. Ukrán Front védelmi harcokkal gyengítse az ellenség Székesfehérvár körzetében támadó harckocsi-csoportosítását, majd legkésőbb március 15–16-án jobb szárnyával lendüljön támadásba, zúzza szét az ellenséget a Balatontól északra és fejlessze ki a csapást Pápa, Sopron irányába."

A Velencei-tó környékén lezajlott páncélos csatákban a németek óriási veszteségeket szenvedtek, március 15-e után már csak a védekezésre és menekülésre gondolhattak. Összeomlott Hitler utolsó támadása, elkövetkezett a felszabadító hadműveletek nagy fordulópontja hazánkban.

1945. március 16-án nagy erejű támadás indult, az ún. bécsi támadó hadművelet. Tolbuchin marsall két hadsereggel kezdte meg a támadást Csákberény 3és Székesfehérvár között.[5(5)] Az egyik a 4. gárdahadsereg volt Zahvatajev altábornagy vezetésével. A másik, a 9. gárdahadsereg, Glagoljev altábornaggyal az élen, a front tartalékából érkezett. Az erőviszonyok: élő erő 4:1, lövegek és aknavetők 9:1, harckocsik és rohamlövegek 1:1, a 4. és 9. gárdahadsereg javára.[6(6)]

Ebben az időben, a támadást megelőző napon a nyilas táborban még ábrándoznak. Egy újsághír: „A

nemzetvezető egymillió pengővel jutalmazza Budapest újjáépítésének legművészibb pályatervét."[7(7)]

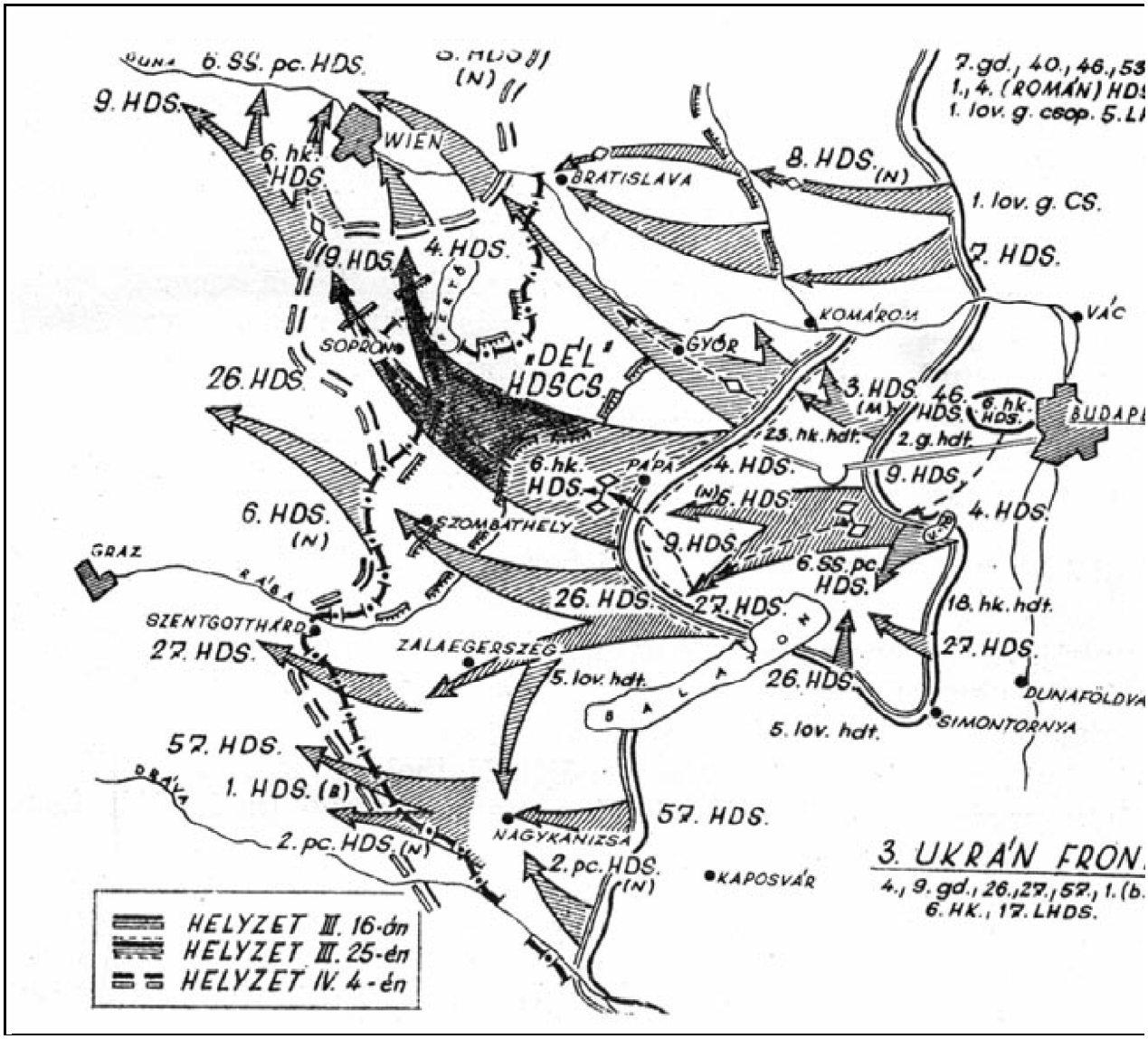

A Bécs elleni hadműveletek

A 3. Ukrán Frontnak a haditerv szerint fő erejével a „móri kapu" és a Balaton között, Pápán, Sopronon keresztül Bécsújhely irányába kellett támadást intéznie Bécs ellen. Március 19-én a szovjet gárdisták már a Bakony keleti szélénél harcoltak. 25-én a Bakony nyugati peremrészeit is elfoglalták, harc nélkül felszabadult Pápa. Szőny, Komárom és Győr kiürítése a német csapatok menekülésének szinte csak epizódjai. A Déli Hadseregcsoport súlyos veszteségeket szenvedett.

4A 4. gárdahadsereg a 3. Ukrán Front jobbszárnyán támadott. Az 1. sz. gépesített dandár március utolsó napjaiban érte el az akkori Sopron vármegye határát. A bécsi támadó hadművelet ezen szakaszában Sopron elfoglalása mind stratégiai, mind politikai okokból fontos volt. Sopron megye felszabadulásával a német haderő Bécs előtti egyik utolsó támaszpontja került felszámolásra, megnyílt az út a hadművelet sikeres

befejezéséhez (április 13: Bécs elfoglalása).

A nyugati országrész felszabadításában a szovjet haderő soraiban a 4. és 9. gárdahadsereg, valamint a 9. gárda harckocsizó hadsereg harcolt. Az ellenfél erői közé a 6. SS-páncélos hadsereg, valamint a magyar 3. hadsereg maradványai tartoztak.

Ekkor már teljes volt a magyar reakciós politika csődje, mely értelmetlen utóvédharcok színterévé változtatta hazánkat. Felesleges és hiábavaló volt az a véráldozat, szenvedés és anyagi pusztulás, melyet az irredenta sóvárgás és vak németbarátság okozott.

Ebben az időszakban a Rába és Répce vonalától nagyjából az országhatárig, pontosabban Soprontól Körmendig terjedt a Gyepű II., a Szálasi-féle tartomány. A nyugati vármegyék települései túlzsúfoltak voltak a menekültektől,[8(8)] mivel a front közeledtével valóságos népvándorlás indult meg Nyugat felé.

„Csak azért is Budapest I." – rikoltozta a Csepregen működő nyilas rádió. A hitlerista fenevad utolsó rúgásai, a nyilas téboly végórái sok szenvedést zúdítottak a Sopronban és környékén élő, illetve ide hurcolt vagy menekült lakosságra. Többszáz zsidó és munkaszolgálatos halt mártírhalált. A nyilasok ittléte miatt súlyos bombatámadások érték a várost és közvetlen környékét. A hadianyagszállítások miatt elpusztult a vasúti berendezések jelentős része.

Sopron előtt Todt-alakulatok, a munkaszolgálatosok és a kirendelt lakosság sáncmunkájával tankcsapdákat és betonakadályokat alakítottak ki. De semmilyen erőfeszítés sem állíthatta meg az acélöklöt. Március 31-ről április 1-re virradóra felszabadult Sopron.

E történelmi események egyik résztvevőjét, *Nyikolaj Petrovics Korolkov* ezredest, a „Krasznaja Zvezda" c. szovjet lap magyarországi tudósítóját felszabadulásunk 25. évfordulója alkalmából látta vendégül Sopron.[9(9)]

N. P. Korolkov 1944–45-ben a Szovjet Hadsereg őrnagyaként, mint a 3. Ukrán Front kötelékébe tartozó 4. gárdahadsereg 1. sz. gépesített dandárának parancsnokhelyettese a dunai átkelésnél kapcsolódott be Magyarország felszabadításába. Alakulata, az I. sz. gépesített dandár egy harckocsizó ezredből és két lövészezredből állt. A hadműveletekben az őrnagy a dandárparancsnok operatív csoportját vezette és kétszer sebesült meg. Negyedévszázad után is pontosan emlékezik a dunántúli hadműveletekre. A harcok történetét jegyzetekben rögzítette. Ezekben feleleveníti a Sárvíz-csatornánál, a Balaton északkeleti partjánál, valamint a Bakony hegyei között vívott küzdelem főbb mozzanatait, s helyet kapott az akkori Sopron vármegye felszabadításának vázlatos leírása is. A II. világháború történetének feldolgozásaiban, a megye területén 1945. március 28-a és április első napja között lezajlott harci események leírása néhány mondat és utalás csupán.

Korolkov harci krónikájának fordítása során kitűnt, hogy közreadása a felszabadulás történetét gazdagítja. A volt törzstiszt helyismerete és tárgyilagossága 5hasznosan egészíti ki eddigi ismereteinket, ezért a megyei vonatkozásokat a következőkben kívánjuk bemutatni:

1945. március 28-án este Moszkva Csorna felszabadítói tiszteletére díszlövéseket adott le. Csornáért az I. számú gépesített dandár gárdistái harcoltak. Hogyan is történt? A csapat élenjáró osztaga, Baranov kapitány zászlóalja, harckocsikkal megerősítve Mórichidához érkezett. Előttük a Marcal csatorna és a Rába folyó. A hidak felrobbantva. Gázlót nem találtak. Ekkor a felderítők a vízbe vetették magukat. A géppisztolyos katonák utánuk. A helyben talált egyszerű úszó alkalmatosságok segítségével a szemben levő

part mellett fekvő Árpás községhez igyekeztek.[10(10)] A község irányából géppisztoly- és géppuskasorozatok hangja hallatszott. A hátráló hitleristák megpróbálták visszanyomni a szovjet előőrsöket,[11(11)] de a támadást már elfojtani nem lehetett. Baranov zászlóaljának felderítői és géppisztolyosai elérték a part szélét, s ott megkapaszkodva, határozott rohammal elfoglalták a partmenti települést. Rövidesen megérkeztek a pontonok. A hadtest mérnökőrnagyának, Szmirnovnak parancsnoksága alatt hamarosan elkészült a híd. A csapat északra igyekezett.

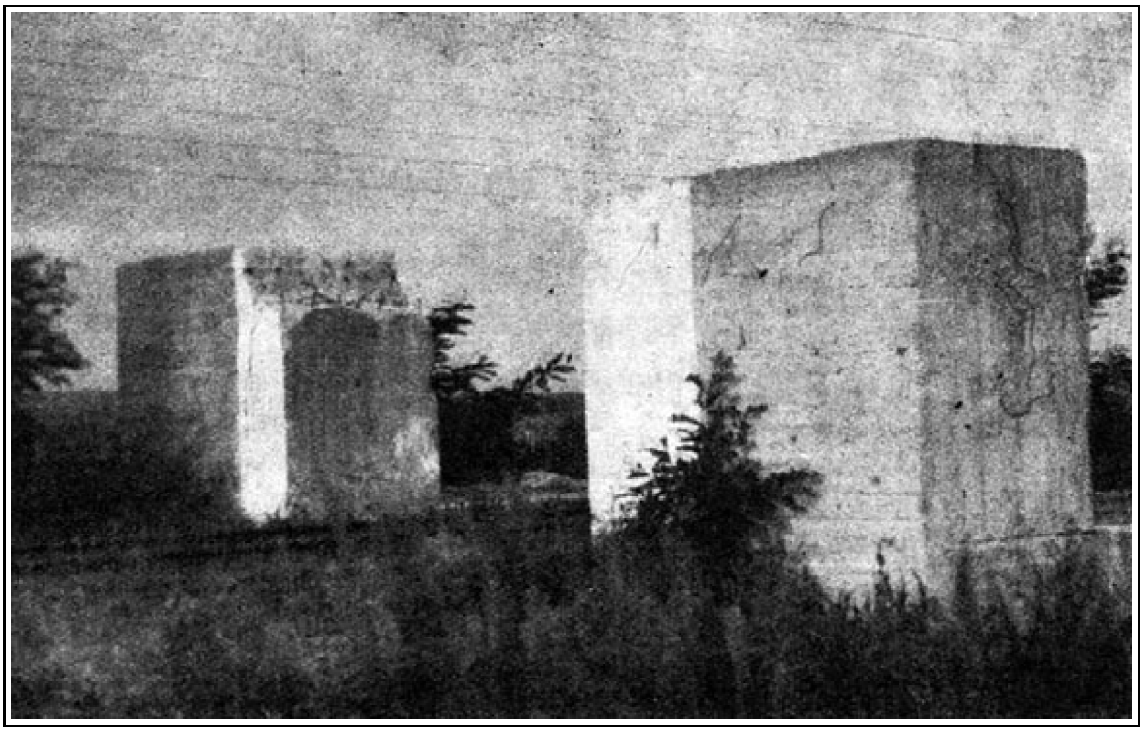

Betonakadály romjai a Sopron–Balf közötti vasútvonalon

Március 28-án 9 óra 15 perckor Rábapordányban voltak, egy óra múlva felszabadult Dör[12(12)] és 12 órakor megkezdődött Csornáért a harc.

A Győrtől Csorna felé vezető úton az ellenséges haderő szétszóródott, rendezetlenül menekülő hosszú sorait figyelték meg. Autók, lovasfogatok, tankok, páncélozott szállítójárművek szemmel láthatóan irányítatlan oszlopokban, egymást akadályozva 6vonultak nyugat felé. Zatulej ezredes a kialakult helyzetet értékelve döntött. A parancs lényegében abban állt, hogy a városkára nyugatról (előretörve a keleti széléről is), a Linkó[13(13)] pataknál megállva kell a csapást mérni, s így az ellenséget már helyből tűzzel kell fogadni.[14(14)] A csapatok tisztjei elegendő harci tapasztalattal bírtak.

Kitüntek bátorságukkal, együtt dolgoztak a törzzsel és a parancsnokot megértették a félszavából is. Helyesen értelmezték a parancsban rejlő elgondolást, Csorna felszabadításának tervét Baranov kapitány, az 1. zászlóalj parancsnoka, Gorin kapitány, a 3. zászlóalj parancsnokhelyettese és a tüzérhadosztály parancsnoka, Makarov főhadnagy is. Az irányításuk alá tartozó csapatrészeket a támadás irányaiba vezényelték és pontban 12 órakor megkezdték a harcot a helységben. A dandár erejének egy része már jó előre belőtte a Linkó partja mentét, majd azonnal Csorna keleti széle felé tört. Másfél órát tartott a

harc.[15(15)] Az ellenség veszteségeit először fel sem lehetett mérni.

Nyikolaj Petrovics Korolkov őrnagy (ma ezredes)

7A szovjet veszteségek nem voltak jelentősek. Akármilyen vonzó is volt a csábítás az új győzelem[16(16)] megünneplésére, a dandár gárdistái átengedve helyüket az ideérkező magasabb lövészegységnek, tovább mentek dél felé, Szil község irányába. Ugyanakkor a talált csapásokon, mezei utakon törtek előre Sopron felé.

Tolbuchinnak, a Szovjetunió marsalljának[17(17)] a parancsa az volt, hogy Sopront március 31-én 15 óráig fel kell szabadítani. A parancs teljesítése során a dandár a hadtest más csapataival együtt gyors mozdulattal elérte a Nagycenk–Deutschkreutz vonalat. Ez fedezte a Sopronhoz vezető megközelítési utakat, s jól fel volt szerelve műszaki létesítményekkel. A németek mindkét helységet körülkerítették tankelhárító csapdákkal, az utcákon barikádokat és különféle akadályokat építettek, hiszen ekkor már a saját határukhoz szorultak.

Mindebből látható volt, hogy komoly harcra szánták el magukat az Ausztriához vezető kapuért: Sopron városáért.

A szovjet dandár fő erői megkezdték a harcot a védelem első vonalaiért. Ebben a szakaszban magas szintű katonai tudást és hősiességet fejtettek ki a hadtest felderítői Aniszimov kapitány parancsnoksága alatt. Nagycenk alól motorkerékpárokon és páncélozott szállítójárműveken előretörtek Fertőboz állomásra, ahol útra kész szerelvények álltak hadianyaggal megrakva. A felderítők a megáradt Fertő tó nyugati partja mentén behatoltak a Szárhalmi erdőbe, ahonnan egészen váratlanul betörtek Sopron keleti külvárosába. A géppisztolyosok elfoglalták az Ikva folyón át vezető hidat,[18(18)] melyen keresztül átjött az egész zászlóalj.

Ez március 31-én 20 óra 30 perckor történt.

Ebben az időben a dandár fő erői is áttörték az ellenfél védelmét a Nagycenk– Deutschkreutz vonalon.[19(19)] A zászlóaljak Sopron délkeleti határához értek.[20(20)]

8Korolkov megemlékezik még egy epizódról, amely szinte meseszerű. Sztyepán Paramonovics Zatulej, a dandár parancsnoka igen pedáns ember volt, ellenőrzés nélkül a harcok eredményeit sohasem jelentette. Mikor a dandár törzse előtt ismeretessé vált Aniszimov motorkerékpáros zászlóaljának betörése az Ikva patakhoz, Sopron keleti külvárosába, Zatulej, mint mindig, most is parancsot adott a hír hitelességének ellenőrzésére. Korolkov Baranov kapitánnyal együtt beült egy zsákmányolt páncélozott járműbe és elszáguldott előre. Szürkületben értek a városba, ahol ekkor még a fasiszták voltak. A németek sajátjuknak hitték járművüket és szabadon átengedték őket. Így szerencsésen eljutottak motorkerékpárosaikig. De a gárdisták, akik az Ikván lévő átkelőt védték, azonnal tüzet nyitottak a nagy fekete kereszttel ellátott páncélozott szállítóra. A gép oldalra dőlt és lángba borult. Szerencsére épségben ki tudták vetni magukat a tűzbe borult járműből, s így ezredtársaik között találták magukat. Sopront Russzijanov altábornagy gárdistái szabadították fel.[21(21)] Éjszakai harc egy ismeretlen városban nem könnyű feladat. Az utcákban nehezen tudtak eligazodni, tájékozódni.[22(22)] Végül is április 1-én hajnali 3 órára teljesen megtisztították a várost a fasiszta német haderőtől.

„Visszagondolok a 25 évvel ezelőtti Sopronra; lerombolt[23(23)] lakóházak, törmelék halmokkal teli néptelen utcák. A puszta város sötétségben, kenyér, víz és tető nélkül. Ma már szinte hihetetlen, milyen volt. Hisz feltámadt azóta, mint a szépség és a történelmi műemlékek városa.

Mindössze egy éjszakát voltunk itt Sopronban 1945-ben. Április elsején dandárunk átlépte a határt,[24(24)] és folytattuk a támadást Ausztria fővárosáért. Bécsért ...” – emlékezik Korolkov.

Katona János: Csorna fejlődése a felszabadulás után

1. A város fejlődési feltételeinek megváltozása

A második világháborút követően Csorna (1971 óta város) gazdaságtörténetének jelentős, forradalmi változást hozó állomása volt az 1945 márciusában megindított földreform. A Sopron megyei Földbirtokrendezési Tanács és a Sopron megyei miniszteri biztos 1945. május 7-i közös elvi határozatában a földbirtokreform végrehajtásáról – többek között – az alábbiakban intézkedett: Parasztbirtokosnak – mint jogosultnak – csak az tekinthető, aki társadalmilag és gazdaságilag is dolgozó parasztnak számít. A mezőgazdasági felszereléseket és épületeket a földigénylőknek kell juttatni. A juttatás nem egy évre szól, hanem mindenkori örök tulajdonba kapják a földet. A Csornai Községi Földigénylő 9Bizottság a 600/1945. M. E. sz. rendelet végrehajtásaképpen az alábbi tulajdonosok birtokában lévő területeket vette igénybe:

Csornai Premontrei Kanonokrend	1 457 kh
Herceg Esterházy Pál hitbizomány	8 445 kh
Összesen:	9 902 kh

A fenti területből 6 375 kh-at 550 földigénylőnek juttattak. Az új földhözjutottak közül 258 volt gazdasági cseléd. Ezek átlagosan 12 kh földet kaptak. Földhöz jutott 144 törpebirtokos is átlagosan 8 kh föld juttatásával. A Földigénylő Bizottság határozata szerint a Premontrei Kanonokrend javára 311 kh-at mentesítettek a megváltás alól. (E terület azért haladta meg a szokásos 100 kh-at, mivel gyengébb minőségű föld volt.) Ezen túlmenően a templomi javadalom javára 81 kh, a Csornai Rk. Egyház részére pedig 80 kh-at biztosítottak. A felvett jegyzőkönyv[1(25)] külön intézkedik az ingatlanok, felszerelések juttatásáról és a szeszgyárnak községi kezelésbe adásáról. Gondoskodtak 150 kh-as kísérleti gazdaság felállításáról is. A fentieken túlmenően házhely céljára 267 kh-at tartottak vissza. A téli gazdasági iskola 41 kh-at, a Téglagyár 56 és Csorna község 190 kh-at kapott. Közös legelőnek 249 kh-at biztosítottak.

2. Az ipar, a mezőgazdaság fejlődése és a népesség szerkezetének módosulása

Csorna 25 éves gazdasági fejlődésének, különösen a mezőgazdaság történetének felvázolása külön tanulmányt érdemel. E fejezet keretében csupán a település ipari üzemeinek jellemzésére, a földbirtokviszonyok változására, a mezőgazdasági termelés, különös tekintettel a termelőszövetkezeti gazdálkodás vázlatos bemutatására vállalkoztam a teljességre való törekvés igénye nélkül. Az ipar és a mezőgazdaság kérdéseinek tárgyalásával összhangban a népesség szerkezetében bekövetkezett arányváltozásokra is utaltam. Bár a fejezet elsősorban a felszabadulást követő időszakkal foglalkozik, egyes ipari üzemek ismertetésénél célszerűnek mutatkozott a második világháborút megelőző időre is hivatkozni. 1945 előtt, de a felszabadulást követően is Csorna iparát néhány középüzem és a nagyobb számú, nagy hagyományokkal rendelkező kisipar jellemezte. Háziipari termékei a hazai és külföldi piacokon is ismertek voltak. A település iparosodása szempontjából jelentősebb változás csak a 60-as években következett be, amikor több ipari üzem Csornára való telepítésére sor került. A község iparának bővülését jelzi, hogy 1960-ban a keresők 20%-a, 1965-re már 30%-a dolgozott az iparban. A község ipari üzemeinek főbb adatait, mutatóit az alábbiakban lehet összefoglalni:

Az 1884-ben alapított gőztéglagyár már 1904-ben szállított falitéglát, cserépárut az ország különböző területeire. A cég tulajdonát képezte a szabadalmazott „Rapid”-tégla, amelyet kizárólag a gyár hozott forgalomba. 1930-ra a gyár termelése elérte a 4 millió téglát és cserépárut. A téglagyárat a második világháborúban nagyobb károsodás nem érte. 1945-ben 2300 db tégla befogadására alkalmas kemencével rendelkezett. 1949-re a tégla- és cseréptermelés már elérte az évi 10 millió darabot. Az üzemet 1948-ban államosították. Ezt követően 10került sor villamosítására. 1969-ben az üzem már 3,5 millió cserépárut és 13 millió téglát gyártott. Jelenlegi termékei a tömör- és lyukastégla, valamint a „Rapid”-födém. 1949–1969 között az üzem fejlődését jól jellemzi, hogy a termelés volumenindexe 182%-ra emelkedett. Teljes létszáma 95 főről 131 főre emelkedett. Az üzem fejlesztésére megvan a lehetőség, mivel a bányafúrásokkal eddig feltárt 100 000 m^2 terület mellett – becslés szerint – a további terjeszkedés területe kb. 250 000 m^2. Az

1895-ben alapított Csornai Gőzmalom munkáslétszáma az 1920–1930-as években 20 fő körül volt. Jelenlegi épülete 1908-ban létesült, mivel 1907-ben a malom leégett. A malom profilja a Rábaköz gabonájának feldolgozása, őrlése volt. A Győr-Sopron megyei Gabonafelvásárló és Feldolgozó Vállalat Csornai Malomüzemét 1948-ban szervezték. Gőzerővel 1955-ig dolgoztak. 1956-ban került sor 5 millió Ft-os korszerűsítésére. Napi kapacitása 1969-ben 7 vagon gabona feldolgozása. Létszáma 49 fő. Az üzemhez tartozik a szanyi, kapuvári és a csornai takarmánykeverő üzem, valamint 10 terményraktár.

A Fővárosi Tejüzem Rt. csornai tejcsarnoka és vajgyára 1925 évben alakult. 1930-ban a napi feldolgozott tej mennyisége 10 000 liter tej volt. Az üzem vaj, túró, tejfel készítésével is foglalkozott a felszabadulás előtt. Létszáma 12 fő volt. 1945 után termelése növekedett. 1945-ben 12 000 és 1969-ben már 35 000 liter tejet dolgoztak fel. Létszáma 1969-ben 31 fő. 1951-ben villamosították, majd 1959-ben korszerűsítették az üzemet. Jelenlegi profilja a budapesti és helyi tejellátás, nyerstej mélyhűtése és pasztőrizálása. A vajgyártás 1952-ben szűnt meg.

A MOFÉM Csornai Gyáregysége 1969. február 1-én létesült csiszoló és forgácsoló részleggel. 1969. évi termelési értéke 8,6 millió Ft volt. Munkáslétszáma 120 fő.

A Soproni Ruhagyár Csornai Telepét 1967. április 27-én szervezték. Munkáslétszáma 200 fő. Profilja: a kiszabott ruhadarabokat az első leigazítási munkától készre varrni.

A Műanyagfeldolgozó és Kefegyártó Vállalat telepe 1964 márciusában alakult. Profilja: műanyagok feldolgozása, műanyag csomagoló anyagok készítése. PVC zsák, ruha előállítása stb. 1969. évi munkáslétszáma 98 fő volt. Termelési értéke az 1964. évi 2 millió Ft-ról 1969-re 13 millió Ft-ra emelkedett.

A Csornai Háziipari Szövetkezetet 1938-ban Élő Pál plébános hívta életre kosárfonás céljára. 1942-ben már heti 30–35 000 szatyrot, papucsot, lábtörlőt, szőnyeget készítettek gyékényből, kukoricacsuhéból. Termékei számos európai ország piacaira is eljutottak. 1963-ban kézimunka részlege is beindult, rábaközi párnák, terítők előállítására. Exportra is szállítanak. 1967-ben konfekció részleget, 1968-ban pedig torontáli szőnyeg részleget szerveztek. 1952-ben 1 millió, 1969-ben már 4 millió Ft a termelési értéke. Taglétszáma 1952-ben 380, 1969-ben 600 fő. A nők foglalkoztatására hozták létre a győri Háziipari Tsz bedolgozó részlegét. Női ruhák, kötények varrását végzik. Tagjainak száma 100 fő.

Az állami Mezőgazdasági Gépállomás 1949-ben alakult. A tsz-ek erőgépeinek javítása, szerviz-ellátás és szaktanácsadás mellett az üzem villanyszerelői, víz- és épületgépészeti, állattenyésztési technológiájú profiljának bevezetése jelentős lépés volt a tsz-ek támogatását illetően.

A lakosságnak nyújtott szolgáltatás szempontjából jelentős szerepet tölt be az Építőipari, az Asztalos, valamint a Cipész és Fodrász KTSZ. Dolgozóinak, tagjainak száma az 1960. évi 390 főről 1968 végére 670 főre emelkedett. Csornán és vidékén 14 felvevőhelyet tartanak fenn. A kisiparosok száma az 1968. évben 106 fő volt. Átlagos életkoruk 57 év.

11Csorna ipara bár fejlődött, elmaradt Győr-Sopron megye nagyobb településeinek – Sopron, Mosonmagyaróvár – ipari ellátottságától. Az alábbi összehasonlítás erre mutat rá.

A 10 000 lakosra jutó iparban foglalkoztatottak száma (1968. év):

Győr-Sopron megye 1778 fő

Győr	4841 fő
Sopron	3180 fő
Mosonmagyaróvár	4087 fő
Csorna	1384 fő

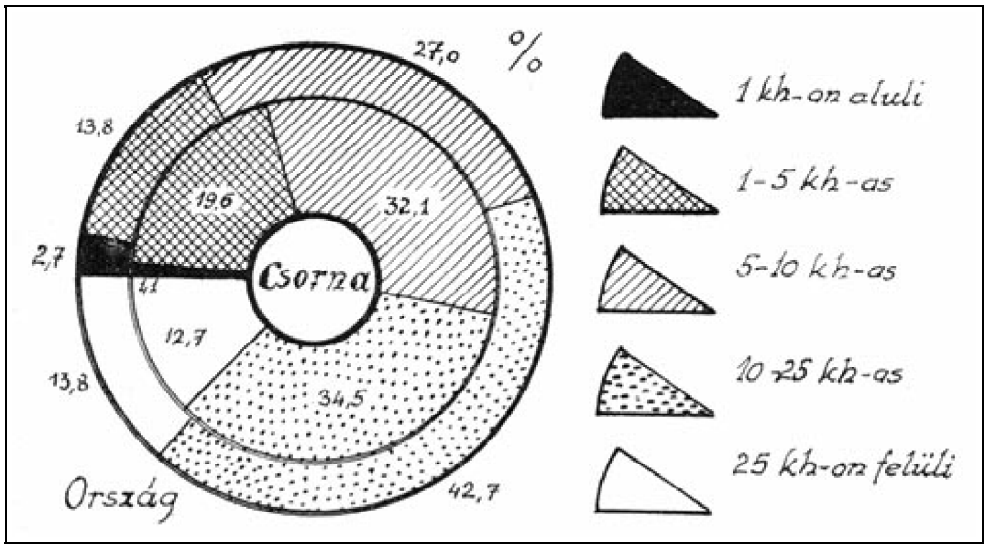

A paraszti gazdaságok megoszlása nagyságcsoportonként 1949-ben

Csorna gazdaságában jelentős helyet foglal el a mezőgazdaság. A mezőgazdasági termelésben meghatározó szerepet tölt be a gabona, a kukorica, a cukorrépa és a pillangósok termelése. Fejlett állattenyésztéssel is rendelkezik. Főleg a szarvasmarha- és sertéstenyésztése jelent fontos jövedelemforrást a mezőgazdasági lakosságnak.

Az 1. sz. ábra és az 1. sz. táblázat a felszabadulást követő 1949. évi földbirtokkategóriákat, valamint az első tsz-szervezést követő 1952. évi állapotot mutatja be. Az adatok arra utalnak, hogy Csornán mindkét időpontban a közép- és kisparaszti gazdaságok domináltak. 1952-re azonban a birtokkategóriák között jelentős változás állt elő. Nőtt a 0–1 és 1–5 kh nagyságú birtokok aránya, a 25 kh feletti gazdaságok aránya pedig csökkent.

1. sz. táblázat: A csornai mezőgazdasági üzemek száma és földterülete[2(26)]

Gazdasági kategória	Gazdaságok száma évben		Földterülete kh
	1949.	1952.	
0–1 kh	157	383	183
1– 5 kh	425	640	1612
5–10 kh	396	491	4041
10–25 kh	241	210	2050

25 kh felett	13	9	125
Összesen:	1232	1733	8011
Termelőszövetkezet	–	1	300
Állami gazdaság	–	2	1385

1952-ben Csornán egy mezőgazdasági termelőszövetkezet működött és 300 kh-on gazdálkodott. Az 1959. évi fordulatot megelőző állapotot az 1958. évi néhány adat, mutató reprezentálja. 1958. december 31-én Csornán az Új Élet és a Szabadság termelőszövetkezetet találjuk. Főbb adataik:[3(27)]

	Új Élet	Szabadság
összes terület, kh	442	291
tagok száma, fő	51	23
1 tagra jutó terület, kh	6,1	10,1
1 kh-ra jutó tiszta vagyon, Ft	1505	662
1 tagra jutó évi munkaegység	318	228
1 munkaegységre jutó részesedés, Ft	39,40	32,50
állatállomány: közös szarvasmarha, db	56	28
közös sertés, db	25	76
közös ló, db	16	12
100 kh szántóra jutó számosállat	19,3	17,5
Győr-Sopron megyei átlag		36,1
Csornai járási átlag		45,4
Országos átlag		23,1

1959. december 31-ére Csornán már 5 mezőgazdasági termelőszövetkezet alakult. Jellemző adataik az alábbiakban foglalhatók össze:

	Rákóczi	Petőfi	November 7	Szabadság	Új Élet
összes közös terület, kh	1027	2322	1095	1145	1443
ebből szántó, kh	617	1429	927	744	1033
tagok száma	79	300	135	127	166
1 tagra jutó terület, kh	7,1	4,8	6,8	6	6,3
(országos átlag, 6,8 kh)					
Állatállomány közös (db)					
szarvasmarha	64	165	122	98	107
sertés	35	28	31	100	44
ló	55	103	54	51	62

juh	–	–	–	–	–
100 kh-ra jutó számosállat	17,6	15,2	15,7	17,1	13,4

13A mezőgazdasági termelőszövetkezetek 1959 végén 7034 kh-dat birtokoltak. A tagok száma az 1958. évi 74 főről 807 főre növekedett. A megalakult nagygazdaságok azonban alacsony állatlétszámmal rendelkeztek. Az átlagos 1 tagra jutó területük az országos átlaggal volt közel azonos. Az 1960–1967. évek fejlődését – többek között – az átlagtermés növekedése, a közös állomány mennyiségének és minőségének kedvező változása is bizonyítja. Valamennyi főbb termékből 7 év alatt emelkedett az átlagtermés az mg. tsz-ekben. A búza átlagtermésének növekedését, a közös és háztáji állatállomány változását mutatja be a 2. sz. és a 3. sz. táblázat.

2. sz. táblázat: A búza átlagtermésének alakulása a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Mg. tsz. megnevezése	q/kh		%
	1960	1967	
November 7	11,4	13,7	120
Petőfi	11,2	14,9	133
Rákóczi	9,9	16,7	167
Új Élet	12,4	14,5	117

3. sz. táblázat: A mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös és háztáji állatállománya (március 31-én)

Megnevezés	darab		%
	1960	1967	
Közös gazdaság			
szarvasmarha	574	878	153
ló	350	171	49
sertés	603	1311	218
Háztáji gazdaság			
szarvasmarha	1178	968	82
sertés	1082	1259	116
ló	10	–	–

A termelőszövetkezetek vagyoni helyzetének 10 éves fejlődését mutatja az egy tagra jutó összes és tiszta vagyon[4(28)]:

Tsz.megnevezése	1 tagra jutó			
	összes vagyon, Ft		tiszta vagyon, Ft	
	1960	1969	1960	1969

Petőfi	21 494	52 700	9 591	42 700
November 7	31 297	62 500	13 126	59 800
Rákóczi	30 259	77 200	18 151	62 400
Új Élet	26 555	60 100	12 410	40 200

14A szövetkezetek alábbi fontosabb munkaügyi adataiból megállapítható, hogy 1960–1967 között a családok száma alig emelkedett. A tagok számának 37 fős növekedése mellett a nyugdíjasok számaránya jelentősen megnőtt.

4. sz. táblázat: A mezőgazdasági tsz-ek főbb munkaügyi adatai

Megnevezés	1960	1967	%
Tagok száma	804	841	104,5
Nyugdíjasok száma	171	283	165,5
Családok száma	807	813	100,7

Az mg. tsz-ek fejlődését, a korszerűbb termelést jelzi a gépesítési színvonal alakulása is. 1960-ban a község 5 termelőszövetkezete 4 db saját traktorral rendelkezett, 1969-ben már 43 db a traktorállományuk. A saját gazdaság részére végzett évi munkanapok száma pedig az 1960. évi 539 munkanapról 1969-re 8282 munkanapra növekedett. A korszerűbb termelés bizonyítéka az is, hogy 1969-ben már 3793 kh szántót (a szántó terület 60%-át) műtrágyázták.

A földbirtokviszonyok állapotára jellemző, hogy 1968-ban a mg. tsz-ek és állami gazdaságok már a szántó 92%-án, a kisegítő és egyéni gazdaságok pedig 5%-án gazdálkodtak *(5. sz. táblázat):*

	A mezőgazdaság terület szektorok szerint	Ebből szántó
Állami gazdaság és áll. váll.	3 215 kh	1 041 kh
Mg. termelőszövetkezet	10 799 kh	6 015 kh
Tanácsi gazdaság	264 kh	5 kh
Kisegítő gazdaság	178 kh	153 kh
Egyéni gazdaság	326 kh	216 kh
Egyéb	1 188 kh	253 kh
Összesen:	15 970 kh	7 682 kh

A mezőgazdasági nagyüzemek megerősödése, a szocialista tulajdonviszonyok megszilárdulása, általában a mezőgazdasági termelés új alapokra helyezése kihatott a lakosság összetételére. A gépesítés, a munka termelékenységének növelése – számos egyéb társadalmi-gazdasági tényező mellett – a fejlődés adott

szakaszán, a mezőgazdasági keresők arányának csökkentését vonta maga után a mezőgazdasági keresők abszolút számának egyidejű csökkenése mellett. Az 1949 és 1960 közötti változást mutatja be a *6. sz. táblázat:* Az aktív keresők arányainak változása Csornán[5(29)]

15	1949		1960	
	fő	%-os megoszlás	fő	%-os megoszlás
Népesség összesen	8955	–	9192	–
Ebből keresők:	3969	100	4219	100
iparban, építőiparban	918	22,9	1135	26,9
mezőgazdaságban	1957	48,9	1293	30,7
közlekedésben	137	3,4	273	6,5
kereskedelemben	219	5,5	364	8,6
egyéb	738	19,3	1154	27,3[5(30)]

A 2. sz. ábra szerint Csornán a mezőgazdasági és egyéb aktív keresők aránya magasabb volt, mint országosan. Az ipari keresők aránya azonban elmarad az országos mutatóktól.

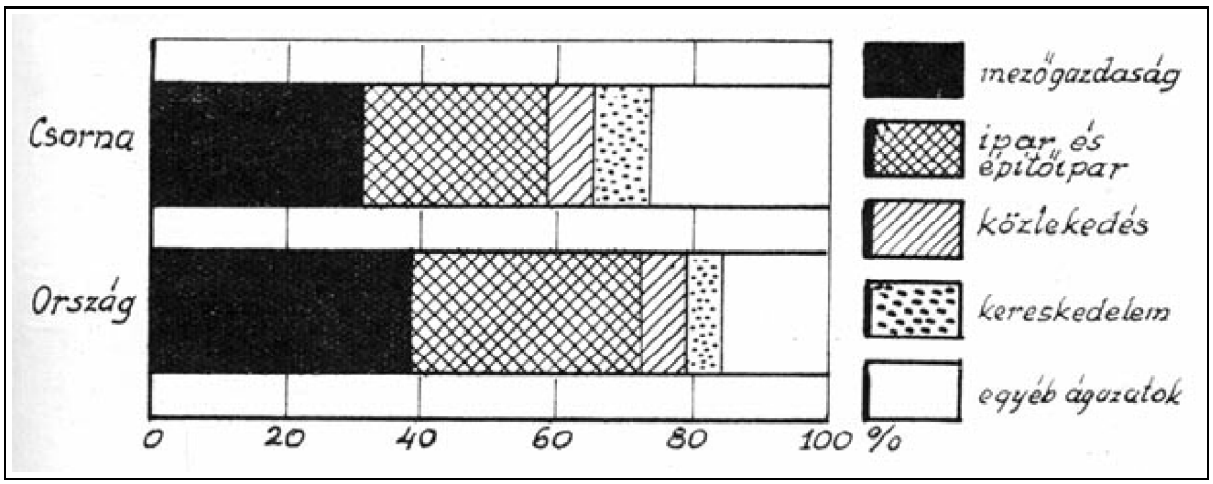

Az aktív keresők megoszlása népgazdasági áganként 1960-ban

3. *Csorna városiasodása és jelenlegi funkciói*

E fejezet keretében Csorna városiasodása folyamatának, elért színvonalának néhány fontosabb jellemzője: a népesség alakulása, a lakáshelyzet, kommunális ellátás, az áruellátás, oktatás, egészségügy kérdései kerülnek bemutatásra. Az adatok, mutatók – kevés kivétellel – az 1968. évi színvonal rögzítésére vonatkoznak. A megállapítások, következtetések is erre az időpontra, az eddig elért fejlődésre utalnak. Így

érthetően az azóta eltelt változást, fejlődést nem tükrözhetik.

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Katona János: Csorna fejlődése a felszabadulás után / 3. Csorna városiasodása és jelenlegi funkciói / 1. Népesség

1. Népesség

Csorna lakosságának száma az elmúlt 8–10 év alatt számottevően nem növekedett. A stagnálást azonban nem lehet egyértelműen negatívan értékelni. Ugyanis ebben az időszakban a községek jelentős részénél a lélekszám csökkenését tapasztaljuk. A városiasodásnak sem feltétlen kritériuma a lakosság számának rohamos növekedése.

16Néhány megállapítás a népesség 1960–1968. évi adataival kapcsolatban, a lakosság számára kihatott az elvándorlás, bevándorlás negatív különbözete; a nagyobb elvándorlás évenként átlagosan 1%-kal csökkentette a létszámot; a mezőgazdasági környezet bizonyos lehetőségeket teremtett a folyamatos bevándorlásra; 1962–1965 között a természetes szaporodás évenként átlagosan 35 fő volt, később a mutató növekvő; az ipari és egyéb munkalehetőség növekedésével az eljárók száma csökkent, ez a további bevándorlásnak is kedvezett. Csorna lakóinak száma 1960–1968 között 36 fővel gyarapodott. Az elvándorlók száma (627 fő) több volt a bevándorlók (581 fő) számánál. Az 1000 lakosra jutó természetes szaporodás az 1961. évben volt a legmagasabb (5,1) és 1962-ben a legalacsonyabb (2,9). Az 1960–1967. évek átlagában a természetes szaporodás mutatója (4,6) alacsonyabb volt, mint Győr-Sopron megyében (5,2). A fenti években lényegesen megnőtt – a 0–14 évesek terhére – a 40–59 évesek aránya. Emelkedett a keresők aránya a népességen belül. Ennek ellenére azonban a 100 keresőre jutó eltartottak száma 3 fővel volt magasabb az 1965. évben, mint 1960-ban.

7. sz. táblázat: Csorna népességének megoszlása munkaerőforrás szempontjából

Megnevezés	1960. évi népesség		1965. évi népesség		1967. évi népesség	
	fő	%	fő	%	fő	%
0–14 évesek	2666	29	2493	27	2101	23
15–39 évesek	3244	35	2775	30	3070	33
40–59 évesek	2155	23	2895	33	3020	33
60 éve és idősebb	1127	13	986	10	1001	11
Összesen	9192	100	9149	100	9192	100
Ebből a nők száma:	4761	52	4712	51,6		
Ebből munkaképes korú:	5399	59	5670	60		
Keresők száma:	4219	100	4264	100		
férfi:	2891	69	2448	58		
nő:	1328	31	1816	42		

Alapvető változás mutatkozik a foglalkozás szerinti megoszlásnál. A mezőgazdasággal foglalkozók aránya az összkeresők százalékos arányához képest 115 év alatt kevesebb, mint 1/3-ára csökkent. 1960–1965

között a csökkenés 4%-os:

Év	Mezőgazdaság	Egyéb
1850	90	10
1930	35	65
1949	45	55
1960	30	70
1965	26	74

173.2. Lakóépületek, lakáshelyzet

Egy település fejlettségi színvonalának, lakói életkörülményeinek, általában az ellátottság fokának fontos mutatója a lakáshelyzet. Közismert, hogy a korábbi évek gazdaságpolitikája kihatott a vidék lakásépítéseire is. A vidék iparosításának előtérbe kerülése, a lakásgazdálkodás új alapokra helyezése kedvező hatást váltott ki ezen a területen is. A település városias jellegénél fontos szerepet tölt be a község beépítettsége, az emeletes házak aránya, a lakóházak építési anyagának minősége, valamint a lakóépületek kora.

A lakóépületek száma Csorna községben az alábbiak szerint alakult:

Év	Lakóépületek száma	ebből: szilárd falazatú	%
1900	781	233	30
1910	816	347	40
1920	902	437	48
1949	1411	972	68
1960	1771	1398	79

60 év alatt a szilárd falazatú lakóházak aránya több mint 2,5-szeresére emelkedett. 1949-ben az alápincézetlen lakóházak 90%-ot képviseltek, 1960-ban ez az arány 85%.

A régi lakóházak magas arányát az alábbi összeállítás mutatja be:

Megnevezés	Lakóépületek száma	%
	Lakóépületek kora 1960. január 1-én	
Összes lakóépület, db:	1771	100
ebből 1900 előtt épült:	516	29
1900–1945 között épült:	775	44
1945 után épült:	480	27

1960-ban a községben 46 emeletes épületet tartottak számon; ez a lakóházak 2,5%-a volt. A külterületi lakóházak száma 152.[6(31)]

A lakások számának alakulása:

Év	db	Növekedés db
1949	2040	–
1960	2309	269
1965	2530	221
1968	2602	72

18Magas a megszűnt lakások száma. Évenként átlagosan 20 lakás megszűnésével kell számolni, mivel a lakóházak jelentős része öreg, korszerűtlen, de városrendezési és egyéb célból is szükséges lebontásuk. 1961–1965 között 57 lakást kapcsoltak be a vízhálózatba és 74 lakást a csatornahálózatba. A lakások villanyellátottságának aránya már 1967 végén 95,6%-os volt.

A lakásellátottság színvonalát az alábbiakkal lehet bemutatni:

	100 lakásra jutó lélekszám		
Év	Csorna	A megyei mutató %-ában	Győr-Sopron megye
1960	398	98,2	391
1967	353	93,7	331

A fenti összeállítás szerint a lakosság számához viszonyított lakásépítés üteme a megyében átlagosan kedvezőbben alakult, mint Csornán.

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Katona János: Csorna fejlődése a felszabadulás után / 3. Csorna városiasodása és jelenlegi funkciói / 3.3. Kommunális ellátás

3.3. Kommunális ellátás

A kommunális ellátottság színvonala közvetlenül befolyásolja a lakosság sokoldalú életkörülményeinek alakulását. A városiasodás Csornán is maga után vonta a kommunális ellátás és szolgáltatás iránti társadalmi és személyi igények növekedését. A növekvő szükségletek kielégítését szolgálta az ivóvízellátás, csatornázás, energiaellátás, helyi úthálózat, parkosítás javítását célzó községpolitika. A lakosság ivóvízellátásának megjavítására már az 1966. évben vízműtársulat alakult. Az 1966-ban tervbe vett 24 km hosszú vízvezetékhálózat a város minden utcájának közkifolyókkal való ellátását tűzte ki célul. A közműves csatornázás megtervezése és megvalósítása is jelentős előrelépést jelent a város életében. A községet a villamosenergia hálózatba 1912-ben kötötték be. Azóta a település villamosítása, különösen az utóbbi években, sokat korszerűsödött. Nagy fényerejű neon-világítást kapott a város főutcája. A közvilágítás színvonala az alábbiakkal mutatható be:

	Csorna	Győr-Sopron megye községei
Az 1 km belterületi útra jutó közvilágítási lámpahelyek száma (1968)	12	5,5

Az utak, járdák építése megfelelő ütemben halad. Átlagosan évenként 6 utcában korszerűsítik a makadám utat. A lakóházépítések révén az út- és járdaépítés feladatai állandóan nőnek. 1968 végén a járdák hossza 58,4 km, ebből 54,2 km kiépített járda. A belterületi utak hossza 30,2 km, ebből kiépített 16,1 km.

A kiépített utak, járdák aránya:

	Csorna	Győr-Sopron megye községei
Kiépített belterületi utak aránya %-ban	53,3	36,4
Kiépített belterületi járdák aránya %-ban	92,8	28,3

19A kiépített belterületi utak és járdák arányai kedvezőek Csorna községben. A község parkosításában figyelemreméltó eredményt értek el. Az 1968 végéig parkosított terület 26 000 m². A parkok ápoltak, szépek. A jelenlegi közfürdőt 1963-ban helyezték üzembe. A termálfürdő megépítése e téren is jelentős előrelépés lesz. A községben benzinkút, autóbusz helyi járat, posta, távbeszélő állomás található (1967-ben a távbeszélő állomások száma 398 volt).

3.4. Áruellátás

A város középfokú ellátási szerepköréből következik, hogy a lakosság ellátásán túlmenően a környék igényeit is ki kell elégíteni. Bár a modern kereskedelem követelményeit illetően még sok a tennivaló, az alábbi összeállítások érzékeltetik a település kereskedelmének viszonylagos fejlettségét, az ellátás adott színvonalát. A kiskereskedelem egységeinek száma az alábbiak szerint alakult:

	1960	1967
Kisker. boltok száma:	41	54
alapterülete, m²	2982	3375
Vendéglátó egységek száma:	13	18
alapterülete, m²	963	1129

A kereskedelem szerepének növekedését mutatja többek között az, hogy 1900–1968 között a kereskedelemben dolgozók száma 185 főről 491 főre emelkedett. Az alábbi mutatók hűen tükrözik az elért fejlődést. Az adott színvonalat mutatja be az alábbi összehasonlítás is:

	Csorna	Győr-Sopron megye összesen
1967. év		
18		

az 1 boltra jutó lakos	169	324
ebből:		
az 1 élelmiszert árusító boltra jutó lakos	294	432
az 1 vendéglátóhelyre jutó lakosok száma	506	633
az 1 lakosra jutó bolti forgalom, Ft	10 832	3 908
vendéglátói forgalom 1 lakosra, Ft	1 540	985

Bár a kereskedelmi hálózat – amint a fentiek is utalnak erre – sokat fejlődött, a boltok, különösen a szakboltok eladótere túlzsúfolt, rosszak a raktározás körülményei. A jelenlegi hálózat lényeges megjavítását eredményezte a Mártírok terén kb. 7 millió forinttal megépített áruház.

3.5. Egészségügy

Csorna és az ellátási vonzáskörében élő lakosság egészségügyi ellátásának színvonalát alapvetően meghatározza a városban működő Járási Kórház és Rendelőintézet. 1967-ben a városban 4 körzeti orvos, 4 védőnő és 4 körzeti ápolónő működött. A kórházi ágyak fejlesztése az alábbiak szerint alakult:

20	1960. dec. 31.	1967. dec. 31.	%
Győr-Sopron megye	2631	3193	121
Csornai Járási Tanács Kórháza	273	343	126
Index	10,4	10,8	

Vagyis a férőhelyek számát a fenti időszakban Csornán a megyeinél jobban fejlesztették.

A kórházi orvos-, kórházi ágyellátás színvonalát az alábbi mutatók a megyei színvonalhoz hasonlítják (1967):

Település	100 kórházi ágyra jutó orvos	10 000 lakosra jutó kórházi ágy	az ápolás átlagos ideje	a halálozási arány %-a
Csorna	4,7	93,2	17,8	1,9
Megye	6,5	79,6	18,2	2,1

A járóbetegellátásban fontos feladatot lát el a Rendelőintézet. A lakosság 15-féle szakrendelést vehet igénybe. Az 1969. évben egy 10 állásos rendelőintézet építése kezdődött el. A létesítményhez 40 szakorvosi és 120 asszisztensi óra szervezését tervezték. A város orvosellátottságát az alábbi összehasonlító mutatók szemléltetik:

Település	Az orvosok száma (1967. dec. 31.)	ebből szakorvos száma	a megye szakorvosainak %-ában	A körzeti orvosok száma	Az egy kör orvosra jutó
Csorna	31	20	5,5	4	3100
Megye	600	360	100,0	125	3208
%	5,1	5,5	–	3,2	96,9

Fentiek bizonyítják, hogy Csorna egészségügyi ellátásának színvonala már az 1967–1968. évekre elérte a városi színvonal követelményeit.

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Katona János: Csorna fejlődése a felszabadulás után / 3. Csorna városiasodása és jelenlegi funkciói / 3.6. Művelődésügy

3.6. Művelődésügy

Az iskolázottság színvonala egyik jellemző mutatója a lakosság kulturáltságának. Az iskolázottság azonban függvénye az állam tudatos kultúrpolitikájának, a kialakult társadalmi szokásoknak, illetve a közszellemnek is. Csorna 9192 főt kitevő lakosságának iskolázottsági színvonala az alábbi táblázattal mutatható be (1968.):

Település	egyetemi végzettségűek	középiskolai végzettségűek	Az általános iskola 8 osztályát végezték	6–7 osztályát végezték	1–5 osztályát végezték	7 évesnél idősebb
Csorna	151	622	3229	3587	1274	8863
%	2	7	36	41	14	100

21A továbbiakban az oktatási és művelődési színvonal helyzetét célszerű felmérni. 1968-ban a községben egy 150 férőhelyes (10 óvónővel) és egy 35 férőhelyes (2 óvónővel) óvoda működött. Az óvódákba beírt gyermekek száma 1967. december 31-én 222 fő volt.

Az óvodai ellátottság színvonalát az alábbiak jellemzik.

Óvodai ellátottság 100 óvodáskorú gyermekre:

Megnevezés	1965	1970
Győr-Sopron megye városai	70,5	65,9
Győr-Sopron megye községei	41,8	46,1
Csorna	42,3	37,0

Csorna községben 3 általános iskola működik. A beírt tanulók száma az alábbiak szerint alakult:

évek	fő	index
1965	1462	100
1967	1388	95
1968	1290	88

A csökkenés 3 év alatt 172 fő volt. Szükséges megjegyezni, hogy a csökkenésnél 50 fővel közrejátszott a körzetesítés is (Földsziget). Az általános iskolai osztálytermek száma 38. A váltással használt tantermek száma az 1967. évben 2, az 1968. évben már csak 1. A nevelők száma 59 fő. A tanulócsoportok száma 40 volt. A település középiskolai ellátottsága kedvező. A Hunyadi János Gimnázium 502 tanulóval, 21 tanerővel működött; a tantermek száma 11 volt a vizsgált időpontban. Fontos szerepet tölt be a 408. sz. Ipari Tanulóiskola is. Az 1968/69. tanévben 69 főt iskoláztak be. A Csukás Zoltán Mezőgazdasági Technikum tanulóinak száma 189 fő (1968. szeptember 1-i adatok). Említésre méltó, hogy a fenti időpontban folyamatban volt a technikum 15 millió forintos fejlesztése (Diákotthon bővítése, sportcsarnok építése, 4 tanterem építése stb.). A középiskolai vidéki (bejáró, diákotthonban elhelyezett) tanulók aránya 47–48%. A gimnáziumi tanulók elhelyezésére 77, a technikumi tanulók részére 140 férőhelyes diákotthon állt rendelkezésre. A középiskolai ellátás színvonalát (1967/68. tanévi adatok alapján) az alábbiak mutatják:

Település	A tanulók				
	száma	a megye összes tanulóinak %-ában	1 tanerőre jutó tanulók száma	1 osztályteremre jutó tanulók száma	Az 1000 l középiskolai
Csorna	692	5,8	19	46	1
Megye összesen	11 955	100,0	19	4,1	3

Az 1000 lakosra jutó középiskolai tanulók mutatójánál a járás lakosságát vettük figyelembe. Megjegyezzük, hogy a Mezőgazdasági Technikum bővítésével a középiskolai ellátottság még tovább javult. Említésre méltó a 320 fős általános 22iskolai napközi és az 50 fős (6 hónapos) idény napközi otthon, valamint a 4 tanerős, 110 fővel beiskolázott zeneiskola.

A művelődés helyzetét az alábbiakkal lehet jellemezni: Földszigeten 1 kultúrterem, a Csatári majorban 1 kultúrház áll a lakosság szolgálatában. A városban új művelődési ház épült.

A tanács könyvtárának fontosabb adatai 1967-ben:

Megnevezés	Könyvállomány 1000 kötetben	Az 1000 lakosra jutó könyvtári kötet	Az egy beiratkozottra jutó kölcsönzött kötet
Csorna	17	1870	32
Megye	553	1360	25
Országos	–	1425	27

A rádió és televízió előfizetők száma 1967-ben:

Megnevezés	Az 1000 lakosra jutó előfizetők száma	
	rádió	televízió
Csorna	209	104
Megye	226	110

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Katona János: Csorna fejlődése a felszabadulás után / 3. Csorna városiasodása és jelenlegi funkciói / 3.7. A külterület ellátottsága

3.7. A külterület ellátottsága

Az 1960. január 1-én végrehajtott népszámlálás szerint a község lakóiból 804 fő (a lakosság 8,9%-a) külterületen lakott. A külterületi települések között legjelentősebb Földsziget és a Csatári major. Földsziget Csornától 14 km-re, a Csatári major 6 km-re fekszik. A felszabadulás után Földszigeten 99, a Csatári majorban 18 új ház épült, mivel korábban e két település fejlesztése volt kijelölve. A Csatári major lakóinak többsége fokozatosan a községbe igyekszik telepedni, így fejlesztésére már nincs szükség. A kevés gyermeklétszám miatt az általános iskola is megszűnt és a gyermekek Csornára járnak iskolába. Földszigettel kapcsolatban már más a helyzet. Alsótagozatos iskolája, kultúrterme és filmszínháza van. Lakóinak száma 450 fő volt 1960. január 1-én. Földszigethez tartozik Hosszúdomb. 4 házból áll, 6 család lakja. Fejlesztése nem indokolt. Földsziget ellátottságára jellemző: 1963-ban kapott villanyt, ivóvízellátása kielégítő, mivel rendelkezik bővízű artézi kúttal. A település területén 1260 m^2 járda épült. Az iskola részére két tanterem áll rendelkezésre. A pedagógusok részére új lakás épült. Új orvosi rendelőt létesítettek. Csornával buszjárat köti össze. Egy vegyesbolt és egy italbolt a legfontosabb cikkekből az ellátást biztosítja. Viszont a Csatári majorban csupán a legminimálisabb feltételek biztosítottak (villany, kultúrterem). Ivóvízellátása jó. Élelmiszer- és italboltja van.

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Katona János: Csorna fejlődése a felszabadulás után / 3. Csorna városiasodása és jelenlegi funkciói / 3.8. Vonzáskörzete, külső funkciói

3.8. Vonzáskörzete, külső funkciói

Csorna község a csornai járás székhelye. 1964. január 1-én a járás lakóinak száma 50 792 fő volt. 1969. október 1-én – a kapuvári járás megszűnésével – a járás területe, lakóinak, településeinek száma megnövekedett. Az 1970. július 231-i állapot szerint a csornai járásban 58 község, 38 tanács volt található. A megnövekedett járás lakóinak száma 62 631 fő volt. Politikai, igazgatási intézményei (Megyei Tanács Járási Hivatala, pártbizottság, rendőrség, tűzoltóság), szociális közintézményei (Járási Kórház, rendelőintézet, gyógyszertár), kulturális intézményei (középiskolák, járási kultúrház, filmszínház) és egyéb intézményei (vágóhíd, sportpálya stb.) a járás lakossága, illetve egyes vonatkozásokban a környék községei irányában fejt ki vonzó hatást. Fejlett autóbuszhálózata centrális a járás székhelyével, a vasúti közlekedés is hozzájárul Csorna gyors eléréséhez. Útviszonyai is kielégítőek. Sajátos probléma azonban az átszervezést követően a volt kapuvári járáshoz tartozó községek Csornához irányuló autóbuszjáratainak megszervezése. Az átszervezést követően – Kapuvár terhére – jelentősen megnőtt Csorna áruforgalma. Az

igazgatási határok módosulása, a közlekedés „igazítása” hozzájárult bizonyos mértékben az ellátási vonzáskör módosulásához is. Csornára naponta átlagosan négyszázan járnak be dolgozni. Ez is hozzájárul vonzásköre bővítéséhez, a külső területekkel való szorosabb kapcsolatához, áruforgalma növekedéséhez. Jelentős (kb. 600 fő) az eljárók száma is. A további munkaalkalmak teremtése, jelenlegi üzemeinek bővítése várhatóan hozzájárul a bejárók számának emeléséhez és az eljárók csökkenéséhez.

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés katonai története (II. rész: 1921 augusztus–szeptember)

Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés katonai története (II. rész: 1921 augusztus–szeptember)

A soproni antantmisszió kidolgozta és 1921. augusztus 1-i kelettel nyomtatásban is kiadta Nyugat-Magyarország átadási tervét (Plan de transfert).[38(32)] Az igazság kedvéért le kell szögezni, hogy a békekonferencia a magyar békeszerződés kidolgozása kapcsán még legjobban osztrák viszonylatban respektálta az etnográfiai határokat. Az Ausztriának ítélt községek közül mind az 1910., mind pedig az 1920. évi népszámlálás adatai szerint csak Királyhidán (ma: Bruckneudorf), Nagycenken, Felsőpulyán (Oberpullendorf), Középpulyán (Mittelpullendorf), Felsőőrött (Oberwart), Alsóőrött (Unterwart) és Őrszigeten (Siget) élt abszolút többségben a magyar lakosság. Sopron városában a németek 1910-ben még enyhe többséget képeztek, 1926-ban azonban már a magyaroknak volt csekély abszolút többségük. Ez azzal magyarázható, hogy az 1919-ben Ausztriába emigráltak, vagy más okokból kiköltözöttek túlnyomórészt német anyanyelvűek voltak, másrészt pedig a magyar érzelművé asszimilálódott német származású értelmiségből is többen jelentkeztek 1920-ban magyarnak, mint tíz évvel azelőtt. A soproni német lakosság napilapja, az Ödenburger Zeitung is magyarbarát szellemben volt szerkesztve, itt jelent meg Straner Vilmos evangélikus teológiai tanár közismert magyar szellemű költeménye is. Az Ödenburger Zeitung akkor kezdett osztrákpárti szellemben írni, amikor részvényeinek öthatodrészét egy nagynémet irányt képviselő boroszlói konzorcium vásárolta 24meg, amelyek addig a Röttig-Romwalter nyomda és a Soproni Takarékbank birtokában voltak.[39(33)]

Az 1921. augusztus 6-án Sopron székhellyel megalakult, Nyugat-Magyarország átadásával megbízott Szövetségközi Tábornoki Bizottság, amelynek elnöke Carlo Antonio Ferrario, tagjai pedig Philippe Hamelin és Reginald Gorton tábornokok voltak, Olaszország, Franciaország, illetve Nagy-Britannia részéről. Az alakuló ülésen megjelent dr. Davy az osztrák kormány és Sigray főkormánybiztos a magyar kormány képviseletében. Sigray ezen az ülésen felolvasott egy nyilatkozatot, amely szerint a magyar kormány Burgenland átadását azon terület előzetes visszaadásához kötötte, amelyet a jugoszlávok a békeszerződés ellenére még mindig megszállva tartottak (Baranya, Észak-Bácska. szegedi háromszög). Ez ellen sem az antanttábornokok, sem Ausztria képviselője nem emeltek kifogást.[40(34)] Az eddig Sopronban működő antantmisszió tisztjei és legénysége (60 olasz és 20–20 francia és angol katona) az antanttábornoki misszió rendelkezésére állottak. Hamelin tábornok rosszallotta, hogy az elcsatolandó terület egyes falvaiban a nagynémet propaganda hatására fekete–fehér–piros lobogókat tűznek ki, ugyanakkor azt is kifogásolta, hogy a magyar sajtó ezt a nagynémet propagandát agyonhallgatja, viszont minden alkalmat felhasznál az antant, de főleg Franciaország elleni izgatásra.[41(35)] Az antanttábornoki misszió (részben a felső-sziléziai események hatására is) elrendelte, hogy a magyar haderő két nappal az osztrák bevonulás előtt vonuljon ki Burgenlandból, a következő napon a csendőrség és vámőrség távozzék, az osztrákok pedig Burgenland

megszállására ne a szövetségi haderőt, hanem csendőrségüket vessék be. A Nagykövetek Tanácsa ezzel az intézkedéssel azonosította magát, és 1921. augusztus 10-én kifejezetten megtiltotta az osztrák kormánynak a Bundesheer alkalmazását. Ezzel azt is meg akarta akadályozni, hogy az osztrák és magyar csapatok az új határon összetűzzenek. Michael Hainisch, az osztrák köztársasági elnök véletlenül ugyanazon a napon tett látogatást Hallstattban Masaryk elnöknél, aki Burgenland megszállására csehszlovák katonai segítséget helyezett kilátásba. A Nagykövetek Tanácsának döntése folytán azonban nyilvánvaló volt, hogy ha a nagyhatalmak a Bundesheer bevetése ellen óvást emeltek, nem fognak tűrni Burgenlandban csehszlovák (vagy éppen jugoszláv) katonai intervenciót sem.

Az Ostenburg-zászlóalj tisztikara Kismartonban 1921 augusztusában (Munkásmozgalmi Múzeum archívuma)

Lehár ezredes valójában 1921 június eleje óta nem teljesített tényleges szolgálatot, nyilvánvalóan a nyugállományba helyezés előtt szabadságolták. Azokba a megbeszélésekbe, amelyek ebben a hónapban Bethlen miniszterelnök és Bánffy külügyminiszter közt folytak, nem vonták be. Az elcsatolandó terület magyarbarát lakosainak katonai megszervezése ezzel voltaképpen félbe is maradt. A közvélemény

hangulatára való tekintettel, amely Burgenland megvédését követelte, Bánffy és Bethlen a fegyveres ellenállás megszervezését átengedte az Etelközi Szövetségnek (szabadkirályválasztó alapon működő titkos társaság), amelynek ők maguk is tagjai voltak. Friedrich István, az ellenforradalom első, akkoriban már háttérbe szorított miniszterelnöke, aki erről mit sem tudott, maga akarta kezébe venni a szabadcsapatok megszervezését és irányítását. E szándékát „A Nép" c. lap 1921. augusztus 17-i számában bejelentette, majd rögtön utána Balatonfüreden ütötte föl főhadiszállását, ahonnan augusztus 26-án 26a Sopron melletti Balf fürdőre költözött szűkebb törzsével együtt. Következő nap este fél kilenc órakor pedig haditanácsot tartott a soproni Pannónia szállóban.[42(36)] Friedrich Sopronban és Szombathelyen csoportparancsnokságokat létesített. Az irreguláris csapatok áramlása Nyugat-Magyarország felé megindult. Friedrichnek az volt az elgondolása, hogy a magyar fegyveres erők által már kiürített, de osztrákok által még meg nem szállt területen kikiáltja a független és önálló Lajtabánság államot, az osztrák karhatalommal pedig – a népek önrendelkezési jogára való hivatkozással – fegyveresen szembeszáll. A függetlenségi proklamációt 8000 példányban magyar, német és horvát nyelven kinyomatta és Sopronba, valamint Szombathelyre terjesztés végett eljuttatta. Magával hozott egy felkelőcsapatot, amelyet augusztus 27-ről 28-ra virradó éjjel fegyvertelenül küldött ki a határra azzal, hogy a fegyvereket teherautókon küldi utánuk. Azonban Győr pályaudvarán a felkelőcsapatok fegyvereit szállító három áljelzésű vasúti teherkocsit akkoriban még kiderítetlen okokból hidegvágányra tolatták. Ezért a Savanyúkútnál vagy Lajtaújfalu tájékán fegyvertelenül veszteglő Friedrich-felkelőcsapat kora hajnalban kénytelen volt visszafordulni Sopronba. Azonban dr. Laky Vilmos László győri bencés tanár – aki az ottani Ébredő Magyarok Egyesülete keretében vett részt a felkelés szervezésében – telefonon kieszközölte, hogy az említett vasúti kocsikat később útnak indítsák. Az egyik vasúti kocsin levő teherautó, fegyverrel és felszereléssel megrakva rögtön Sopronba indult, de ott nem a Friedrich-, hanem a Héjjas-felkelők rendelkezésére bocsátották. Ezzel a fegyverszállítmánnyal vívták meg az első ágfalvi ütközetet.[43(37)] Ez volt az oka annak, hogy Lajtabánság kikiáltása akkor még elmaradt, bár ennek a hírét a bécsi lapok is hozták. Később egy nemzetgyűlési vita folytán nyilvánosságra jutott, hogy a vasúti kocsik hidegvágányra tolása és a teherautónak Héjjasék részére való átadása a miniszterelnök parancsára történt. A Friedrich-féle felkelőszervezet hadiszállítmányait útközben lekapcsoltatták és más felkelőszervezeteknek utaltatták ki.[44(38)]

Sigray főkormánybiztos a „plan de transfert" átvétele után jelentette Bethlen miniszterelnöknek, hogy Nyugat-Magyarországon fegyveres ellenállás készül, mivel pedig a rendelkezésére álló karhatalom csekély létszámú, csak úgy vállalhatja a felelősséget az esetleges zavargásokra való tekintettel, ha erre a célra tartalékokat kap. Bethlen tudtára adta Sigraynak, hogy erre a célra az 1. (Prónay) és 2. (Ostenburg) csendőr-tartalékzászlóaljakat bocsáthatja rendelkezésre. Ezek azonosak voltak a szegedi, illetve székesfehérvári vadászzászlóaljakkal, amelyeket 1921. február 10-ével a honvédség kötelékéből a csendőrséghez helyeztek át. Tehát valójában rejtett katonai alakulatok voltak. Augusztus 15-én az 1. csendőr-tartalékzászlóalj megérkezett Felsőőrre, a 2. csendőr-tartalékzászlóalj pedig Kismartonba. Prónay alezredes azonban két függőben levő fegyelmi ügye miatt kénytelen volt Budapesten maradni, helyette Ranzenberger Viktor népfölkelő százados vitte ki a zászlóaljat Nyugat-Magyarországra. Sigray a két zászlóaljnak kiszállítását nem jelentette be előre az antanttábornoki 28missziónak, mire Carlo Antonio Ferrario tábornok erélyesen tiltakozott Sigraynál, tudomására adva, hogy ezt a Nagykövetek Tanácsának jelenteni fogja. Sigray megtagadta a csendőrzászlóaljak kivonását, így azok Nyugat-Magyarországon maradtak.[45(39)]

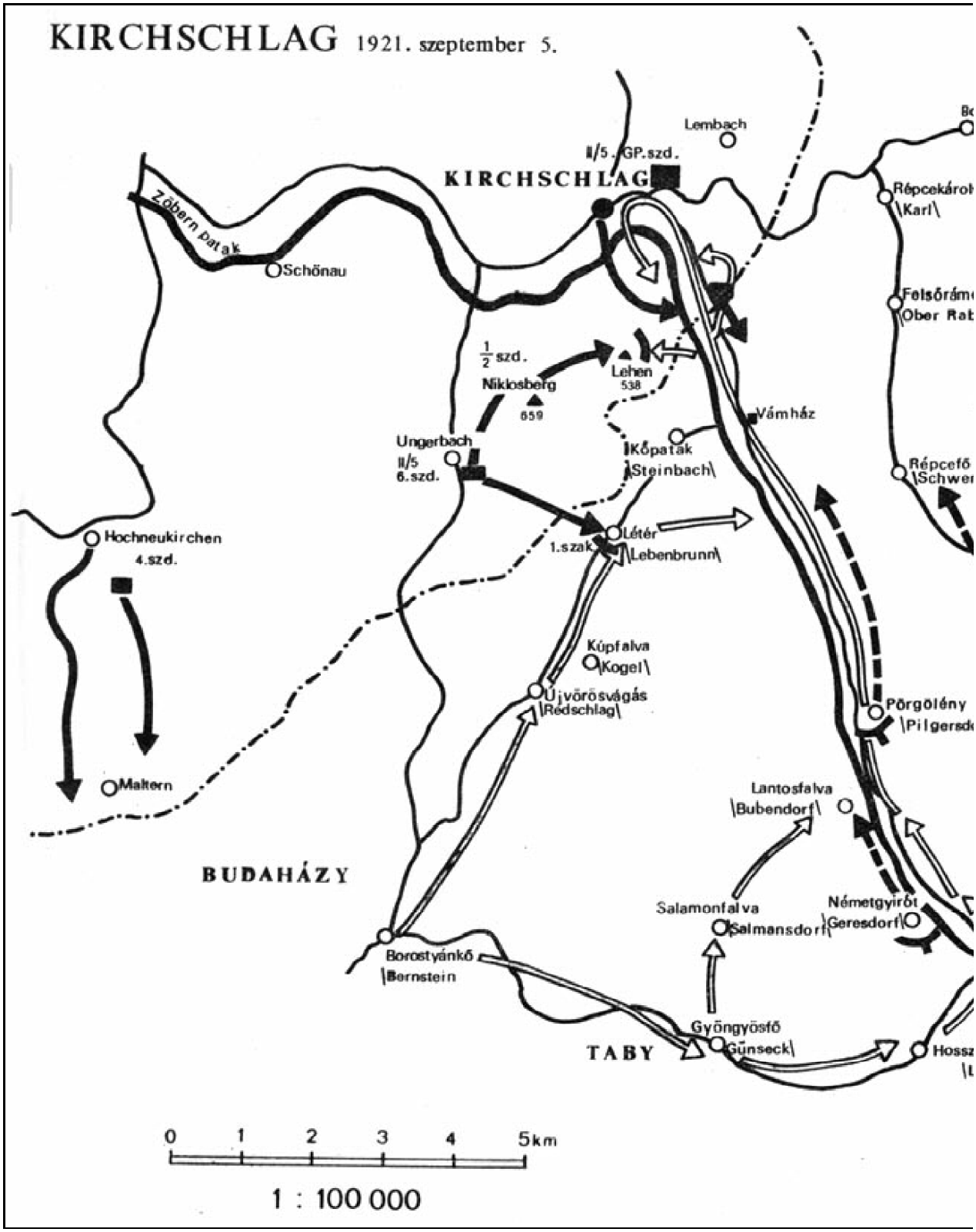
KIRCHSCHLAG 1921. szeptember 5.
Lembach
II/5. GP.szd.
KIRCHSCHLAG
Zöbern patak
Schönau
Répcekáro
Karl
Felsőrám
Ober Rab
1/2 szd.
Niklosberg
659
Lehen
538
Vámház
Ungerbach
II/5
6.szd.
Kőpatak
Steinbach
Répcefő
Schwe
Hochneukirchen
4.szd.
Létér
1.szak
Lebenbrunn
Kúpfalva
Kogel
Újvörösvágás
Rédschlag
Pörgölény
Pilgersd
Maltern
Lantosfalva
Bubendorf
BUDAHÁZY
Salamonfalva
Salmansdorf
Németgyirót
Geresdorf
Borostyánkő
Bernstein
Gyöngyösfő
Günseck
TABY
Hossz
0 1 2 3 4 5km
1 : 100 000

Bánffy Miklós külügyminiszter emlékirataiban maga is elismeri, hogy a burgenlandi ellenállás hátterében maga a magyar kormány állott. Szerinte elsőrendű érdek volt, hogy az összes szálak a miniszterelnök kezében fussanak össze, amiről Friedrich mint ellenzéki képviselő nem is tudhatott. Ezért kellett őt eltávolítani a felkelés területéről,[46(40)] amit egyébként a soproni antanttábornokok is követeltek.

Mielőtt a bandaharcok leírásához fognánk, meg kell emlékeznünk az osztrák csendőrségről is. Ez Német-Ausztria megalakulása után a rendőrséghez és pénzügyőrséghez hasonlóan polgári őrsereggé alakult át, a katonai rendfokozatok helyett tisztviselői címeket vezettek be. Ebben az időben még a régi osztrák-magyar egyenruhát és rangjelzéseket viselték, de már tányérsapkával. A vámőrök még nem cserélték ki tányérsapkára a monarchiából örökölt tisztisapkájukat sem.[47(41)] A szövetségi belügyi hivatal már 1919. július 9-én Bécsújhely székhellyel határvéd-csendőrparancsnokságot állított fel, Georg Ornauer országos csendőrigazgató (ezredes) vezetésével, aki az I. világháború alatt először Mödling, majd Wiener Neustadt csendőrszárnyparancsnoka (Gendarmerieabteilung) volt. A bécsújhelyi „Gendarmeriegrenzschutzleitung” előbb 400, majd 1 000 főnyi létszámmal rendelkezett; ezt a Burgenlandba való bevonulás előtt 2000 főre emelték, ami az összes létszámnak egyötödét tette ki. A létszámot az elszakadt területekről érkezett – főleg volt cseh- és morvaországi – csendőrökkel töltötték fel. Az osztrák csendőrségen nem a szociáldemokrata, hanem inkább a keresztényszocialista befolyás dominált.[48(42)] A bevonulásra készülő csendőröket még vámőrök erősítették meg, létszámuk 250–300 fő lehetett. Gyalogsági kézifegyverekkel voltak ellátva, a magyar honvédelmi minisztériumhoz beérkezett jelentés szerint a határmenti csendőrőrsök gépfegyvereket is kaptak.[49(43)]

Augusztus 27-én az átadandó területen állomásozó reguláris magyar csapatok elvonulása megkezdődött. Éspedig Nezsiderről (Neusiedel) a 3. huszárezred I. osztálya Mosonszentpéter–Mosonszentjános körletébe. Sopronból a II. osztály Vasszécsenybe és Peresznyére, az ezredtörzs pedig Nagylozsra. Kismartonból az 5/II. zászlóalj 6. százada Sopronkövesdre, az 5/I. zászlóalj Fertőhomok–Hegykő körletébe, a 6/II. zászlóalj 4. százada Sopronkövesdre, az 5/III. zászlóalj 9. százada pedig Gyalókára rendeltetett. Az ugyancsak Sopronból kivont 3/1. és 3/2. üteget Pinnyére, illetve Nagylozsra szállították. A vámőrség 29és a pénzügyőrség már az előző napon elvonult a trianoni vonal mögé, amelynek elzárását azonnal megkezdte. (Vámőrcsoportok voltak a következő átadandó helyeken: Köpcsény, Királyhida, Szarvkő, Savanyúkút, Sopron, Kabold, Pinkafő, Szentelek, Gyanafalva.) A csendőrség augusztus 28-án kezdte meg a kivonulást, és aznap délig el kellett érnie az úgynevezett „A”-zóna határát. Ez a csendőrőrsökön és az 1. és 2. országos csendőr-tartalékzászlóaljon kívül a Királyhidán állomásozott Moson-megyei csendőr-tartalékszázadra és a Sopronban elhelyezett Sopron megyei csendőr-tartalékszázadra vonatkozott. Távozásra készültek azonkívül a köpcsényi, királyhidai, lajtaújfalusi, savanyúkúti, lakompaki, pinkafői és radafalvi rendőrkirendeltségek, a ruszti őrség, a soproni és kismartoni rendőrkapitányság.[50(44)]

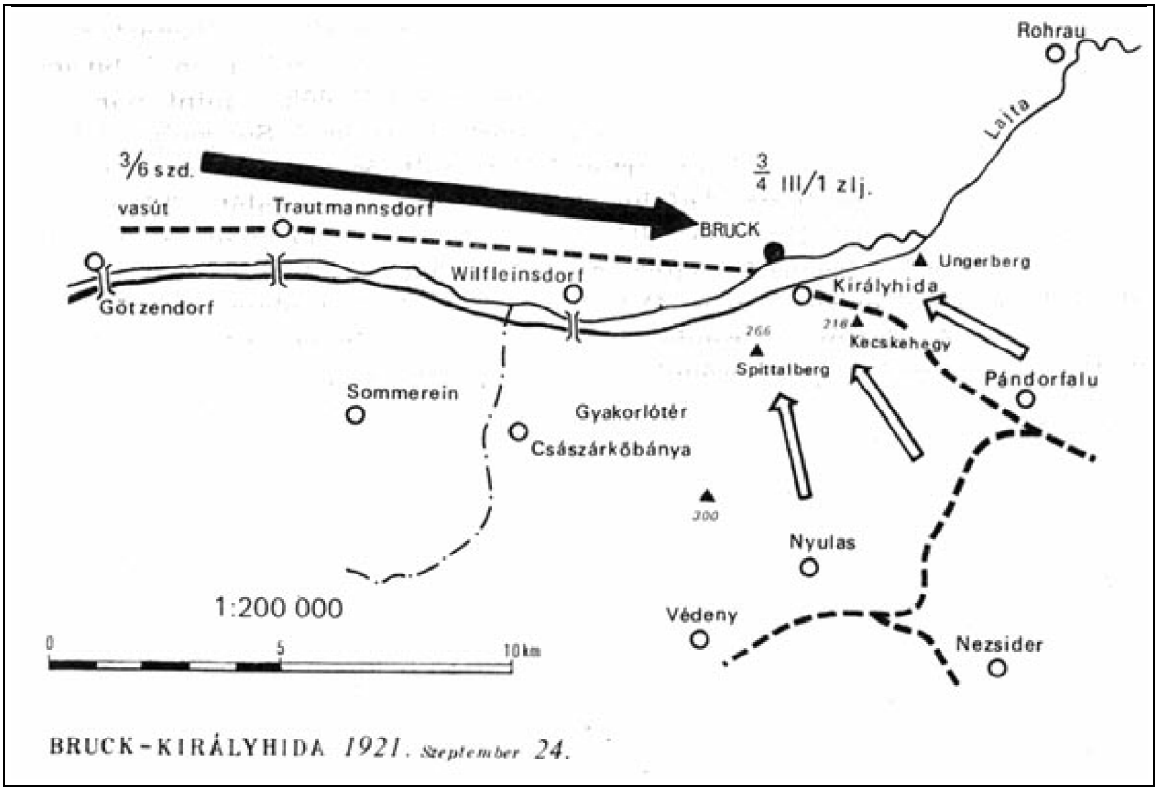

Bruck–Királyhida 1921. szept. 24.

1921. augusztus 28-ra virradó éjjel az osztrák csendőrök és vámőrök tizenegy különböző létszámú oszlopra tagolva átlépték a történelmi határt. Az egyes oszlopok parancsnokai voltak: Berg: Revierinspektor Tuczka; Bruck an der Leitha: Oberinspektor Kreuth; Ebenfurt: Oberinspektor Franz Berger; Wiener Neustadt: Weiss és Hueber főfelügyelők (Oberinspektor) 367 fővel; Hochwollkersdorf: Revierinspektor Peschl; Kirchschlag: Bezirksinspektor Rauscher; Friedberg: Oberinspektor Vyčichl (202 csendőr és 22 vámőr); Hartberg: Revierinspektor Pinska; Burgau: Revierinspektor Wenzel Schumann (40 fő); Fürstenfeld: Oberinspektor Richard Dimmel; Fehring: Revierinspektor Josef Lang (86 30fő). A hivatalos osztrák forrás nem közli az összes oszlopok létszámát, csak annyit említ, hogy a legkisebb csoport 18 főből állott.

A bergi oszlop zavar nélkül beérkezett Köpcsénybe, a brucki oszlop pedig Pándorfalun át beért Nezsiderbe, ahonnan Pátfalura, Féltoronyra és Boldogasszonyra tolt előre őrsöket. Zuránynál védelmi készültségben állott a magyaróvári gazdasági akadémia 130 főnyi felkelőcsapata és egy negyventagú Héjjas-szabadcsapat. A felkelők gyenge biztosításait az osztrák csendőrjárőrök Miklóshalma és Mosonszentandrás határában észlelték.[51(45)] Az ebenfurti oszlop Lajtaújfalunál lépte át a régi határt, bevonult az Ostenburg-zászlóalj által rövid idővel azelőtt feladott Kismartonba és innen Cinfalva–Szentmargitbánya vonaláig. Este egy-egy Héjjas-banda a cinfalvai és szentmargitbányai csendőrőrsöt megtámadta, és az osztrák csendőröket kivonulásra kényszerítette Kismarton irányában. A bécsújhelyi oszlop Lajtaszentmiklósnál zavartalanul átvonult burgenlandi területre, mivel a közelben felvonult Friedrich-felkelők – mint már említettük – hiába várakoztak fegyvereikre, és ezért visszatértek Sopronba. A bécsújhelyi oszlop Pecsenyéd és Nagymarton felé vonult, és aznap 15 óráig szintén zavartalanul elérte Somfalva-Ágfalva–Brennbergbánya vonalát. Ekkor azonban az Ágfalva keleti

kijáratánál álló élt egy Héjjas-osztag megtámadta, mire az ottani csendőrök harchoz fejlődtek. Az ágfalvi ütközet ideje alatt ért be Sopronba a kismartoni országúton az Ostenburg-zászlóalj. Ostenburg őrnagy azonnal egy csendőrkülönítményt rendelt ki Ágfalvára, amely az ott harcoló Héjjas-felkelőket lefegyverezte, a fogságukba került osztrák csendőröket pedig szabadon bocsátotta. Ugyanakkor azonban Ostenburg a soproni 48-as laktanya udvarán beszédet tartott katonái és polgári lakosok előtt, s kijelentette, hogy idáig parancsszóra visszavonult ugyan, de Sopront föl nem adja.

A hochwolkersdorfi csendőroszlop Kaboldon át Lakompakig jutott, a kirchschlagi oszlop északi ága pedig Felsőpulyára, déli ága Németgyirótig ért, útközben a megjelölt helyeken őrsöket állítva fel. Támadás nem érte őket, mert dr. Egan Imre borostyánkői lakos lovas felkelőcsapatának Felsőpulyáig húzódó portyázásai egyelőre csak felderítő célt szolgáltak. Dr. Egan nyugalmazott Békés megyei főispán, tartalékos főhadnagy volt és Borostyánkő tájékán volt a birtoka.

A friedbergi oszlop Pinkafőnél Kuti László főhadnagy ötventagú felkelőcsapatának ellenállásába ütközött. Heves tűzharc után az osztrákok még a sötétség beállta előtt visszavonultak Sinnersdorf irányában. A hartbergi oszlopon Alhónál rajtaütött Héjjas Tibor hadnagy negyventagú csapata és visszavonulásra kényszerítette. (A Pinkafőnél és Alhónál harcoló felkelők nagyrészt a Héjjas-különítményhez tartozó kecskemétiek voltak.) A burgaui oszlop át sem tudott jutni a határon, mert az átlépést Somogyi Köllő László hetventagú, székelyekből és nyugat-magyarországi lakosokból álló felkelőcsapata megakadályozta. A burgaui csendőroszlop parancsnoka a tűzharcban meg is sebesült.

A fürstenfeldi oszlop Radafalvánál burgenlandi területre lépve két részre oszlott, északi szárnyát Németgyirótra, déli szárnyát pedig Rábakeresztúrra tolta ki zavarás nélkül. Végül a fehringi oszlop ugyancsak zavartalanul elérte menetcélját: Gyanafalván keresztül vonulva Nagyfalvánál és Farkasdifalvánál 31érte el az új határt, egy-egy csendőrőrs pedig Vasdobrára és Tókára vonult be.[52(46)]

A Sopronba bevonult Ostenburg-zászlóalj Héjjas Iványt a Pannónia szállodában tartóztatta le: ott volt a főhadiszállása, onnan dirigálta kerékpáros küldöncök útján az Ágfalvánál és Kismartontól délkeletre harcoló felkelőit, összesen százhúsz embert. Nagyobb részük kecskeméti volt, kisebb részük pedig erdélyi menekült, köztük Maderspach Viktor tartalékos huszárkapitány. Ostenburg őrnagy az Ágfalvánál lefegyverzett felkelőket felszólította, hogy álljanak szolgálatba zászlóaljánál. Mivel ezt megtagadták, kitoloncoltatta őket Sopronból. A vasúti szállítás közben azonban Francia–Kiss Mihály tiszthelyettessel az élükön (akit 1957-ben a fehérterrorban való közreműködése miatt halálra ítéltek és felakasztottak) megszöktek és rövidesen Felsőőrött jelentkeztek. Ötven felkelő azonban – a már említett Maderspach századossal együtt – belépett az Ostenburg-zászlóaljba, köztük valószínűleg a Friedrich-felkelők egy része.[53(47)] Az Ostenburg-zászlóalj csendőrei egyúttal megszállták az Ödenburger Zeitung szerkesztőségét is, ahol osztrák propaganda-röpiratokat foglaltak le. Erre később a szerkesztőség exponált tagjai, Hans Ambroschitz főszerkesztővel együtt Ausztriába szöktek, és kiadták a „Der freie Burgenländer” című lapot. A Ödenburger Zeitung új szerkesztősége ismét magyarbarát szellemben dolgozott, és az újság tartotta is ezt a vonalat huszonnégy évig, amíg meg nem szűnt.

Sigray főkormánybiztos parancsára a magyar fegyveres alakulatok beszüntették a visszavonulást, és megálltak a következő vonalon: Fácánkert major (Köpcsénytől keletre) – Lajtakörtvélyes–Zurány–Boldogasszony–Vulkapordány–Fertőmeggyes–Ágfalva–Doborján–Borisfalva–Felsőpu
Sopron lakosságának magyar érzelmű többsége ujjongva vette tudomásul, hogy Nyugat-Magyarország és vele együtt Sopron város másnapra tervezett átadása nem fog megtörténni. Zsembery Gyula, Sopron vármegye főispánja erről táviratilag értesítette az időközben már Kapuvárra települt Gévay-Wolf Lajos

alispánt. Az antanttábornokok tiltakoztak Sigraynál a visszavonulás beszüntetése miatt, felelőssé tették a már kiürített területeken történt fegyveres akciókért és felszólították, hogy rendelje el a magyar csapatok visszavonulásának folytatását a trianoni békeszerződésben megállapított határvonalra. Sigray azt válaszolta, hogy nem folytatja a visszavonulást, mivel egyrészt a jugoszlávok sem fejezték be a délvidéki területek kiürítését, másrészt pedig a még átadandó területet kézizálogként tartja vissza az osztrákokkal szemben fennálló követelések fejében. Ugyancsak kijelentette, hogy nem vállal semmilyen felelősséget azért, ami a már kiürített területen folyik, mert az a magára hagyott lakosság fegyveres ellenállása. (Utólag természetesen kitudódott, hogy a fegyveres ellenállóknak csak kis töredéke volt burgenlandi.) Erre az antanttábornokok tudomására adták Sigraynak, hogy az eseményeket jelenteni fogják a Nagykövetek Tanácsának. 33Egyúttal elrendelték, hogy az osztrák karhatalom is szüntesse be az előnyomulását az „A”-vonalon. Fenntartották azon álláspontjukat, hogy a burgenlandi bandaharcokért a felelősséget viselnie kell, ezért sem vele, sem helyettesével (báró Villani Frigyes dr.) tárgyalni nem hajlandók. Erre a magyar kormány szeptember első napjaiban új meghatalmazottat nevezett ki Hegedűs Pál altábornagy személyében, aki a fegyveres erő feletti parancsnokságot is átvette, Sigraynak pedig meghagyták közigazgatási hatáskörét.[54(48)] Sigray le is akart köszönni, de lemondását nem fogadták el. Habár az antanttábornoki misszió hivatalosan meg is szakította a kapcsolatokat Sigrayval, Gorton angol tábornok magánemberként továbbra is érintkezett vele. Tudtára is adta, hogy a burgenlandi események miatt csehszlovák–jugoszláv katonai beavatkozástól nem kell tartani, mert az antant ezt nem fogja megengedni. Hegedűs altábornagy kinevezésének további következménye még az lett, hogy Köller György ezredes, aki mint katonai szakértő volt Sigrayhoz beosztva, most mint vezérkari főnök Hegedűshöz kapott beosztást.

Az ágfalvi ütközet folyamán a felkelők elfogták dr. Davyt is, aki autójával Sopronból Nagymarton felé igyekezett. Fogságából Ostenburg-csendőrök szabadították ki. Miután értesült róla, hogy hasonló fegyveres összecsapás Pinkafőnél, Alhónál és Burgóhegynél is történt, úgy intézkedett, hogy a burgenlandi tartományi hivatal személyzete a továbbiakig maradjon Bécsújhelyen. A készenlétben álló különvonat pedig a tartományi hivatal tisztviselői helyett kétszáz osztrák csendőrt szállított augusztus 29-én reggel Ágfalvára Anton Kremen főfelügyelő, Ornauer segédtisztjének parancsnoksága alatt. Mivel számítani lehetett rá, hogy a magyar szabadcsapatok megtámadják ezt a vonatot, a vasutas személyzetet önkéntes jelentkezőkből állították össze. Köztük volt Püchler bécsújhelyi szociáldemokrata alpolgármester, eredetileg mozdonyvezető, aki vállalta, hogy a szerelvényt elvezeti az ágfalvi vasútállomásra. Ez baj nélkül megtörtént.[55(49)]

Augusztus 29-én Sopronba visszatért a vármegye alispánja, és továbbra is ott hivataloskodott. A kiürítés megszűnt, a rendőrség és a pénzügyigazgatóság a helyén maradt. A bányászati és erdészeti főiskola hallgatói gyűlést tartottak, amelyen azt a határozatot hozták, hogy kérni fogják a főiskolás karhatalomnak tisztiszázad formájában az Ostenburg-zászlóaljba való felvételét. Ez meg is történt, a főiskolás karhatalmi század pedig elhelyezkedett a 48-as laktanyában, most már mint a 2. csendőr-tartalékzászlóalj V. tisztiszázada. A Károly király laktanyában tanyázó Héjjas-felkelőket Ostenburg, mint már említettük, leszerelte és kitoloncolta, kivéve azokat, akik Maderspach századossal az élükön szolgálattételre jelentkeztek. A Nyugatmagyarországi Szövetség augusztus 29-én este megbeszélést tartott a Pannónia szálló turistatermében, amelyen azt a határozatot hozta, hogy a felkelést fegyveres erővel fogja támogatni. A határozatot Villanival ad hoc küldöttség útján tudatták, amelynek tagjai voltak többek közt dr. Töpler Kálmán volt polgármester és dr. Pinezich István ügyvéd is. Villani a küldöttséget lebeszélte azzal, hogy a kitört felkelés nem látszik komolynak, a magyar kormánynak viszont súlyos fejfájást okoz, inkább a felkelés lecsillapításában működjenek közre. (A jobbkéz tehát nem is sejtette, hogy mit csinál a bal.) A Nyugatmagyarországi Szövetség ennek ellenére megkezdte a soproni hadviselt tisztek és altisztek

szervezését. Jelentkezett is 140 ember, 33akiknek Ostenburg fegyvert és muníciót bocsátott rendelkezésre a Ferenc József laktanyában. Ez volt Sopronban a felkelés főtartaléka, amely csak akkor lépett volna akcióba, ha az osztrákoknak sikerült volna Sopronba behatolniok. Erre azonban sohasem került sor, ezért ez az alakulat nem is vett részt a felkelőharcokban, csupán néhány tagja távozott utólag a szabadcsapatok által megszállt területsávra.[56(50)]

A nyugat-magyarországi harcok

A soproni antantmisszió egyik tagja dr. Davy tartományfőnökkel közölte, hogy Burgenland megszállásánál ne számítson antantcsapatokra, azonban azt tanácsolja, hogy az osztrák csendőrséget szereljék fel nehéz fegyverekkel (géppuskákkal és ágyúkkal), az ezek kezelésére igénybe vett katonai alakulatokat pedig öltöztessék csendőregyenruhába. Hogy ezt a tanácsot az osztrák hadügyminisztérium nem fogadta meg, erre hivatalos történészük, Knaus tábornok nem tud más magyarázatot adni, mint hogy „nem akarta a rendelkezésre álló csekély létszámú erőt szétforgácsolni.”[57(51)]

A bandaharcok második napján úgy látszott, hogy a Stájerországgal szomszédos burgenlandi terület bandamentes, mert a szabadcsapatok eltűntek. Az előző napon Felsőőrnél antant katonák elfogtak és Felsőőrre bekísértek egy fegyvertelenül menetelő felkelőcsapatot, amely azonban gróf Erdődy Tamás ottani tűzoltóparancsnok segítségével és helyi lakosok támogatásával az őket őrző marokkói katonákat ártalmatlanná tette és elmenekült. Ezután tiltotta meg a soproni antanttábornoki misszió, hogy antantcsapatok az osztrákok oldalán beavatkozzanak. Mind az említett, nagyrészt gödöllői ÉME-tagokból álló csapat, mind pedig a többi osztagok az „A”-zóna erdeiben lappangtak, vagy pedig felvonulóban voltak. A Pinka völgyébe kirendelt antanttiszt azon véleménye után, hogy itt már szabadcsapatok nincsenek, a 7.

csendőroszlop Sinnersdorfnál újra átlépte a történelmi határt, ezúttal már Pinkafőn keresztül Felsőőrre jutott. Itt azonban Taby Árpád főhadnagy (Prónay-tiszt, a felkelés idején álneve Rott főhadnagy) 28 tagú csapatával megtámadta. A géppuskával és kézigránátokkal végrehajtott rajtaütés a biztosítást elhanyagoló osztrák csendőröket pihenőállásban érte. Rövid ellenállás után pánikszerűen vonultak vissza Stájerországba, egyik szakaszuk azonban a 362-es dombtetőn géppuskával állást foglalt, és a zöm visszavonulását példásan fedezte.[58(52)] Taby csapata egy rajt Felsőőrön hátrahagyott és Szentelekre indult az ottani osztrák csendőrosztag kiszorítására.[59(53)] A 8. csendőroszlop 29-én baj nélkül elérte Alhót, ahonnan Árokszállásra és Vaskomjátra tolt ki őrsöket, azonban a felkelők sikeres felsőőri akciójának hatására visszarendelték a Lapincs folyó mögé, ahol újból a határbiztosító szolgálatot látta el. A 9. csendőroszlop augusztus 29-én már át sem kelt, tehát Szenteleken csak a 8. csendőroszlop felderítő osztaga tartózkodhatott. A Városszalónak és Borostyánkő vonalában működő Egan-féle felkelőcsapat megsegítésére a Nagyszentmihályra bevont felkelőcsoportokat küldték ki.

A 10. csendőroszlop déli csoportját Rábakeresztúron, Szentgotthárd felől, sárváriakból álló szabadcsapat, Pletszkáts Ferenc főhadnagy parancsnoksága alatt megtámadta. Az osztrák csendőrök a Schuch-féle vendéglőben eltorlaszolva 34védekeztek, majd egyenként elmenekültek. Az utolsónak maradt tizenkét csendőrt elfogták a felkelők, azonban egy hét múlva a túsz gyanánt letartóztatott magyarbarát királyfalvi plébánosért kicserélték. A 10. oszlop zöme (120 csendőr) Németújvárra készült folytatni útját, ahonnan Schalk Samu polgármester vezetése alatt osztrákbarát lakosok deputációja érkezett. Dimmel főfelügyelő azonban egy antanttiszt révén értesítést kapott róla, hogy a további előnyomulás elmarad. Ezért az ellene északi, déli és keleti irányból felvonuló szabadcsapatok támadását nem várta be, hanem exponált állásából Fürstenfeldre tért vissza. Magyar forrásokból az állapítható meg, hogy egy húsztagú szabadcsapat Pusztaszentmihályról kiindulva, Füvessy Imre és Kaas László hadnagyok vezetésével, ezen a napon Szénásgödör községet érte el, 30-án pedig Nád és Felsőújlak falvakba jutott, augusztus utolsó napján pedig megszállta a Fürstenfelddel szemközt fekvő Radafalvát. A Rábakeresztúrról támadó sárvári szabadcsapat Patafalván és Dobrafalván át a történelmi határon levő Királyfalvára ért.[60(54)] Nagyfalváról Molnár Endre főhadnagy szabadcsapata (Prónay-különítményes tiszt) szorította ki az osztrák csendőrőrsöt, Förster Lajos tart. főhadnagy (aranysarkantyús vitéz, kunszentmiklósi főszolgabíró, Prónay és Héjjas Iván barátja) pedig szabadcsapatával Szentgotthárd felől a vasútvonal mentén vonult Gyanafalva felé, és azt harc nélkül elfoglalta. A gyanafalvai antantmisszió feje, de Ligny francia ezredes ez alkalommal írásbeli tiltakozást nyújtott át a felkelők parancsnokának és szóbelileg is felszólította, hogy csapatával vonuljon vissza. Az Elzásszal példálódzó felkelőparancsnoknak azt válaszolta, hogy ő megérti a magyarok helyzetét, de mint katona belső érzelmeit nem nyilváníthatja, ő hivatalos kötelességéből kifolyólag csak a fölösleges vérontás és ellenségeskedés kiküszöbölése érdekében kíván közbelépni. Ekkor közbeszólt az egyik felkelő, hogy nekik négy Elzászuk van és tovább nem várhatnak, mert tönkremennek. De Ligny ezredes fejcsóválva válaszolta: ,,Lehet, hogy talán szerencséjük lesz, de mégis azt hiszem, hogy kissé korán kezdték." E párbeszéd után a Förster-féle szabadcsapat még aznap megszállta Malomgödör községet, augusztus 30-án Velike és Mészvölgy községekbe tolt ki osztagokat.

Magyar jelentés szerint Gyanafalva környékén az első időben egyes felkelők részéről zsarolási kísérletek fordultak elő, azonban az ottani felkelőparancsnokság a vétkeseket nyilvánosan megbotoztatva, ezeket azonnal eltávolította Burgenland területéről. Ennek az volt a hatása, hogy az ottani lakosság első ijedtségében az erdőkbe hajtott lábasjószágait és járműveit már másnap hazahajtotta. Még az Ausztriába menekült osztrákbarátok is – az exponált személyek kivételével – visszatértek lakóhelyükre.[61(55)]

Augusztus 31-én osztrák részről megkísérelték az Alhóra vezető Lapincs-híd elfoglalását. A támadást a

Taby-féle szabadcsapat visszaverte, a hidat pedig felgyújtotta. Más felkelőosztagok stájer területen portyázva, megsarcolták Dechantskirchen, Kroisegg, Lafnitz községeket. Hohenbruggnál viszont az 5. osztrák híradószázad (Verbindungskompanie) visszaverte támadásukat, sőt egy géppuskát is zsákmányul ejtett.[62(56)]

35Augusztus végére tehát Pinkafőtől Gyanafalva környékéig az „A”-zóna Burgenland déli részében teljesen a felkelők ellenőrzése alá került, csak a jugoszláv határszélen félreeső Tóka községben maradt egy ideig osztrák csendőrőrs. A Pinka völgyétől északra az osztrák csendőrök helyükön maradtak, a szentmargitbányai csetepaté után feladott Kismartonba augusztus 30-án pedig jelentékeny erősítésekkel tértek vissza, újból felállítva a szentmargitbányai és cinfalvi csendőrőrsöt, egyúttal Vulkapordányban és Zárányban is létesítve kirendeltséget, majd bevonultak Rusztra. A bécsi „Jövő” híradása szerint az ezen a környéken garázdálkodó bandát az osztrák csendőrség elűzte.[63(57)]

Augusztus 30-án a bécsújhelyi lakosság megnyugtatása végett Bécsből odairányították a Bundesheer II/1. zászlóalját, amelyet aztán Ebenfurtba toltak el az ottani szénbányák és villamosművek védelmére. Ugyancsak Bécsújhelyre rendelték az osztrák fővárosból az 1. dandárparancsnokságot (Rudolf Vidossich ezredes-brigadéros), a III/2. zászlóaljat és egy lovasszakaszt, a II/5. zászlóaljat pedig Kirchschlag felé irányították. Az antant tilalma folytán e csapatok Burgenland területére nem léphettek, Vaugoin hadügyminiszter azonban intézkedett, hogy a Bundesheer mind a hat vegyesdandárának hadműveletekre alkalmas részei vonuljanak fel a burgenlandi határra. Ez azonban csak papíroson maradt. 1921 szeptember elején tehát az 1. osztrák dandár parancsnoksága két védőszakaszra osztva ellátta a történelmi magyar határ védelmét, egyúttal a még Burgenlandban levő csendőrség hátát fedte. A stájerországi védőszakasz parancsnoka Wilhelm Medicus ezredes lett, akinek Hartbergben volt a törzse. Alá volt rendelve a 9. és 10. alpesi vadászezred 5 1/2 gyalogos, valamint 2 1/2 géppuskás százada, az 5. lovasszázad egy-egy lovas és lovas géppuskás szakasza és a védőszakasz mentén elosztott 5. híradószázad. Az egyes alcsoportok Fehring–Fürstenfeld–Burgau–Wörth–Alhótól nyugatra, a Lapincs (Lafnitz) folyónál és Sinnersdorfnál állottak, Hartbergnél pedig a védőszakasztartalék. Az alsóausztriai védőszakasszal közvetlenül Vidossich ezredes rendelkezett. Kirchschlagnál a II/ 5. zászlóalj és a 2. híradószázad, Bécsújhelyen az I/1. és III/2. zászlóalj, Ebenfurtnál a II/1. zászlóalj, Bruckban és Hainburgban a III/1. zászlóalj állott rendelkezésére. A Bundesheer húsz géppuskát teljes felszereléssel átadott a Burgenlandban levő csendőrségnek, amely ekkor még tartotta Németgyirót–Felsőpulya–Ágfalva–Szentmargitbánya–Pátfalu–Boldogasszony–Féltorony–Gálos–Pándorfalu–Kő vonalát.[64(58)] Németgyiróton 80, Pörgölényben 40, Létérben (Lebenbrunn) 25 főnyi osztrák csendőr volt, Kőpatakon pedig 10 vámőr. Volt még csendőrőrs Alsórámócon és Derecskén is.

Szeptember 2-án Egan Imre felkelővezér tíztagú lovasőrsével Felsőpulyáról Pörgölény felé haladt, ahol osztrák csendőrökkel vívott járőrharcban megsebesült és fogságba esett. A sebesült Egant megkötözve kocsin szállították be a kirchschlagi kórházba. A védekezni képtelen sebesültet a lakosság útközben 36ütlegelte, Kirchslagban azonban egy osztrák ezredorvos erélyes fellépésével megmentette a meglincseléstől. Különben a Pinkafőnél sebesülten elfogott és az osztrák csendőrök által agyonvert felkelőtársa sorsára jutott volna.[65(59)] Ugyanezen a napon Gyöngyösfőnél, 4-én pedig Salamonfalvánál folytak járőrharcok szabadcsapatok és osztrák csendőrök közt. Utóbbiak kiszorítására Taby Árpád (álnevén Rott) főhadnagynak rendelkezésére állottak az előző napon Felsőőrre érkezett kőszegi és magyaróvári felkelők. Újvörösvágás és Kúpfalva községeket a borostyánkői Budaházy-féle felkelőparancsnokság (Budaházy Miklós százados és Láner István főhadnagy csoportjai) egyidejűleg szállotta meg. Taby főhadnagy a Felsőőrön gyülekezett felkelőket három rohamcsoportra osztva,

szeptember 5-ére virradó éjjel Tarcsafürdőn és Borostyánkőn át Gyöngyösfőre és Hosszúszegre szállította azzal a paranccsal, hogy ott kocsiról szállva, Németgyirótot és Pörgölényt foglalják el. Az első rohamcsoport magyaróvári főiskolásokból és Francia-Kiss Mihály tiszthelyettes géppuskásosztagából, a második csoport kecskeméti szabadcsapatosokból, a harmadik csoport pedig a kőszegi felkelőkülönítményből és ide beosztott kecskeméti felkelőkből állott. A Budaházy-csoportnak (debreceniek, székelyek) Létér felé támadva a Taby-csoport balszárnyát kellett fedeznie.

Létérről és Németgyirótról szeptember 5-én hajnali 5 órakor jelentették Kirchschlagra, hogy a felkelők megtámadták őket. Erre a II/5. zászlóalj parancsnoka Ungerbachról Létérbe rendelte a 6. század felét az ottani csendőrség megerősítésére, másik felét pedig a 659 méter magas Niklasbergre vezényelte, ahol a zászlóalj megfigyelőállomása is volt. Az 5. század a Kirchschlagból Pörgölénybe vezető országút mentén felvonult a történelmi határvonal védelmére, a Hochneukirchenben levő 4. század pedig Maltern táján a történelmi határra járőröket tolt ki. Időközben a felkelők Németgyirótról Lantosfalvára szorították ki az osztrák csendőröket, ott egy részüket elfogták, más részüket pedig szétverték. A lantosfalvi Karácsonyi-malmot, amelynek osztrákbarát tulajdonosa közreműködött Egan főhadnagy elfogásában, a felkelők lerombolták. A molnár még idejében elmenekült a csendőrökkel együtt Kirchschlagra. Lantosfalva elfoglalásában részt vett a Budaházy-csoport egyik részlege is, a Taby-csoporttal együtt támadva Pörgölényre és innen tovább Kirchschlag felé. Egy járőr Kőpatakon át felderített Létér felé. Az ottani osztrák katonai és csendőrosztagok – immár három oldalon bekerítve – az egyedüli szabad útvonalon Ungerbachba vonultak. Háromnegyed tizenegy órakor a Kirchschlagból Pörgölény felé felderítő osztrák katonai járőr hirtelen a felkelők kerékpáros élével akadt össze és tüzet nyitott rá. Erre a felkelők élcsoportja is harchoz fejlődött. Ekkor már a kirchschlagi lakosság egy része és a nyaralók a félrevert harangok kongása mellett pánikban menekültek a községből, főleg annak a hatására, hogy a Zöbern patak völgyéből menekült csendőrök és vámőrök rémhíre szerint 2500 főnyi reguláris magyar katonaság vonult Kirchschlag ellen. (A támadók közül többen valóban viseltek katonai egyenruhát, illetve annak a részeit.) Az egész kirchschlagi helyőrség kivonult a tűzvonalba, éppen idejében, mert a felkelők – kihasználva az erdős-hegyes terepet – majdnem bekerítették a Dini százados parancsnoksága alatt álló 5. századot. Jól tartotta magát a harcban a Kugler 38tiszthelyettes parancsnoksága alatt álló géppuskás osztag. Kirchschlag telefonösszeköttetése Wiener Neustadttal megszakadt, mivel a felkelők elvágták a vezetéket. Amikor a felkelők Kirchschlag első házait elérték, Taby 12 óra 30 perckor elrendelte a visszavonulást a magyar területre. 13 órakor véget ért az ütközet, mivel a felkelőket sem a Bundesheer, sem a csendőrség nem üldözte.[66(60)] Ferrario tábornok Sopronból autón ment ki az ütközet színhelyére, hogy az eseményeket kivizsgálja. Az osztrákok azon kérését, hogy a Bundesheer megszállhasson néhány burgenlandi területen levő, harcászatilag fontos magaslatot, nem teljesítette. (Azt taktikai okokból hallgatták el, hogy az ütközet kezdetén már behatoltak burgenlandi területre, ahol három hősi halottat is hátrahagytak.) Ferrario azonban ahhoz sem járult hozzá, hogy a magyar csendőrség rendteremtés végett előnyomuljon a történelmi határig. Kijelentette, hogy ilyen engedélyt csak akkor adhat, ha a magyar kormány a parlamenti többség támogatása mellett ünnepélyes nyilatkozatot tesz, hogy a magyar csapatokat kizárólag a rend helyreállítása, illetve a felkelők leszerelése végett küldi vissza a régi határig, utána azonban visszarendeli őket az „A”-vonalra. Hegedűs altábornagynak megemlítette, hogy a felkelők két, Kirchschlagnál elfogott osztrák katonát azzal a megokolással, hogy kommunisták, kivégezték.[67(61)] A tettesek csakis kecskeméti Héjjas-felkelők lehettek, mert a magyaróváriak – mint azt osztrák szerző (Gerald Schlag) is megállapítja – megakadályozták a hadifoglyok bántalmazását.

Vidossich brigadéros-ezredes (a sofőr mellett) és törzse Felsőőrött (Bécsi Hadtörténelmi Múzeum archivuma)

A kirchschlagi ütközet a legnagyobb arányú volt a burgenlandi harcok történetében. Részt vett benne 290 magyar felkelő, 270 osztrák katona és 250 osztrák csendőr és vámőr. Híre bejárta a világsajtót. A felkelők vesztesége 7 halott, meg nem állapítható számú sebesült és fogoly volt, az osztrákoké 10 halott, 17 sebesült és 36 fogoly (közülük 9 katona, 11 csendőr és 16 vámőr). Zsákmányoltak egy osztrák géppuskát 12 rakasz tölténnyel, egy távbeszélőállomást, számos puskát, tölténytáskát, sisakot és bőröndöt.[68(62)] Missuray is említi, hogy ha osztrák hadifogolynál dum-dum töltényt vagy osztrák kommunista párttagsági igazolványt találtak, annak nem kegyelmeztek. Ezzel a konkrét kirchschlagi esetre céloz.

Vidossich brigadéros-ezredes arra a hírre, hogy Kirchschlagnál csatározás folyik, riadóztatta a bécsújhelyi III/2. zászlóaljat, azt vasúton és teherautókon 39Kirchschlagra irányította, Bécsújhely védelmére pedig a II/1. zászlóaljat rendelte Ebenfurtból, az 1/4. üteget pedig Bécsből. Az osztrák csendőrség önként feladta Felsőpulya és Lakompak környékét, amelyet (Prónay szerint) Urmánczy Nándor emberei szálltak meg. Hochwolkersdorfban nemcsak az 5. csendőroszlop gyülekezett, hanem ide különült ki a Bécsújhelyről Frohsdorfba rendelt I/4. Bundesheer-zászlóalj egyik százada is. Vidossich ezredes azt tanácsolta Schober kancellárnak, hogy küldjenek ki két zászlóaljat Kismartonba és egy zászlóaljat Nezsiderbe. Schober ezt a javaslatot a soproni antanttábornokok ellenzése miatt elvetette. Azonban folytatták a történelmi határ megerősítését. A felkelők zöme Pörgölényben gyülekezett, a határt járőrökkel figyeltették. A helyszíni vizsgálat végett Kirchschlagra érkezett Ferrario tábornok nem járult hozzá, hogy a Bundesheer megszállhasson burgenlandi területen fekvő, harcászatilag fontos magaslatokat, amivel újabb

összeütközésnek vette elejét.[69(63)]

Schober kancellár a kirchschlagi ütközetben elesett katonák hozzátartozóinak és a súlyos sebesülteknek támogatására alapítványt létesített, amelyet Michael Hainisch szöv. elnök saját anyagi hozzájárulásával megkettőztetett. A kirchschlagi állásokat megtekintette Hallier francia tábornok, Brudge amerikai ezredes és Cunninghame angol ezredes (majdan Montgomery marsall). Cunninghame ezredes külön gratulált Vaugoin osztrák hadügyminiszternek katonái bátor magatartásához.

Nem lesz érdektelen megemlíteni, hogy Cunninghame angol katonai attaséról a bécsi magyar követség jelentette, hogy „több megbízható oldalról vett értesítés szerint" a legutóbbi napokban Nyugat-Magyarországon járt és ott magyar katonai és más tényezők bizalmába furakodott. Ilyen módon Schober kancellárnak számos adatot hozott, melyek a magyar kormánynak a nyugatmagyarországi felkeléssel kapcsolatos összeköttetéseire kompromittáló erővel bírnak. Ezt a jelentést Kánya Kálmán rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter azzal továbbította a miniszterelnöknek, hogy Cunninghame ezredessel szemben a legmesszebb menő tartózkodás tanúsítandó és erről értesítsék Sigrayt is. Schober nem kívánja az adatokat felhasználni, mert nem akarja kiélezni a helyzetet.[70(64)]

(Folytatjuk)

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szabó Jenő: Mende Gusztáv és művészete

40Szabó Jenő: Mende Gusztáv és művészete

„E krónika megírására a tollat régi szándék adja kezembe és az a meggondolás, hogy a mai viharos történelmi időkben, amikor a drámai események egymást követik, családi vagy egyéni vonatkozásban fontos események gyorsan feledésbe merülnek. De írom tanúságképpen önmagamnak is, mert az eseményeket követve, azokból következtetni szeretek és ahhoz mérten cselekedni. Így utólag ellenőrizhetem következtetésem okait, rugóit és az eredményt, vagyis önmagam megismeréséhez jutok." – írja Mende[1(65)] Gusztáv abban a vaskos, bőrhátú könyvben, ahová már vagy húsz esztendeje jegyezgeti időközönként gondolatait, de 1945. január 25-én új fejezetet nyit a fenti bevezetéssel és utána sorra veszi eddigi élete eseményeit.[2(66)]

Soproni vonás ez a krónikaírás. Hozzásegíti nemcsak Mende Gusztávot önmaga, hanem bennünket is az ő emberi, művészi és soproni arcának megismeréséhez.

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szabó Jenő: Mende Gusztáv és művészete / Az ember

Az ember

Maga állapítja meg családjáról, hogy az jellegzetesen kispolgári. A vagyonos nagy- és dédszülőktől hozott magával bizonyos polgári önérzetet és kényesen vigyázott erkölcsi jóhírére. „Apai ágról dédszüleim és azok elődei mind molnárok voltak, innen eredhetett nevük" – írja Mende Gusztáv. Az apai ág felmenői között tényleg gyakori foglalkozás a molnárság. Apai nagyapja, Mühl Sámuel ugyan raktárosként hal meg, de egy ideig ő is gyakorolja a molnárságot, 1861 táján a fertőszentmiklósi malmot bérli, 1828-ban, születésénél két molnár is bábáskodik: apja, Mühl Konrád – Mende Gusztáv dédapja – aki akkoriban a Tómalmot bérli, s a

keresztapa, aki szintén Mühl, szintén Sámuel és – szintén molnár. Az apai ükapák egyikéről, Mühl Konrád Jánosról szintén tudjuk, hogy a bánfalvi (Poropatits-féle) malomban volt molnár. A foglalkozás és a néveredet kapcsolata, valamint az, hogy a család az ellenreformáció elől, a 17. század elején jött Württembergből Sopronba, családi szájhagyomány.

Az anyai ág régi és jónevű polgárcsaládba vezet, amelynek ősi fészke a Halász utca 5. szám alatti Zethner Meierhof (major). A nagyapa, Zethner Nándor rokonát, Zethner Zsófiát vette nőül, – tekintettel másodfokú unokatestvéri rokonságukra, diszpenzációval. Ő is, mint elődei, „gazda és polgár"-ként szerepel az anyakönyvekben, városszerte ismert ember, városatya. A kilencvenes években, amikor Ferenc József Sopronba látogat, ő vezeti a fogadására kirendelt lovasbandériumot.

Érdekes, hogy a krónikaíró fiú írásában az apa alakja sokkal markánsabban jelenik meg, mint az anyáé. „Fáradhatatlan szorgalmú, széles kedélyskálájú, minden új dologért lelkesedni tudó, de néha szeszélyes és határozatlan asszony" – írja anyjáról. Apjáról viszont ezt: „„Gyermekeiről való gondoskodása valóságos éposz, amelyben a hős mindenét odaadja szeretteiért, sohasem panaszkodik, de ad és ad, amíg csak telik tőle, hogy gyermekeiből az legyen, amire egy nehéz élet robotjában elgémberedett szíve vágyott – életörömmel áldott, boldog ember. Szimbóluma bennem élni fog, amíg élek: bütykös, inas, gémberedett 42munkás keze, a család munkagépe, amely ha restellett is simogatni, de áldólag felettünk volt mindig." A kihűlt atyai kéz gipszmintáját ott őrzi műtermében.

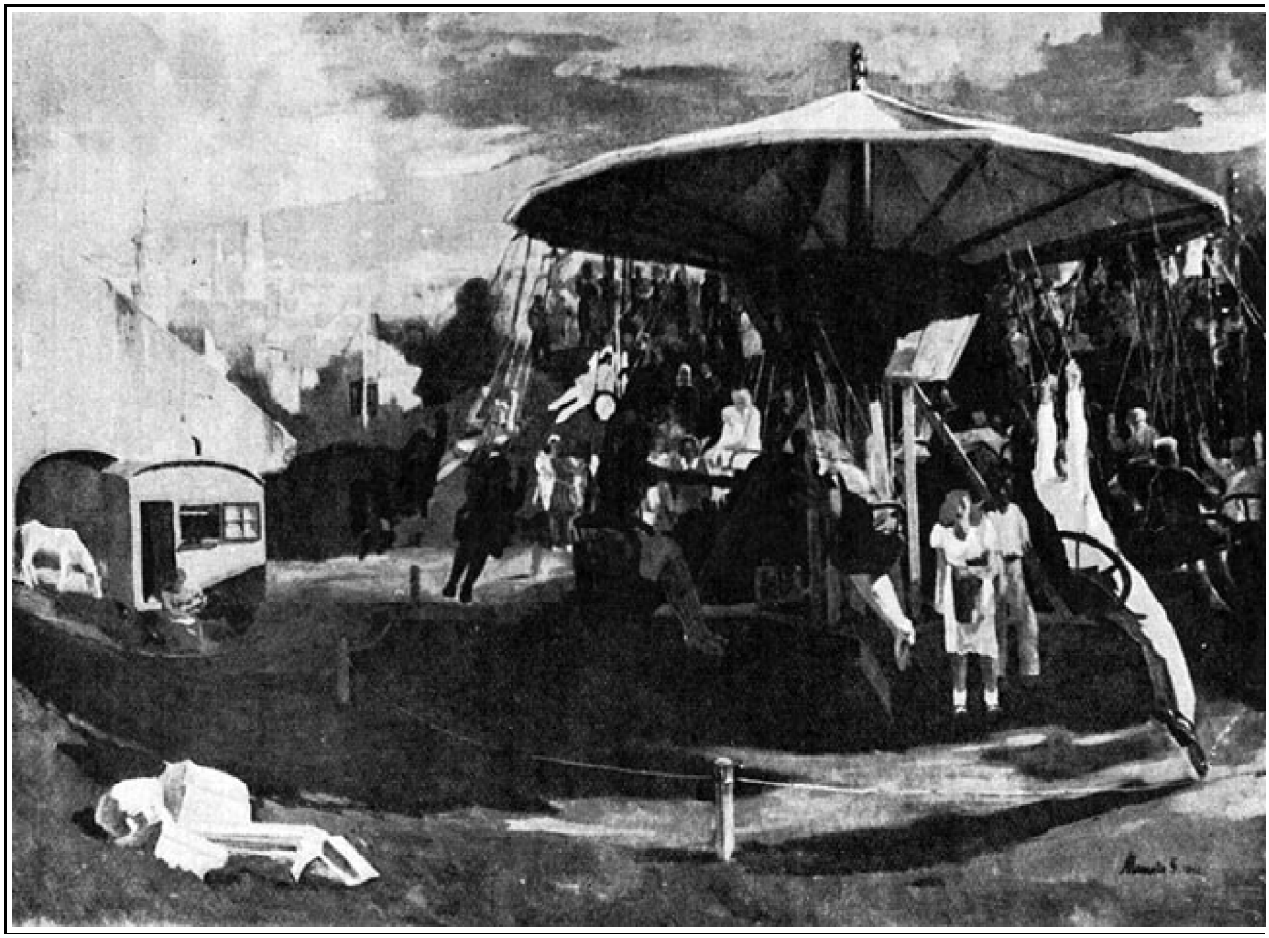

Soproni körhinta (1942). Tempera

Az apa haláláig „abszolút példa férfiasságban, tűrni és szenvedni tudásban és végtelen önfeláldozásban.” A fiút apja egy életen át tapasztalt kemény állhatatossága vezeti, amikor élete során, művészete nehéz perceiben sohasem választja a könnyebb megoldást, a járhatóbb utat. A gipszkéz ott a műteremben figyelmeztetője.

Nehéz életű ember volt – írja epitáfiumszerű írásában Mende Gusztávról a barát, László Gyula. Tömör foglalata ez a mondat életének, akár sírkövére is rá lehetne vésni.[3(67)]

Nehéz élete már diákkorában kezdődik. A Bécsi utca 18. számú házban lévő kis pékműhely csak nehezen tartja el a Mühl család hat gyermekét.[4(68)] A két idősebbnek, Nándornak és Gusztávnak már a polgári iskola elvégzése után helyt kell állnia a műhelyben. „Éjfél után két órakor keltünk fel, a sütemények készítésénél, sütésénél segítettünk. Majd egyikünk két órára lefeküdt és utána öt órakor reggel, a kihordáskor, ismét felkelt. Sok rosszulléttel, ájulással járt ez a keserves munka, úgy látszik, vérszegény is voltam és a meleg sütőszoba levegőjét s apám erős pipafüstjét nem bírtam. Ilyenkor aztán, mielőtt összerogytam, egy szál alsóruhában, amelyre fehér kötény volt kötve, kitántorogtam az udvarra (ha havazott vagy fagyott, akkor is), míg magamhoz nem tértem. Sokszor egy éjszaka többször is egymás után. Ez így ment évekig, a képesítő vizsgákig, sőt még azokon túl is. A tanítójelölt és az érettségiző diák reggel

kézikosárral hordta ki a süteményt. Reggel öt órakor kezdtük és hét órára fejeztük be. A Mühl fiúk sok helyt voltak ébresztők és pontos órák hajnalban." Ne higgyük, hogy e sorok panaszképpen íródtak le: „De megvolt a szépsége és romantikája is az éjszakai munkának: a rövid pihenők csendjében olvashattam is. Különösen lukulluszi örömet adott – ha nem is volt egészséges – a jó, papa-főzte pék-feketekávé és a friss, ropogós kifli vagy sóscipó. Aztán a reggeli napkelte, a városszéli élet éledése, a hajnali csend, a friss levegő, az ismerős és mindig ugyanazokkal az emberekkel való találkozás csupa olyan élmény volt, amely szülőföldem szeretetéhez, lokálpatriotizmusomhoz vezetett."

Ne feledjük, e sorok 1945-ben íródtak: a kész festő emlékezik vissza. Az a festő, aki még ezután is annyi hajnali órán áll a bécsi utcai kútnál, hogy meglesse és leskiccelje a permetezésre, kötözésre, szüretelésre induló poncichtereket. Talán a zsemlét kihordó kisdiák emlékeit kutatja vázlataiban ...

Az első világháború a nehéz diákságból még nehezebb helyre, a kaszárnyába, majd a harctérre viszi. A tanítóképző harmadik évfolyamából gyorstalpaló vizsgát tesz 1917 tavaszán és ősszel már be is öltöztetik katonának. Megjárja Erdélyt, Belgiumot, alig egy évig viseli a mundért, de csak évek múltán heveri ki a katonaságnál elszenvedett sok lelki sérülést.

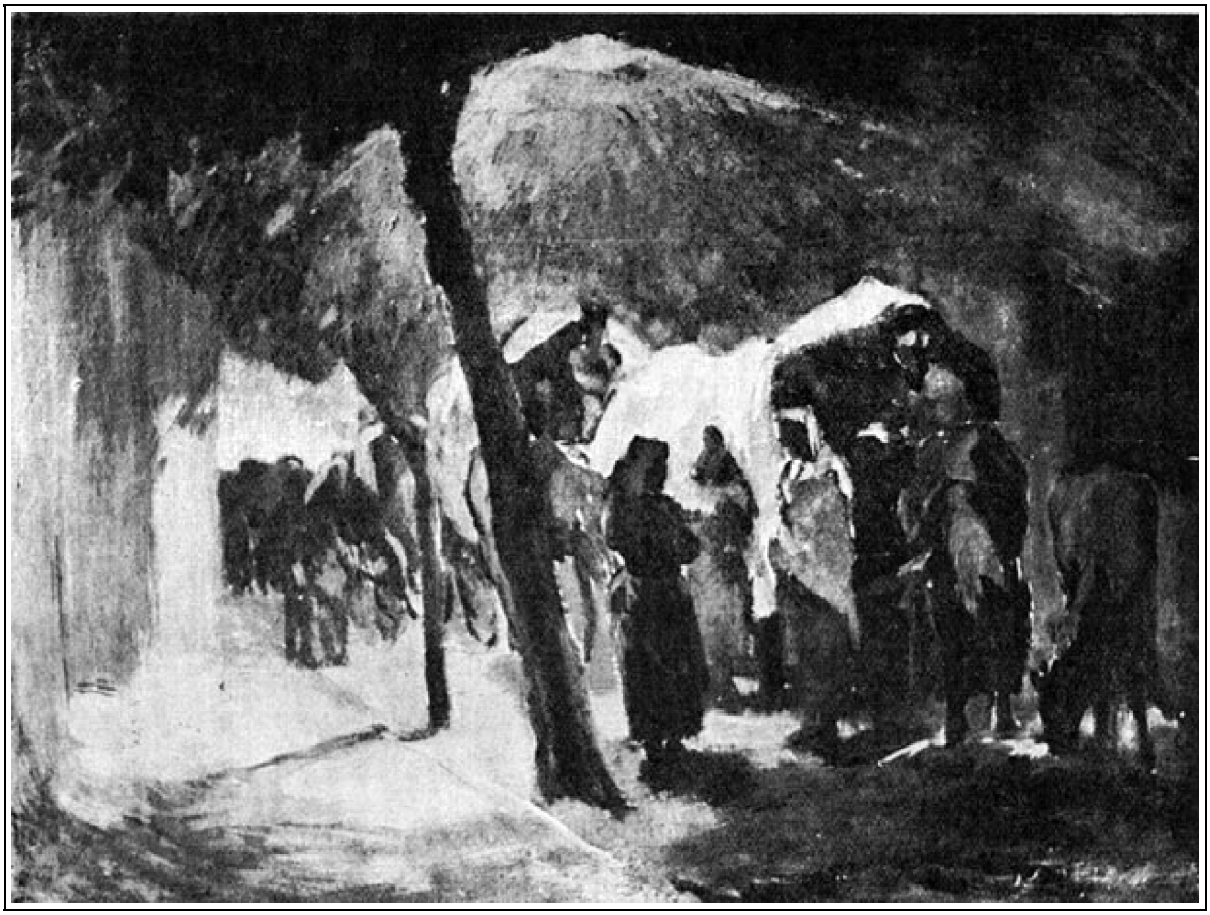

Menekülők (1944). Olaj. A soproni Liszt Ferenc Múzeumban.

Tanítói oklevelét a Tanácsköztársaság alatt szerzi meg de mivel „semmiféle más pályára nem vonzódik,

csak a festőire" és mert Sopronban ilyen iskola nincs, anyja rábeszélésére az anyagi gondokkal küszködő apa megengedi, hogy felvételét kérje a bécsi festőakadémián. Bemutatott munkái megtetszenek az 44egyik professzornak, de a történelem ismét közbeszól – ha közvetve is. A harcterekről ekkor özönlik vissza a polgári életbe a felbomló Monarchia fiatalsága, elárasztva az egyetemeket és akadémiákat. Amikor a professzor megtudja, hogy az előtte tébláboló sovány fiatalembernek biztosítva van kenyere, hiszen tanítói oklevéllel rendelkezik és ráadásul még külföldi is, elutasítja.

Félév késéssel iratkozik be a budapesti Iparművészeti Iskolába. Apja nővére „a munkanélküliség, családi gondok (három gyermek) ellenére" szeretettel fogadja Budapesten ingyenszállásra, amit ő „kifogástalan magaviselettel, az unokatestvérekre gyakorolt jó nevelői hatással" igyekezett meghálálni, no meg segít esténként – éjfélig – a házmesteri kapunyitogató kötelesség teljesítésében.

A csupán kötelességekből álló élet nehéz évei alatt alig néhány világító, meleg folt. Az egyik: első sikeres szereplése a soproni Képzőművészeti Kör kiállításán. A másik: „Öreg néni" című képe szerepel a nonsai világkiállítás magyar részében. Ő maga erről egy iparművészeti folyóirat reprodukciójából szerez tudomást.

Újabb felvételi vizsga, ezúttal a Képzőművészeti Főiskolán. Nem veszik fel – tévedésből. Glatz Oszkár tudomást szerez esetéről és hívatja, mert „végtelenül sajnálja, hogy kibukott, miért nem jelentkezett nála", ő rögtön felvenné most is szakosztályába, de csak leckekönyv nélkül, mert az utólagos felvételek ideje már lejárt. „Ezt nem tehettem – írja krónikájában – nekem az itt eltöltött időmért valamit végeznem kellett, bizonyítvány nélkül nem tölthettem el egy évet, ezt szüleim nem nézték volna jó szemmel. Azonkívül az Iparművészeti Iskolában már befizettem a keservesen összehozott beíratási díjakat. Így hát maradtam!"

1925 őszén Csók és Bosznay egyaránt felvennék szakosztályukra. Bosznayt választja. Egyidejűleg új szállásra költözik, hogy megszabaduljon a rokoni segítségtől. Egy körúti szabómester három gyermekét tanítja szállás fejében. Rendszeres kosztja nincs, főképpen a hazulról, havonta egyszer-kétszer érkező csomagokból él. A hústalan, majd később Bicsérdy-féle nyerskosztra nemcsak szükségből, hanem meggyőződésből tér át, mert ekkor már aszkézisra hajló egyénisége megtalálta természetének megfelelő, „a helyes légzést, gondolkodást, táplálkozást és tökéletes életmódot" hirdető mazdaznan tant és hívévé szegődik. Amíg lehet, kenyéren és gyümölcsön él, néha két, négy, sőt hat napig is böjtöl. Télen a „szégyenlős szegények" étkeztetési akcióján részesül ebédben. „Mint vegetariánus természetesen a húslevest vagy húsételt – ha nagyritkán volt – nem fogyaszthattam, ilyenkor partnereimmel cseréltem el tésztára (meztelen főtt tésztára vagy vízben főtt gránicára) esetleg főzelékre. 'Dilis'-nek tartottak, hogy a húst üres főzelékért elcserélem."

Huszonhét éves, amikor a sors súlyos választ elé állítja. Sopron polgármestere, dr. Thurner Mihály ajánlatot tesz neki, hogy jöjjön Sopronba, iparostanuló iskolai tanítónak. Választania kell a biztos kenyér és álmai valóra váltása között. „Szüleimnek tovább nem lehettem terhére. Továbbtanulásomhoz ebben az időben nem volt megfelelő alkalom az anyagi feltételek előteremtésére. Tanítással csak lakásomat tudtam biztosítani. A soproni állás visszautasítása ebben az időben, amikor emberek tízezrei munka nélkül voltak és végzett diplomások évek sora után sem tudtak elhelyezkedni, az önként felkínálkozó 'életre szóló állás' elszalasztása lett volna. Nem szívesen, de megpályáztam és elnyertem, összes pesti kollégáim irigységére, mert próba-, vagy inségmunkás jelleg nélkül, egyszerre véglegesítve, a polgári iskolai tanárok státuszának X. fizetési osztályába sorolva kezdhettem a pedagógusi pályát." De a döntés nehéz volt, mert: „amitől irtóztam, az az elméleti tudást adó iskola és a pedagógusi 45pálya volt mindazóta, hogy művészi hajlamaim

kezdtek kibontakozni. És éppen ide kerültem a sors szeszélyéből!”

„Jöttömet nem ünnepelték Sopronban, de már vártak. Munkával, ’önzetlen munkával’ – írja némi öngúnnyal. Az ’önzetlen munka’ (ma társadalmi munkának mondanánk) a Hubertusz vadászlak művészi dekorációja, amelynek megvalósítására ekkor szervezi meg a soproni művésztársadalmat dr. Heimler Károly, a város agilis főjegyzője, a Városszépítő Egyesület elnöke. Mende Gusztáv belekapcsolódik a munkába, tevékenykedik a Képzőművészeti Körben is, melynek csakhamar titkára lesz, és ezzel már nyakig benne van a város művészi és társadalmi életében.

Új bor (1956). Olaj. Mühl Nándor (Sopron) tulajdona

Másfél olyan évtized következik most, amikor Mende Gusztáv iskolai munkáján kívül csak a festésnek él. Mintha nehéz élete megenyhült volna. De ez csak látszat. A vidéki élet langyos nyugalma mögött önmagával viaskodik. Hiába épül meg műterme (tégláit első Sopronban kiállított aktképének árából veszi), aztán olaszos reminiszcenciájú villája a város legszebb kilátású helyén (nem véletlen, hogy alig néhány lépésnyire van tőle Heimler Károly kertje, akit szintén a kilátás szépsége csábított ide), hiába a sikerek, elismerések, elégedetlen, kételkedik önmagában. Keresi a bizonyosságot: saját külön festői útját.

46Bár irtózik a pedagóguspályától, emberszeretete ott is megtalálja munkájának magasabb eszmei célját, amely nélkül nem tud dolgozni. Aki látta a keze alól kikerült iparosnemzedék rajzait, stílustanulmányait, az

tudja, milyen komoly ízlésnevelést végzett az iskolában is.

1934-ben megnősül. Igazi művészfeleséget (Lándori Angéla) kap, legbensőbb problémáinak megértő társát, aki mélyen érti szótlanságát is s jobban hisz benne, mint ő saját magában. Az évek ezután, minden benső kínlódása ellenére, szinte rohannak, hiszen ha letudta napi penzumát az iskolában, festhet és ez mindennél több.

Aztán ismét közbelép a történelem: a hitleri agressziók nyugtalan évei, majd maga a háború, bevonulás, bombázások. A festés csak a napról napra tengődő élet peremén létezik. Lavocsne környékén festett képein nem a táj, hanem a háború nyomasztó közelsége a szomorú. Nagyon keveset tud dolgozni.

A háború után azonban szinte a megszállottak energiájával lát munkához. Hajszolja magát, nem kímél fáradságot, hogy ismét feltámassza a Képzőművészeti Kört, 1946-ban rajztanfolyamokat rendez, előadásokat tart, így reméli, hogy a város művészeti élete ismét feléled. Azt lehetne várni, hogy most, amikor a művészetet népszerűsítő törekvései és a szocialista rendszer kulturális célkitűzései annyira egybevágnak, fáradozásának magukkal sodró eredményei lesznek. Nem így történik. A Kör ötven éves jubiláris kiállítását 1947 őszén még megrendezi, de utána lemond. Feljegyzéseiben erről semmiféle részlet, egyetlen név sem szerepel. Noha nagyon jól ismeri a színfalak mögötti szereplőket, csupán egyetlen mondattal utal reájuk: „Kitűnt, hogy vidékies, nyárspolgári irigység és meg nem értés munkámat szabotálja.” Visszavonul műtermébe, csak a szabadrajz iskolát vezeti tovább, művészetelméleti kérdésekkel foglalkozik, amelyek mélyén kételyei önmaga iránt és kiapadhatatlan szakmai igényessége rejtőzik.

Aztán elkövetkezik az 1959-es év, néhány hét a tokaji művésztelepen, ahol megéri nehéz élete talán legszebb óráit. A csillagok ideje ez, amikor megérzi, rátalál arra, amit egész életén át keresett: önmagára. Ecsete szinte szárnyat kap, oldódnak régi görcsös merevségei, mert – milyen különös – a soproni táj szerelmese egy Bodrog-parti táj színeiben találja meg végre önmagát.

Ezután nincs más semmi életében, csak a festés. Lerázta magáról az iskolai munka nyűgét, nyugdíjban van és fest. Gyönyörű ez az utolsó négy év, megvan végre önmaga bizonyossága.

Gyönyörű és – rövid! Elsuhan, mint egy pillanat és már itt is a nap, amikor Mende Gusztáv utoljára áll stafflija elé, hogy agyában és szemében izzó színeit vászonra tegye. De a tettig már nem jut el. Lepillant még utoljára a soproni völgybe szelíden lefutó dombhajlatokra, napfényben fürdő kertjére, amelynek lábánál ott a szülői ház, meghitten szűk udvarával, a friss kenyér és zsemle illatával, annyi kedves óra házimuzsikájával: fiatalságával.

Aztán lehúnyódik szeme, ecsetje mellett leghívebb szerszáma.

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szabó Jenő: Mende Gusztáv és művészete / A művész

A művész

Mende Gusztáv élete nemcsak azért volt nehéz, mert a sors annyi megpróbáltatást mért reá, hanem azért is, mert sohasem tért ki az elébe táruló nehézségek elől. Művésznek készült, becsületesen, őszintén s így nézett szemközt önmagával is.

47Feljegyzéseiben lépten-nyomon bukkannak elő olyan részletek, amelyek kétkedését önmagában és ebből

fakadó kíméletlen önkritikáját árulják el:

„Közvetlenül a festésre, rajzolásra okot Nándor bátyám szolgáltatott. Ő a reáliskolában már 'nagyon szép' motívumokat rajzolt és festett. Otthoni rajzmunkái ébresztették fel bennem az első művészi vállalkozást. Ő évekig jobban festett, mint én és ki tudja, ha tovább gyakorolja, nem vitte volna-e többre, mint én és vajon nem hagytam volna-e abba, ha a reáliskolából nem kerül át a kereskedelmi iskolába, ahol rajztanítás nem volt. Versenytárs nélkül maradva, hamarosan az én munkáim voltak a tökéletesebbek." Kétkedése ott bujkál ezekben a sorokban is: „Már másodikas, harmadikas polgárista koromban a rajztanítas maga adott impulzust, bár a tanítás tömegtanítás volt (negyvenen zsúfolódtunk egy osztályba), de társaimtól, akik gyakran ügyesebbek voltak, mint én, sokat tanultam." Egy másik helyen: „A képezdében csak a felsőbb osztályokban sikerült Bielitz Margit és Kássa Gábor tanárok figyelmét felkeltenem nem annyira jó, mint inkább odaadó munkám révén."

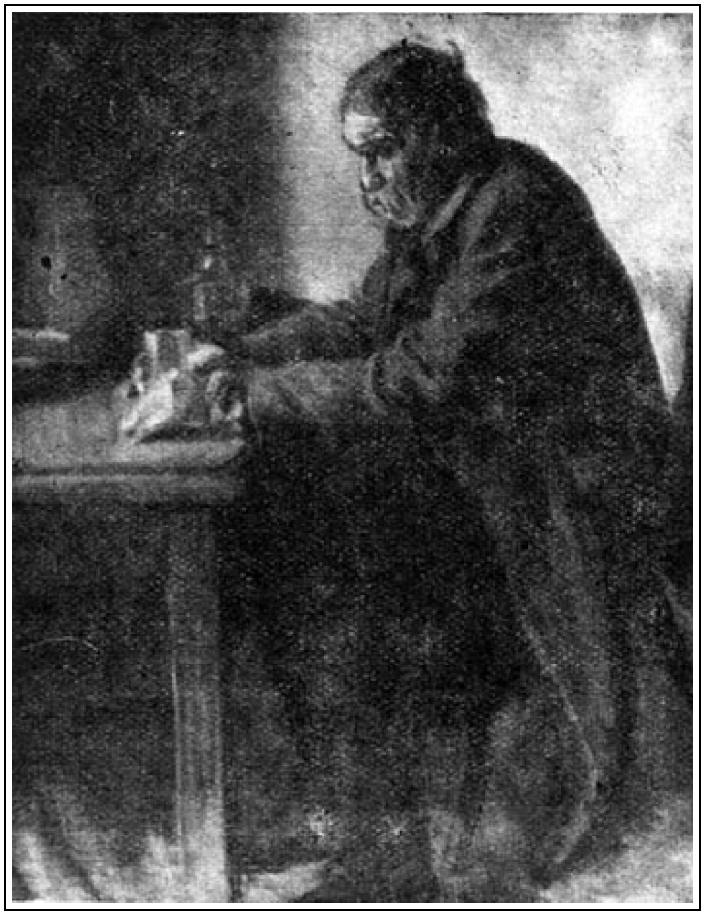

Öreg ivó poncichter (1955). A soproni poncichter-szobában

Az 1917. évi, bevonulás előtti vakációban két hónapot tölt barátjával, Sterbenz Károllyal az Erdburger nevű szőlőjük fakunyhójában, ahol „reggeltől estig szívük vágyának, a festészetnek élhettek." De önkritikája itt is működik: „Az 486ebből az időből származó munkák művészi vonást keveset, inkább nagy odaadást és fejlődő készséget árulnak el." Talán éppen ez a megfigyelt fejlődő készség lobbantja fel az eddig kimondani sem mert vágyát, hogy életét a festésnek szentelhesse: „A művészi továbbképzés vágya

ekkor lépett fel bennem először, de annak lehetősége nem látszott még. Szüleim öt gyermeket iskoláztak és vagyonilag gyengén álltak."

Mégis sikerült. Katonaság, háború és sikertelen bécsi próbálkozás után a budapesti Iparművészeti Iskolában köt ki. „Az első három évfolyam alatt még mindig nem jelentkeztek feltűnően a tehetség jelei" – írja önmagával elégedetlenül az itt töltött kezdeti időkről. Sándor Béla díszítőfestő a mestere, s ha nyíltan nem is mondja ki, véleménye róla az: nem mester, csak mesterember. Ő pedig művész akar lenni és elkívánkozik tőle. Újváry Ignáchoz kerül, akinél végre szíve szerint: festhet. Itt készül „Öreg néni" című képe, amelynek reprodukcióját majd a nonsai világkiállításról szóló ismertetésben látja viszont. Újváry után a Székely Bertalan tanítvány Stein János a mestere, sok újat nem kaphat tőle, megismerteti a komponálás meg nem tanulható művészetének alapjaival. Bár érez haladást, megint csak elégedetlen, mert lassú a fejlődése. „Művészet terén elmélet és célkitűzés tekintetében messze előbbre voltam, mint amennyit megoldani tudtam" – írja az Iparművészeti Iskolában töltött idejéről. „Ilyenkor nagy nyugtalanság vett erőt rajtam. Sokszor voltak kételyeim aziránt, hogy egyáltalán elérhetem-e, vagy csak megközelíthetem-e a célt, amelyet festészet terén magam elé tűztem. Alig vártam a kisebb-nagyobb iskolai szüneteket, amikor hazatérve, gátlás nélkül belevethettem magamat a teljesen önálló munkába. Ez, sajnos, még jobban elmélyítette képességeimben való bizalmatlanságomat. Keserűségemben még feszültebb munkába fogtam, míg teljesen meg nem állt minden reménytkeltő folyamat. Stagnáció, pangás, tehetetlenség szokott ezután következni, amikor már csak kötelességérzetből folytattam a munkát és viseltem a pályával vállalt terhet." Ezeket a művészi útjának kezdetéről szóló megállapításokat húsz évvel később írja. A mondatok mögül minduntalan kiérződő kétkedések és kínlódások mutatják, hogy azok az eltelt húsz év alatt sem halványodtak el. Nem is halványodhattak el, mert a húsz év – ki tudja hányszor – megismételte őket.

Azt reméli, hogy a Képzőművészeti Főiskolán majd megszabadul kételyeitől. Az egy évvel azelőtti sikertelen kísérlete után felvételi vizsga nélkül Csók is, Bosznay is felveszi szakára. Bosznay Istvánt választja, bár már néhány hónap után tudja, hogy hibásan választott, kitart a szakon. „Lelkiismeretesen korrigált" – írja Bosznayról –, dicsérettel nem fukarkodott. Családias kapcsolatot tudott tanulói és közte teremteni. De a művészet lényegéről vajmi keveset tudtam meg. Józan naturalizmust tanított. Ő maga tájképfestő volt, figurális képpel sohasem szerepelt. A mester nekem egyszóval nem sokat adhatott, nem is igen vártam mit, csak dolgozni akartam." Lyka Károly művészettörténeti előadásai jelentenek számára valamit, meg a múzeumok és könyvtárak állandó látogatása. „A Szépművészeti Múzeum számomra templom volt, ahol vasárnaponként a múzsák társaságában istentiszteleten jelentem meg. A nagyok művei előtt órákat töltöttem el." Giotto, Rembrandt, Goya, El Greco s az akkori (1923–24) „maiak" közül főképpen Csók és Vaszary mutattak neki távlatot.

Az a megtiszteltetés éri, hogy Bory Jenő, a szobrász-szak vezetője, akinek óráin igen jól halad, rábeszéli, lépjen át hozzá, ő ellátja munkával, megélhetése biztosítva lesz. Nem enged a csábításnak, noha Bory igen dicséri reliefjeit: „Nem tehettem, hat évi festészeti tanulmány után!" Így dönt akkor, amikor 49szállásért instruál, hazulról kapott csomagokból és ingyenkonyhai étkezésekből tengődik.

Önarckép (1949). Olaj. A soproni Liszt Ferenc Múzeumban

Ennek a csábításnak nem enged, de alig egy évvel azután, amikor Sopron állással kínálja – elfogadja. Miért tette? Miért mondott le életcéljáról, a festésről? Majd két évtizeddel később így ír életének e súlyos döntéséről: „Nem bántam meg, bár nem tudom, mi lett volna belőlem, ha kitépem magamat az elpolgáriasodás és elvidékiesedés veszélyét magában rejtő pályától, de képességeimet, azok határait nagyon jól éreztem mindig, ma is. Határozott életcél kialakítása után elég hamar beleéltem magamat hivatalomba, amely alkalmasnak mutatkozott arra, hogy Sopron művészi levegőjében kibontakozzak az iskola művészetéből.” Ismét önmagában való kételkedése befolyásolta, vagy reális életszemlélete döntött így? Talán mindkettő együtt.

Hazajön és életéről, amely most az iskola és műterme között folyik, csak képei vallanak. Első szereplései a Képzőművészeti Kör tárlatain még az akadémizmus 50jegyeit árulják el, mint a „Hóhér feje” és „Fekvő akt” című képei. De már a harmincas évek elején „kezd kibontakozni az iskola művészetéből”, megjelennek a napfényt és atmoszférát lehelő akvarelljei a tárlatokon. A sajátos technikával és rajzos folthangsúllyal készült képeket csakhamar megkedvelik és a soproni lakások falain a már elismert helyi festők képei mellett megjelennek a Mende-alkotások is. Jellegzetesen mutatják ekkori festői irányát Bécsi úti házának (14., ma 18. sz.) teraszáról festett képei, mind az impresszionizmus leheletfinom alkotásai. És minden képén ott biztos rajztudásának bizonyítéka, a hibátlan térmeglátás és képalakítás.

E korszakának egyik legkiemelkedőbb alkotása a „Húgom hegedűvel” című képe. (Kismartonban díjat kapott, jelenleg a soproni Liszt Ferenc Múzeum tulajdona.) Mély tónusaival s a gallér fehérségével fokozza

az ellentétet, az arc finom megmunkálása, a könnyedén meghajtott fej és az egész alapkompozíciója húgának gyengéd, nőies lelkületét sugározza. Ugyancsak ebből az időből származik a gyermekkori játszópajtás, kedves jóbarát, titkos ideál és állandó modell, Ulman Gréti portréja, amelynek hasonlóak az erényei.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy alkotó munkája ebben a korszakban zavartalan. Elégedetlen önmagával, érzi, hogy sikereiben nagy része van a rutinnak és az elmaradott közízlésnek, az évek óta szükségesnek tartott „egyivásúak csoportosodásától" remél segítséget és iránymutatást, mert „a kiállítások kvalitásaik ellenére unalmasak és semmitmondóak, hiányzik belőlük minden frisseség és érdekesség" – írja 1935. évi feljegyzéseiben. A kereső nyugtalanság megmutatkozik képein is: három-négyszer is megfesti ugyanazt a témát, és néha egy képen belül is többféle technikát alkalmaz. Amit már tud, az nem elégíti ki, nem akar betokosodni (erre éppen elég sok soproni pályatársa példáját látja maga előtt), keresi az újat témában, festésmódban.

1936-ban olaszországi utat tesz, csak tíz nap, társutazás, Velence, Firenze, Nápoly, Capri, Róma, mindenütt csak pillanatok, amikor hónapok sem volnának elegendők. De a benyomások így is maradandók. Egyszerűen nem tudja feledni Assisit és főleg az olasz freskókat, hiszen már 1928-ban így rajong róluk: „A freskó a festészet csúcspontja, vele a legmonumentálisabb hatás érhető el, intenzivitása mellett legáltalánosabban érthető kifejezésmód." Az olasz középkor és reneszánsz idehaza is tovább él benne. Már főiskolás korában szerette a temperát, és most ennek alapján erősen leegyszerűsített, rendkívül finom rajzú és színskálájú munkákat hoz létre, mint az „Üdvözlégy, Máriá"-t s az „Assisi szent Ferenc a madarakkal" címűt, háttérben Assisi városával. Ide sorakozik a Bécsi-dombon működött Roll-féle körhintáról készült „Soproni körhinta" számtalan vázlata és változata és két „Ringlispiel" című képe, amelyek szintén tempera-technikával, mozgalmas, színes kavargást ragadnak meg. Színhely a római amfiteátrum, háttérben a város látképével.

Csatkai Endre úgy vélte, hogy ezeken a képein szembetűnő az Aba-Novák hatás. Ez a feltételezés nem helytálló, olaszországi útja után festett képein nem Aba-Novák, hanem az olasz reneszánsz és főleg aszkétikus életfelfogásának hatásai érződnek. Szent Ferenc arcában és alakjában nem nehéz felismerni a fiatal Mendét, aki főiskolás korában megismerkedik a mazdaznani perzsa-hindu életfilozófiával, és akire igen nagy hatással van egyik tanára, Simay Imre. Mellette a „növendék éppen úgy, mint a modell ájulásig fáradt s a szó szoros értelmében 'rogyásig' dolgozott, mert amíg jelen volt, több szünetet nem engedett, minthogy felálljunk a bakról, hogy messziről nézzük a rajzot. Tanításainak legérdekesebb része az akarat, a művészjellem kialakulása köré csoportosultak. Évek múltán döbbentem csak rá egy és más dologra, amit kaotikus előadásából 51akkor nem értettem meg." Az évek múltán való rádöbbenésnek talán éppen az assisi képek születése volt az eredménye.

1941-ben festi meg egyik legszebb portréját „Feleségem, fekete fátyolban" címmel. Ez a kép tudásának jegyeit és az impresszionizmus minden lehetőségét magában foglalja. Lélekábrázolása erőteljes, formamegoldása a klasszikus háromszög. Középpontban a fej és a kezek gyöngéden egymásba fonódva. Ismét feltűnő nagy rajztudása és a lágy, puha mintázása. A kékek, szürkék, a fekete és a test rózsaszíne nagyszerű színharmóniában olvad össze.

A második világháborúban, súlyos lelki gyötrelmei ellenére, még katona korában is fest. A Kárpátok, a ruszin táj csodás fényhatásai, a parasztok, aztán a katonaélet képei, diófapác technikával a témái.

A háború után ismét húgát festi. Két képet is készít róla, a „Székely ruhában" és a „Panaszkodók"

címűeket. Ebben az időben robban ki belőle – talán éppen a szocialista realizmus hatására – régóta ápolt vágya: megfesteni környezetét, amelyben felnőtt, Sopron poncichtereit, a szőlőművelés egyes fázisait, a metszést, permetezést, szüretet és préselést. „Új bor” című képe ebből a témakörből való. A szőlősgazda az ablak világossága felé tartja poharában az új bort. A beszűrődő fény a szürke árnyalatok gazdag változatosságát villantja meg. Időben és témakörben hasonló hozzá az „Öreg ivó poncichter” című képe. E korszakából ezek legjobb munkái, bár őt magát korántsem elégítik ki.

Elégedetlen, noha vannak sikerei. Az „Assisi szent Ferenc a madarakkal” című képét 1938-ban a Nemzeti Szalon állítja ki, majd a következő évben elnyeri vele Szombathelyen a Szent Márton Céh plakettjét, és ugyancsak e képe alapján veszik fel az Országos Képzőművészeti Egyesület tagjának, amely a mai Képzőművészeti Alap valamiféle elődje, Sopronból rajta kívül csak Horváth József a tagja. A Műcsarnok tárlatain majdnem mindig szerepel akvarellje, sikerrel állít ki Kaposvárott, Szombathelyen, Győrött és Kismartonban, ahol a „nagy” Ambrosi elől nyeri el az első díjat. Magánosok, közületek veszik képeit. 1959 nyarán meghívást kap a budapesti Ernst Múzeumba, kiállításra. Ez már hivatalos és országos elismerés és a kritika is nagyon szép: „Mende vízfestményei felülemelkednek a megszokott grafikai teljesítményen, önálló, egyéni, zárt műfajt képviselnek. Tárgyválasztásban, felfogásban és megjelenítési formában a Nyugat-Dunántúlra jellemző tájművészetet valósítják meg, az egyéni előadási stílus pedig a vízfestés magas színtű és haladó szellemű művelőjére vall.”5(69)

Az elismerő kritika elégtétel sok, kicsinyes helyi bántásért, de addigi munkásságára vonatkozik. Ő pedig ezen már túl van. Már nem elég neki a csupán felületi ábrázolás és atmoszférikus hatás. Az örök elégedetlen, a nyughatatlan kereső, a meggyőzhetetlen kétkedő, aki az olasz reneszánsz, a plein air, az impresszionizmus, a szocialista realizmus hatásai között próbálta megtalálni saját útját, még ugyanebben az évben a tokaji művésztelepen eltöltött néhány hét alatt végre rátalál saját formanyelvére: a konstruktív képfelépítés mellett a színproblémák és mélyebb lelki élmény ábrázolására. Mintha megnyílna lelke, zárkózott egyéniségének minden rejtett dinamikáját rávetíti képeire színeivel. Megszületnek legszebb, legkorszerűbb alkotásai. Nem tarka, hanem színes, ha nem megy másképpen, spachtlival rakja fel dúsan a festéket. Egyik-másik színdús bulgáriai vázlata Kandinszkyra emlékeztet. Tobzódik a színekben. Képei konstruktívan felépítettek és mégis színben oldottak.

Sopron közönsége azonban értetlenül áll képei előtt. Nem tetszenek úgy, 52mint impresszionista korának alkotásai. Ez azonban nem gátolja, „ne felejtsük el, hogy a közönség mindig lassabban fejlődik” – vigasztalja önmagát, és lendületesen dolgozik tovább. Ekkor készül „Szüret” című munkája, a Mélyútból feljövő, fején szőlővel telt vödröt vivő asszony, háttérben a táj domborulatai ragyogóan sárga és veres szőlőtövekkel, az asszony lilásszürke színekben pompázó kötött mellénykében. Technikája olyan egyszerű, mint temperaképein, de teljes festőiségében és konstruktív képalkotásában.

Most már látja saját útját és mindjobban elfordul a természet önként kínálta, de olykor közömbös színeitől. Megteremti a maga ragyogó színvilágát. Három, Balatonfüreden készült képe már ezt az új színvilágot és új, friss meglátásokat tükrözi. Ezek az erényei a „Tómalmi lapályban feltörő vihar” című képének is. Az „Elhagyott agyagbánya” valósággal kozmikus sugárzású kép, a Nap ellen ágaskodó domborulatok és a magányos csille, izzó fehér és sárga, ultramarinkék és drappban fürdő dombok, feloldott fény. Aztán a „Trnovoi napsütésben” című képe, ahol cinóberben égnek a háztetők és a háttérben liláskéken sötétlik a sziklák kontrasztja. Itthon megfesti a Várkerület egy részét a Mária szobortól az Oroszlán gyógyszertár felé, „Novemberi est” címmel. Az úttest zöldeskék színei, a háztetők sötétvörösei a nonfiguratívek gazdag színskáláját idézik, de erőteljesen festik érzéseit is.

Ebben a színvilágban jön létre még néhány Mély úti részlet, szemben a Nappal és kora hajnalban (a Liszt Ferenc Múzeum és a Nemzeti Galéria tulajdonában). Aztán a lilákkal és párizsi kékkel festett női aktja.

Az örök kételkedő, kísérletező, önmagával vívódó Mende Gusztáv művésszé tisztult. Levetkezett impresszionista látásmódjából csak érzékenysége maradt meg a nüanszok megérzéséhez. Festészete teljesen oldott, a formákat egészen lazán kezeli, hihetetlenül felfokozza színeit és meghökkentő kontrasztokat alkalmaz. Modern és jövőbe mutató az, amit most fest és aminek váratlan halála vet véget.

A soproni

Valósággal önvallomás az a néhány mondat, amelyet az „Erdő-berek a soproni festészetben” című múzeumi különkiállítás megnyitóján elmondott: „Valahányszor a soproni léleknek valamilyen alakulásával találkozunk, jóleső érzés fog el bennünket. Érzés, amely egyúttal értékelése is a műnek.” Aztán: „Szív és szeretet kell ahhoz, hogy a tájék visszaadásában szív és szeretet tükröződjék.”

Mende Gusztáv soproni volt, szívvel-lélekkel, lokálpatrióta, a fogalom legnemesebb érelmében. Az volt akkor is, azokban az években, amikor a „lokálpatrióta” megbélyegzés volt és félreállítást jelentett. Számára ez belső magatartás volt, nemcsak önként vállalt munka, hanem önként vállalt gond, aggódás, készenlét és kötelességtudat városa iránt.

Írásai között találtam ezt az 1926-ból származó feljegyzést: „Heimler Károly főjegyzővel ismeretségbe kerülve, sokat beszélgettünk a soproni művésztelepről.” Majdnem harmincnégy év telt el, amíg 1960. február 12-én Sopron város tanácsának végrehajtó bizottsága elfogadta a „Művésztelep javaslat”-át, hogy „létesítsünk Sopronban olyan művészeti közösséget, amely az itt honos hagyományokat tovább fejleszti, a történelmi és festői légkört, szocialista jelenünket a kies vidék embereinek ábrázolásán keresztül tükrözi és a jövőre is 53utal ...” Csak azok, akik igazán szeretik városukat, tudnak ilyen szívósan és kitartóan dolgozni érdekében.[6(70)]

Ugyanilyen ernyedetlen kitartással munkálkodott a város művészi közízlésének nevelésén. A harmincas évek folyamán sorozatosan tart előadásokat (feleségével együtt), amelyekben arra a kérdésre próbál választ adni: „miért szép?” A Képzőművészeti Kör életében nemcsak azért vesz részt, mert festő, hanem azért is, mert érzi, hogy a Kör egészséges társadalmi alakulat, tagjai között egyformán megtalálható a hivatásos festő, műkedvelő laikus, művészetbarát. A köri ülések, összejövetelek közelebb hozzák egymáshoz ezeket az embereket s ennek a művészet látja hasznát. Körülbelül ugyanaz történik itt, mint a Városszépítő Egyesületben, ahol Heimler Károly az egyesületi összejöveteleken, fehér asztal melletti baráti beszélgetéseken agitálja meg a tehetősebb iparosokat, kereskedőket városszépítő és építő céljaira, s bőkezűbbjét még a választmányba is beválasztatja. A Képzőművészeti Kör tagsága élő reklámja és propagandája volt a köri rendezvényeknek, főleg tárlatoknak. Sokat tett a Kör alakrajzkurzusa a művészi ízlés neveléséért s ennek – természetesen fizetés nélkül – Mende volt a mozgatója. Ezek az alakrajzórák nagyon látogatottak voltak, a kaszinói (ma Liszt Ferenc Művelődési Központ) második emeleti műterme sokszor kicsinynek bizonyult a két sorban, félkaréjban felállított rajzbakok számára. Ide mindenki eljárhatott, aki hajlamot érzett a rajzolásra. A hivatásosak Mende Gusztávval élükön, ingyen és őszinte segítőkészséggel álltak a legügyetlenebb kezdő mellé is. Az órákra sokszor látogattak be olyan egyesületi tagok is, akik maguk nem rajzoltak, csupán érdeklődtek. Kedélyes légkör alakult ki ilyenkor, amely sokban

hozzájárult a Kör lüktető életének fenntartásához.

Ez egyszersmind magyarázata annak is, hogy a felszabadulás után Mende Gusztáv miért fordít annyi energiát a Kör feltámasztására. A Kör ellen nincs politikai szempontból kifogás, mégis igen nehezen akar életre kelni, hiába agitál, cikkez az újságokban. Kiállításra csak 1946 őszén tudja összetoborozni a festőket, százhúsz képet állítanak ki a Kaszinó (akkor Szakszervezeti Székház) három termében. A tárlat szépen látogatott, Mende sorozatos tárlatvezetéseket rendez és egy újfajta rendezvényt, a kritikaversenyt. Utóbbin főképpen a fiatalság vesz részt, a legtalálóbb kritikai megállapítások díjat kapnak. Saját akvarelljeit és linómetszeteit osztja ki díjként. Munkájáért csupán ő nem kap semmit, legfeljebb gáncsoskodást.

A köri rajztanfolyamokat azonban állandó helyiség híján nem tudja feltámasztani, amikor azonban a Városháza egyik alagsori helyiségében a városi népművelésnek sikerül rajztanfolyamot indítania, első szóra, fizetés nélkül vállalja annak vezetését és vezeti lelkiismeretesen hónapokon keresztül.

A következő évben még megrendezi a Kör ötven éves jubileumi kiállítását. Segítséget azonban jóformán sehonnan sem kap. „A paravánok felkutatásától, összehordásától, plakátragasztástól és minden rendezői munkától kezdve a megnyitásig, reprezentálásig és a díszközgyűlés levezetéséig minden reám maradt. A helyzet végre felébresztette önérzetemet és elhatároztam, hogy a Kör vezetését (elnöke volt) nem vállalom.” Lemond és lemondása után rövidesen a Kör is megszűnik. Akik gáncsolták, kritizálták és áskálódtak ellene, azoknak 54eszükbe sem jutott, hogy helyére lépve, folytassák munkáját. Máig sem sikerült a Kört feltámasztani.

Szomorúan elgondolkodtató, hogy Mende Gusztáv önzetlen munkássága szülővárosa érdekében hogyan szenved egymás után hajótörést. Heimler Károly kérésére elvállalja a Hubertusz vadászlak falainak dekorálását társadalmi munkában. Meg is festi a poncichter életből vett triptichont, a „Babtermelés”-t, (a jobb oldali kép a babhordást, a bal oldali a szelelést a Két mór-ház kapujában, a középső pedig a babcséplést ábrázolja). A vadászlak és vele a hármaskép 1945-ben megsemmisül. Évek munkáját és energiáját fordítja a Képzőművészeti Kör életben tartására, a kicsinyes irigység és áskálódás lemondatja, s a Kör megszűnik. Halála előtt még egyszer próbál valamit tenni városa érdekében. Úgy rendelkezik, hogy festői termésének javarészét, mintegy negyven képét városa kapja meg azzal, hogy az alapja legyen egy létesítendő soproni galériának. Ezzel is kudarcot vall. Noha más városokban, ahol sokkal kevesebb művészi lehetőség van reá, sorra létesülnek a helyi képtárak, Mende Gusztáv képei hét évvel halála után sincsenek az őket megillető helyen, a Soproni Galéria falán.

Elszomorító az is, hogy ő, aki olyan önzetlenül dolgozott egész életében városáért, még halála után sem kapott érte a legcsekélyebb elismerést sem. Életében azzal vádolták, hogy „lokálpatrióta” és „apolitikus”, és tették ezt olyanok, akiknek önmaguk érvényesülése volt egyetlen politikájuk. Kétségbevonták tudását azok, akik maguk művészi téren még nyomába sem érhettek. Ő maga a sérelmekre, bántásokra sohasem felelt. Soproni volt és apja fia: „Apám szótlansága belém is átplántálódott. Gondolataim közlését nem tartom szükségesnek ...” Még halotti maszkjának ajkai is szigorúan össze vannak zárva.

A Mende Gusztávról felvázolt képet talán legméltóbban a művészetről szóló néhány feljegyzése egészíti ki:

„Ha a művész következetesen, elszigetelten formai megoldásokra törekszik, eljut az absztrakt ábrázolásig. Ha következetes a tartalom elszigetelt kutatásában, eljut a naturalizmusig. Sem a l’art pour l’art, sem a ’tiszta realizmus’ új művészetet nem alakíthat ki. A kettő csak szintézisbe hozva eredményezhet újat.”

„Szomorú, hogy a művészek között olyan nagy az ellentét a korszerű és avult fogalmáról. A magam

részéről kétségbevonom valaki művészi voltát, ha nem az ígéretest, az újat részesíti előnyben a régi, a bevált ismétlésével szemben, aki a kísérletezést és a mutatkozó újszerűségeket nem örömmel fogadja.”

E soroknak az ad nyomatékot, hogy egy becsületes, fáradhatatlanul munkában töltött művészélet bizonyítja igazságukat.[7(71)]

55HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Baraczka István: Győr-Sopron megyei adatok a XVI. század derekáról a Nádasdy-számadásokban (1544-1554)

1. A Mohácsnál veszett király koronájának megszerzéséért fegyverhez nyúlt és egyaránt megkoronázott két király meg-megújuló harca, hatalmaskodó híveik kölcsönös szabadjára engedése roppant megpróbáltatásokat zúdított az ország népére. Amikor pedig mindkét király önzése és tehetetlensége révén 1541-ben Buda könnyűszerrel a török kezére került, még nyomasztóbbá nehezült az idők járása. Súlyát nemcsak a szabadságukat vesztett területek népei sínylették, hanem azok is, akik – mint Győr és Sopron megye népei – félkézzel önvédelmük megszervezésén, félkézzel a munkán, maguk fenntartásán fáradoztak.

Ezekből a veszedelmektől terhes időkből, a XVI. század derekáról nem sok olyan történeti forrás maradt, amely elénk tárná az akkor élt emberek mindennapi életének anyagi viszonyait, a termelvények mennyiségét, a piac árait, a munkabérek alakulását, az utak viszonyait, a révhelyeket, a szállás lehetőségeit. A megye területén szinte csak Sopron város őrizte meg számadásainak java részét (a városi kamarás számadásait, az ispotály számadásait, a templomok számadásait stb.), amelyekből kép alkotható.

Győr-Sopron megye más városaira és községeire jórészt idegenből kell az adatokat pótolni. Ilyenül kínálkoznak a Magyar Országos Levéltárban, a Nádasdy-levéltár keretében őrzött Nádasdy-számadások. Ez a levéltári jelzetük is, így kérhetők: Nádasdy-levéltár, Számadások. Sok tekintetben alkalmasak a soproni adatok kiegészítésére is. E számadások 1540–1550 között keletkezett részét szemelvényekben, sokszorosítva, kézirat gyanánt, 1959-ben kiadták.[1(72)]

Nádasdy Tamás a Mohácsnál veszett II. Lajos magyar király titkára volt, majd budai várnagy, országbíró, mint ilyen az I. Ferdinánd által létrehozott és Pozsonyban működött helytartótanács tagja, később (1554–1562) az ország nádora. Állandó lakhelye Sárvárott, birtokán volt. Innen utazott hivatali teendőinek ellátására gyakorta Pozsonyba, Bécsbe, Prágába, Nagyszombatba, hová éppen dolga szólította. Az utazásokon maga is, kísérete is kisebb-nagyobb szolgáltatásokat vett igénybe, megvásárolta a szükségeseket, és minderről a számadója pontos feljegyzést készített, hogy urának a kapott pénzről híven

elszámolhasson.

Nádasdy és emberei azonban nem csupán átutazóban, hivatalos útjaik során érintették Győr-Sopron megyét. A megye területén lévő Nádasdy-uradalmak – hogy csak a legjelentősebb Kapuvár és Csepreg említtessék – számos „magánutazást" igényeltek. Azok ügyeinek intézése kapcsán nem „útijegyzetek", hanem valóságos és az uradalmakkal összefüggő számadások kerülnek a számadó papírjaira.

Még a Vas megyében fekvő Nádasdy-birtokok (Léka, Egervár stb.) is több olyan számadói feljegyzés elindítói, melyek Győr-Sopron megye területére vonatkoznak, hasznosítható történeti adatokkal szolgálnak.

A térképre tekintvén, nem nehéz látni, hogy ezek az utazások, megszállások 56és vásárlások gyakran érintették Győr-Sopron megye területét, és így az érintett városok és községek hiányzó gazdaságtörténeti adatait legalább részben, de mindenképpen hasznosan pótolják. Nem kivétel ez alól Sopron város sem, ha számára a följegyzések nem is egyedülállóak. Több oldalról megvilágítva a kisebb jelentőségű gazdasági tények is többet mondanak, hitelesebben dokumentálnak.

Egyáltalában nem lényeges, hogy kitől vagy kinek a számára jöttek létre e számadások. Az a döntő, hogy hitelt érdemlően tájékoztassanak. Tehát nem azért irányul rájuk a figyelem, mert a XVI. század egyik sokat és országos dolgokban szereplő személye számára készültek, hanem azért, mert familiárisai, fizetett szolgái feljegyzéseikben híven adták vissza a tényeket, becsületük és hűségük a reájuk bízott pénz hovafordításában és elkönyvelésében nem bírta őket csalárdságra. Ilyen módon a számadásaikban ránk maradt adatokat bizalommal kezelhetjük.

A számadásoknak a megye területére vonatkozó feljegyzései nem egyformán jelentősek, mennyiségileg ugyanakkor igen számottevőek. Ennélfogva inkább válogatott bemutatásuk, semmint betűhív közlésük látszott ezúttal hasznosnak, hogy később a helytörténet részleteinek kutatói figyelme reájuk irányíttassék, hellyel-közzel már e bemutatásból is kielégíttessék. Minthogy a hangsúly a megye területére vonatkozó gazdaságtörténeti feljegyzések bemutatásán és nem az utazások célján vagy azok irányán van – nehézkes is volna ezeket a számadásokból pontosan nyomon követni –, az időrendi áttekintés látszik kézenfekvőnek.

2. 1544. március 25-én, *Cenken* bort vásárolnak 86 dénárért, részben az „étekbe", részben „az uram asztalához", részben pedig a kocsisoknak, a szakácsoknak és az ifjaknak (apródoknak). Ugyanezen napon *Fehéregyházán* (Donnerskirchen) hasonló céllal vásárolnak ismét bort 38 dénárért. Itt is éjszakáznak, mert a „gazdasszonynak szénáért és az ő boráért és gyertyáért és ló állásáért" (istállózásáért) 32 dénárt fizetnek ki. „Az ház népének innyok való pénzt" 60 dénárt adnak, a hámos („kocsis") lovak számára pedig zabot vesznek 22 dénárért. A számadásokból egyébként ezúttal világosan kitűnik, hogy Pozsonyba igyekeznek.

1544. március 28-án 16 dénárt kap a *győri* réven a révész az átkelésért. *Győr*ött vásárolnak „az abrakosnak" halat 8 dénárért, bort 58, „cipót és kenyeret" 12, babot[2(73)] pedig ebédre 2 dénárért. „Az várbeli kapun állóknak uram hagyásából" 1 forint jut. Ugyanott kap Simonfi, „hogy az malomköveket az vízen hozatta költségére" 4 forintot.

1544. március 30-án *Kapuvár*ott („Kapuban") vannak. Itt kap János mester, „a *baboti* salétrom csináló",[3(74)] „hogy magát segítse" 2 forintot, bizonyos Ferenc pedig, „hogy be nem értek volt estve Kapuba, hanem *Bogyoszló*n hált és ott költött az ifjakra", 10 dénárt. Kapuban fizeti ki Rumynak is a számadó a 8 dénárt, „hogy uram Bodakon az révésznek pénzt adatott vele."

1544. április 10-én *Sopron*ban halat vásárolnak 38 dénárért.

1544. április 12-e ismét a *győri r*éven találja őket, ahol a révésznek 12 dénárt fizetnek. Tehát 4 dénárral kevesebbet, mint március 28-án, ami arra enged 57következtetni, hogy ezúttal kisebb létszámú csoport kelt át a vízen. *Győr*ött egyébként ebédre költ a számadó. Kenyeret 8, rákot 3, mézet 5 dénárért vásárol. Szénára 2 dénárt ad ki. Ugyanitt ad „az vén embernek, hogy az oltóágat utánok hozta vala Sülyből” 10 dénárt.

Ugyanaznap *Szil* érintésével *Kapuvár*ra visz az útjuk. *Szil*ben a számadó bort hozat 12 dénárért, és annak a legénynek, aki őt a „kapui” útra kísérte 8 dénárt fizet.

*Kapuvár*ott különböző személyeknek bér jellegű kifizetéseket eszközöl. A fizetés jogcímét nem jegyezte fel. Így Szemcseinek 4, Lovász Miklósnak 1, Pinnyáknak 1, Lovász Balázsnak, „az ki Kanizsáról az lovakkal jött volt” 1, Bontának 2, Gergely kocsisnak 1, István kocsisnak 1, a kulcsár taljánnak 1 forintot és a kis Pinnyáknak 25 dénárt fizet ki.

1544. április 16-án *Cenk*en, „hogy Bécsbe mentönk”, bort vásárolnak 56 dénárért, majd ugyanott hagymát 1, gyertyát 2, borjúhúst 14 dénár erejéig. Itt ad a számadó Török András deáknak 4, a szekérvezető Péternek 2, a szekérvezető Jánosnak 2 forintot. A rákövetkező két napot Bécsben töltik.

Hazafelé *Sopron*on át térnek meg, és ott 1544. április 19-én „az szekér, hogy megtörött vala, az kovácsnak adtam tőle” 12 dénárt. Itt vásárolnak két méc zabot is 32 dénárért, és adnak a „gazdának ételért, italért, szénáért, kenyérért” 55 dénárt. Sárvárra igyekezvén, még ugyanaz nap bort töltetnek *Cenk*en 20 dénár érőt.

1544. április 20-án már Sárvárott fizet ki 8 forintot a számadó „az maradék pénzből Beyczi Ambrusnak az ló árába, kit *Lövő*ről Sárkánynak visszaküldtek volt *Sopron*ná.”

1544. április 22-én, *Iván*ban „az ludfiakért, kit Sárvárra vittek” 95 dénár jár. Ugyanitt vásárolnak 3 dénárért ,”tikmonyat” (tojást).

1544. április 23-án *Bodonhely*t rákért 8 dénárt, egy szatyorért 2 dénárt, borért 33 dénárt fizetnek ki.

Még ugyanaznap *Győr*ött az útra kenyeret, foghagymát szereznek be 16 dénárért, „az palack tokbeli palackba” (tokos palackba) bort töltetnek 20 dénár érőt és öt köböl zabért 85 dénárt fizetnek, azaz köblönként 17 dénárt. A győri révész is meg a *medve*i révész is 12–12 dénárt kap az átkelésekért. *Medvé*n még vásárolnak 10 dénár fejében „túrót, káposztát, tikmonyat”, és itt kapja meg Paladin Markó is a 10 dénárját, „kit uram az győri réven adatott vele.”

Közel egy hónapot töltenek el Komáromban, és csak 1544. május 22-ről van bejegyzés a számadásokban *Győr*ből, ahol „az palack tokba az útra bort” töltetnek 42 dénárért. Kenyérre 10, vacsorára a sütni való pecsenyére 10, 2 pint ecetre 16, egy sóra 8 dénár szükségeltetik. Rajki János pordányi szolgája számára a 2 köböl zab Győrött ezúttal 28 dénárba kerül.

1544. május 23-án *Pordány*ban (Rábapordány) kelt a feljegyzés, ahol „az abrakosnak való kenyérért” 12 dénárt ad ki a számadó.

1544. május 24-én már ismét *Győr*ött kap a sáfár huszonöt pénzt (dénárt), „hogy konyhára valót szerezzen.” A győri ebédhez a borra, „az uram asztalához és az uramnak”, 66 dénár, „az ifjaknak és kocsisoknak és szakácsoknak” 24 dénár megy el borra. Ugyanez nap a győri réven 16 dénár a révészé. Még mielőtt elutaztak volt azonban „uram szükségére,” egy konc papirost vásárol a számadó 8 dénárért.

Nem sokat időztek Pozsonyban és Somorján, mert május 27-én már a *medve*i réven adnak „az révészeknek innyok való pénzt” és még aznap a *győri* révészek is megkapják az átszállításért járó 12 dénárt. *Győr*ött kap a sáfár is „az nap hetven pénzt, hogy az lovászoknak és kocsisoknak és az útra valami pecsenyét 58és kenyeret vegyen.” Ebédre bort vesznek 36 dénár érőt, „az négy kocsibeli lovaknak zabot” 28 dénárért, ami az eddigiek alapján 2 köböl zab árát teszi ki. Még mindig aznap „hazajövet” – tehát Sárvárra mennek – „Szilben, hogy megállottunk vala, hozattam az uraimnak bort”, 12 dénárért. A sáfárnak is itt jut még 32 dénár, „kit az lovászoknak *Pordány*ban (Rábapordány) adott költségbe, hogy Sárvárra jöttek.”

1544. június 1-én „*Kapu*ban” (Kapuvárott) Tollkötő Jánosnak fizet ki a számadó ura hagyásából 10 forintot. *Pordány*ban bort hozat 46 dénárért, a kocsisoknak pedig, beleértve a komáromi kocsist is, együttesen juttat 5 forintot. *Bodonhely*t ismét 12 dénár megy el borra, az urak számára. Ugyanaznap *Ikrény*ben Szalainak jár a számadótól 50 dénár, „hogy Győrre vivé Horváti Novitynak az daru tollakat – költségére.”

A számadások feljegyzéseit nyomon követve, a június 2–június 6 között eltelt négy napot Nádasdy és számadója – természetesen a kísérettel együtt – Pozsonyban töltik, ahol sokféle szerszámot, ruhaneműt, papírost, porozót, fonalat, posztót és egyebet vásárolnak.

1544. június 6-án kelnek át a pozsonyi réven, 16 dénár a költsége, és még aznap *Szil*ben vannak, ahol a kovácsnak két ló megpatkolásáért 12 dénárt fizetnek. Zabot is vesznek ugyanott „az 5 kocsibeli lovaknak” 50 dénárért.

1544. június 7-én *Győr*ben ebédre a kenyér 12 dénár, a vöröshagyma 2 dénár ára. Vettek ismét zabot „az 5 kocsibeli lovaknak” 70 dénárért. – Félreértés ne essék, itt nem 5 lóról van szó, hanem 5 kocsihoz való lóról, amelyeknek számát nem részletezik. Ezt látszik alátámasztani ez a feljegyzés is, amely az e napon borra kiadott 32 dénárt indokolja: „és Győrön ebédre hozattam bort az ifjaknak és az öt kocsisnak.” Itt, Győrben töltet a számadó ecetet 16 dénárért, és ugyanennyibe kerül a mazsola is, amit ura a várba kéretett. Az ebédre csíkot is vásárolnak 6 dénár árát. – „ ... az borbélynak az ki vizet uram lábának csinált vala attól” 10 dénárt fizetnek. Este már *Pordány*ban vacsoráznak, csíkot 8 dénárért, kenyeret 10, bort pedig 28 dénárért vesznek.

1544. június 8-át *Pordány*ban töltik. Az ebéd kiadósnak látszik, mert a számadó két süldőt vesz 22 dénárért, egy fazék tejet 4 dénárért, kenyeret 9 dénárért, bort az ebédhez inni 26 dénárért, ételkbe tenni 4 dénárért. Hozzáfűzi, hogy ebédre mindezt „mindnyájonknak”. Vacsorára már tehénhúsra ad ki 20 dénárt, abból főznek és pecsenyét sütnek.

1544. június 9-én ebédre még *Pordány*ban vannak, az ifjak és a kocsisok csíkot és tejet 8, valamint kenyeret ugyancsak 8 dénár árát kapnak. A lovászok „hogy *Pordány*ba jutának” kenyeret és tejet esznek, 5 dénár értékűt. A bor itt sem marad el 16 dénárért. Az este már Győrött, illetőleg Medvén éri őket. *Győr*ött „az útra, vacsorára tehénhúst” és kenyeret vásárolnak. Az előbbit 32, az utóbbit 12 dénárért. Nádasdy fehér cipót kap Győrött 4 dénárért. Ugyanitt töltet még bort a számadó 24 dénár érőt és vásárol az útra gyertyát 2, petrezselymet és hagymát 3 dénár árát. Még aznap este *Medvé*n is hozat bort „az uraimnak és az kocsisoknak és az ifjaknak” 20 dénárért. – Egy parasztember, „az ki az füvet az lovaknak hozta, innya való pénzt” 3 dénárt kap.

1544. június 10-én, *Medvé*n egy fa kerék 28 dénárba kerül.

Másnap, 11-én, ugyancsak *Medvé*n a számadóval 16 dénár ára halat vásároltat Nádasdy „az községnek”. –

Itt nem Medve község egyetemére kell gondolni, hanem a kíséret egészére, közösségére.

Ebédhez a kenyér 8, a bor mindnyájuknak 60 dénárt tesz ki. Medvétől *Győr*nek visszafelé jövet, „megszállottonk egy faluban" – írja a számadó; ő maga bemegy a városba, hogy a lovaknak abrakot vegyen „és az kiknek adósok 59voltonk", megadja, mit 2 forint fedez. Mielőtt Győrből az eddig meg nem nevezett faluba visszaindulna, vacsorára vesz halat, csíkot és rákot 20, kenyeret 16, hagymát 3 és urának fehér cipót ugyancsak 3 dénáron. És este, amikor Győrből visszatér, a borvásárlás feljegyzésében elárulja a falu nevét is, ahol megháltak. „Azon estve hozattam *Vámos*t vacsorára bort" 20 dénárért. A kocsisoknak és a lovászoknak 16 dénárt ad borra.

1544. június 12-én már reggel *Győr*ött vannak. Az urának ebédre három ludfiat vesz 18 dénáron. A komáromi kocsisnak két istrángért 4 dénárt fizet. A komáromi legénynek a hám csináltatására 5 dénárt ad. Vacsorára az ura asztalára tyúkfiat vásárol 4 dénárért, a többiek 20 dénár ára tehénhúst kapnak, amit részben sütve, részben főve fogyasztanak. A vásárolt 2 köpönyeg ára 7 forintot, a 10 szőrtarisznya ára 1 forint 42 dénárt tesz ki.

1544. június 13-át is *Győr*ött töltik. „Az négy kocsibeli lovaknak" zabra 40, szénára 12 dénárt adnak ki. A sáfár 1 forintot kap „az konyha szükségére", este ismét 1 forintot. Nádasdy e napon vendégeket fogad, borra 2 forintot és 5 dénárt kell kiadni. A meggy, amelynek mennyiségét szintén nem jegyezték fel, 8 dénárba kerül. Egy konc papirosért most Győrben 10 dénárt adnak.

1544. június 14-én még Győrött ugyan, de már az útra vásárol a számadó: a három kocsisnak zabot 40 dénárért; „az István kocsisnak két estrángot és egy gyeplőt" 6 dénárért. A „kicsin" nadrágjáért 6 dénárt fizet. Aznap *Pordány*ban fizet a győri kocsisnak 2 dénárt, *Szil*ben pedig kenyeret 3, bort 24 dénárért vásárol.

1544. június 15-én, útban *Kapuvár* felé egy nyulat vesz a számadó urának 4 dénárért. *Kapu*ban több napot időznek, de csak 20-án eszközöl ott a számadó kiadást: ura „hagyásából" a szili plébánosnak „öröm miséért" 50 dénárt ad.

A megyénk területétől való néhány napos távollét után, 1544. június 26-án ismét *Kapu*ból keltezi kiadásait a számadó. E napon Nádasdy felesége is itt tartózkodik, mert itt ad át neki a számadó 1 forintot, hogy *Baboto*n a salétromcsinálónénak adott pénzét megtérítse. A salétromcsináló legényeknek juttatott 25 dénárt is most, Kapuban téríti meg.

A következő napon, 27-én ugyancsak *Kapu*ban fizet „szolgálattyában" Beszerédi Györgynek 6, Irsai Jánosnak 10 forintot. A baboti embernek, Illés Istvánnak a vemhek áráért 7 forint jár, Komlósinak pedig, „hogy az báttyának sisakot vegyen" 1 forintot könyvelnek el. Még mindig Kapuban, 28-án Popicsnak ad a számadó 50 dénárt „maga szükségére." A most említett emberek, ha nem is voltak kapuváriak – ezt e számadásokból nem lehet felderíteni – mindenesetre itt állottak szolgálatban ez idő tájt. A megyebeli ismerősök körét a számadás egy július 8-i feljegyzése is bővíti. Ezt mondja: „Registrum (jegyzék) az pénzről, kit Sennyey Ferenc *Kapu*ból küldött Wági Boldisár által, az e pénz két száz forint volt." – És következik a kiadási tételek felsorolása.

Hosszabb körmendi tartózkodás után egy-két nap Sárvárott telik el, majd 1544. július 24-én *Iván*ban kelt a feljegyzés, hogy Sárvárról Kapuba hívatván, ott bort vett 6 dénárért, ami akkortájt egy pint bor árának felelt meg.

Július 27-én Nádasdy is *Kapu*ban van már, mert innen küld levelet „Bottyáni uram után”, a postakocsis költségébe 10 dénárt adván. – Másnap a kapuvári borbély kap 50 dénárt, „az ki uram fejét megmosta.” Szilveszter Jánosnak „maga segítségére 10, Hadaverdi Andrásnak „egy hó pénzt”, 24 forintot fizet ki a számadó.

A következő napokban is *Kapuvár*ból kelteztetnek a kiadások. Július 29-én Tollkötő János kap szolgálatjába 10 forintot, Káldi Gergely pedig egy kocsiba való lóért, „az ki az Bonta kocsiába jár” szintén 10 forintot. Bizonyos Márta 60asszonynak, „az wenasszonnak” Nádasdy „akarattyából” fizet a számadó 11 forintot. Timsóra, „kivel az ló lábait mossák” 6 dénár könyveltetik.[4(75)] Július 30-án Sibrik Pál a költségére 1 forintot kap, hogy Batthyány után vitte a szekeret Kapuból Pozsonyba. Másnap a *csepregi* lakatgyártónak adott 20 dénár és a kapui kertésznének egy cipellősre juttatott 20 dénár szerepel a kiadások között.

1544. augusztus 2-án *Kapu*ban Győrre készülődnek. Sibrik Pált a szállás fogadás végett küldik előre, költőpénzül 1 forintot kap. Nem tudni, hogy ki ment utána, mert a számadó posztóvásárlás ügyében Bécsbe ment mindjárt másnapon, onnan visszatérve Sárvárott, Kapornakon és Kanizsán keltezi a kiadásait.

Csak augusztus 20-án költ *Pordány*ban 55 dénárt ebédre, vásárol egy féket 10 dénárért, majd innen ismét Bécsbe utazik – Nádasdy kíséretében. – A bécsi tartózkodás hosszúra nyúlik. 1544. szeptember 13-án töltet bort 8 dénárért a számadó, hogy Komáromba indulnak. Nádasdy Kemendivel előbb még *Szil*be ment. Szeptember 17-én indulnak Komáromból *Győr*be, a medvei és a győri réven 12–12 dénárt fizetnek.

1544. szeptember 18-án *Győrött* az ebédhez főzni való húsra 14 dénár, 3 kappanra 21 dénár, petrezselyemre és fokhagymára 4 dénár, a kenyérre 6 dénár fogy el. Vacsorára – egyebek mellett – a 3 tyúk 21 dénárba kerül. Bonta kocsis egy istrángot vesz 4 dénárért, a „kocsi kenni” való háj 6 dénárt emészt fel, a Nádasdy számára vásárolt pléh palack 32 dénárt igényel. Az esti gyertyára 2 dénár is elegendő.

Szeptember 19-én már *Kapuvár*ra készülődnek Győrött a maguk és a lovak ellátásával; kenyérre 8, zabra 15 dénárt adnak ki. 28-án azonban ismét *Győr*ből jegyzik a kiadásokat. Az e napi vacsorán pecsenye szerepel 12 dénárért. Másnap 6 dénárjával veszik a bor pintjét, de ezt már a komáromi útra töltetik. Még mielőtt Győrből elindulnának Magyar Kristófnak vesznek egy süveget 14 dénárért.

1544. október 5-én este érkeznek vissza Komáromból *Győr*be. 8 dénár ára pecsenye és 2 kappan a vacsorakiadás. György szakács gondoskodik az ebédről is, a vacsoráról is, amelyekre egyenként és sommázva 50–50 dénár szerepel a kiadások között. 7-én az egész napi ellátás költségeit ugyancsak részletezés nélkül 4 forintban könyvelik el. Október 8-án Ferencnek, a sáfárnak reggel és este 1–1 tallért ad a számadó a konyhai szükségletekre, ő maga 2 ludat vásárolt 16 dénárért, és borra 60 dénárt számol el.

1544. október 9-én, változatlanul *Győr*ben, a számadó maga vásárol papirost 8 dénár árát, ami egy konc papír értékének felel meg; vesz továbbá két „tikfiat” ugyancsak 8 dénárért. „... az mosónak, ki abroszt mit mosott” 12 dénárt fizet. Este vendégük volt, borra 32 dénár megy el.

1544. október 10-én *Győr*ött Nádasdy szükségére 3 lakatot vásárolnak 24 dénárért, bizonyos „Máriának” pedig, akit közelebbről nem jelölnek meg, egy süveget 14 dénáron. „Felsz Lénárt” trombitásainak 4 tallért, „az Horváti Novith trombitásainak” 11 tallért jegyeznek fel a számadásba.

Másnap, 11-én Magyar Kristóf kap egy forintot, hogy Kanizsára küldték. „Egy vízhez való korsót” 6 dénáron vesznek.

Október 12-én „az mészárosnak, kit rovásra hordattam ez ideig Győrött” 1 forintot ad a számadó.

61Október 13-án a vásárolt 2 konc papiros ára 16 dénárt tesz ki. Szalai János gyermeke, ki Győrre Nádasdyhoz levéllel érkezik, 10 dénárt kap. – Az abroszokat és a lepedőket mosónak ugyancsak 10 dénárt adnak. A Nádasdy számára vásárolt egy sáf lépesméz ára 1 forint 10 dénár.

A következő napon, 14-én a *győri* kovács a Bonta kocsis lovának patkolásáért 5 dénár bért kap. Az élelem és a bor árát csak sommázva jegyzik fel e napon is, mint a következőn is.

1544. október 16-án a számadónak *Pordány*ban akadt dolga, és a kocsisnak, aki Győrről hozta, 25 dénárt fizet. Innen még aznap továbbutazik *Kapu*ba, hol Gergely kocsis, „szolgálatában” 1 forintot kap. Egy tallért adnak Tatai Gergely kezéhez, „hogy valami míveseket fogad vele”. Ez alkalommal nem sokat időznek Kapuban, másnap Egervárnak veszik az utat, és út közben egy vénasszonyt szánnak meg 10 dénárral. Az előbb említett Gergely kocsisnak Sárvárott ”szegődségébe” két ingre 36 dénárt ad a számadó, tehát szolgálatáért a pénz fizetésen túl ruha járandósága is volt (november 7).

1544. november 13-án este érkeznek vissza megyénk területére, *Győr*be. Élelemmel el vannak látva, csak borra költenek 17 dénárt. Másnap már fölkerekednek Komárom felé. De még *Győr*ött vesznek szilvát 8, répát 4, istrángot 15, gyertyát 2, szénát már *Medvé*n 20 dénáron. Komáromból Bécsbe visz az útjuk. Csak a karácsony előtti napon térnek meg Sárvárra.

1945. január 11-én *Kapu*ba szinte csak azért utazik a számadó, hogy a szolgálati béreket kifizesse. Így kap Sárkány 10 forintot, Tamás kovács 10 forintot, Trombitás András 2 forintot, Dobos Albert 1 forintot, Fekete Péter, a rudas mester 3 forintot, Sixtus deák 3 forintot. Egy némának 20 dénárt juttat. Másnap már útban van Pozsony felé, hogy onnan ura parancsára Bécsbe igyekezzék vásárolni.

Megyénk területét a számadási feljegyzések csak március 13-án érintik ismét, amikor Sárvárról Pozsonyba menet *Cenk*en át utaznak. 20 „pénzen” (dénáron) bort vásárolnak, majd 14-én éjjel – a széleskúti vendégfogadót elérni igyekezvén – két cenki embernek a kíséretért 8 dénárt fizetnek.

1545. április 1-én Pozsonyból jövet *Sopron*ba érkeznek, ahol 72 pénzen harmadfél szapu zabot vesznek a lovaknak, és mielőtt Cenkre indultak volna 12 dénárérő kenyeret vásároltak az útra. *Cenk*en már csak a halat veszik 15 dénáron, és utaznak tovább Sárvár felé.

1545. április 8-án 58 *csepregi* ember dolgozik a Rába melletti irtáson. 5–5 dénárt kapnak fejenként e napra.

1545. április 17-én *Szergény*ben a salétromcsináló „szolgálatába” adott 1 forint van feljegyezve.

Másnap *Csapod*on Harmat János lovászmester ugyanezen a címen ugyanennyit kap. *Kapu*ban ugyanaznap Bosnyák és Hazug János szolgák költségtérítésként 50–50 dénár juttatásban részesülnek.

1545. április 20-án a Rába mellett napestig az irtáson dolgoznak *Iván*ból nyolcan, *Pereszteg*ről tizenhárman; másnap *Iván*ból ugyanannyian, *Cenk*ről kilencen, *Pereszteg*ről ismét tizenhárman: egy-egy napra mindannyian 5–5 dénárt kapnak.

1545. április 22-én az irtáson a munka folytatódik. Ugyanazok vesznek benne részt, akik az előző napon. Ezúttal egy-egy garast kapnak, ami dénárból az előző napi juttatásnak felel meg, azaz 1 garas = 5 dénár. – E napon azonban *Csepreg*ről nyolc „tizedes” is a munkán van, és ezek nevét, valamint a velük lévő

emberek számát a számadó feljegyezte. Éspedig: Pintér János tizenegyedmagával, Krajczár Benedek tizenegyedmagával, Molnár Benedek „tizenkettőd” 62magával, Antal Tamás tizedmagával, Baranyai Lőrinc tizenegyedmagával, Kovács Benedek tizenegyedmagával, Walti Péter tizedmagával, Osvald János tizenkettődmagával. Fejenként 5–5 dénárt kapnak.

1545. április 23-án kilenc *Iván*ból való dolgozik az irtáson napi 5 dénár díjazással.

1545. május 10-én *Csapod*on egy pásztornak 9 dénárt adnak, de a számadásban nem indokolják. Ugyanitt Horvát Jánosnak, a lovászmesternek „szolgálattyában” fizetnek 2 forintot. Cenken e napon a konyhakocsira kast vesznek 16 dénáron. Ugyanitt a „tótoknak”, akik a Fertő mellett két törököt fogtak volt, egy forint jutalmat adnak.

1545. szeptember 30-án Pozsonyból *Sarród*on át igyekeznek Kapuba. A számadó ott vásárol bort 50 dénárért és tyúkot, tojást, gyertyát 25 dénáron.

*Kapu*ban csak október 6-án jegyzi fel, hogy az abroszok, keszkenők és ingek mosásáért 14 dénárt fizet a mosónak.

Másnap a monyorókeréki lakatgyártó kap 50 dénárt.

Október 9-én a disznópásztor süvegje 14 dénárba kerül, 13-án pedig a mosásért fizet ki a számadó ismét 8 dénárt.

Hosszabb sárvári, majd pápai tartózkodás után december 18-án *Újkér*en át Bécsbe igyekeznek. Újkéren egy parasztembernek 4 dénárt adnak, hogy Palotáshoz levelet vitt. A bort ugyanott 20 dénáron veszik.

December 19-én érkeznek *Sopron*ba, hol halat 32, kenyeret és zsemlét 10 dénár érőt vásárolnak. A szekerek kenéséhez szükséges hájért 14 dénárt hagynak Sopronban.

Még aznap *Pordány*ban (Vulkapordány) a gazdának borért, zabért, szénáért, kenyérért, fáért 1 forintot és 28 pénzt fizetnek. A „legénynek” 4 dénár „trinkgeltet” adnak. (E szó használata az egyébként magyar nyelven folyó számadásokban nem volna feltűnő, de a rákövetkező második feljegyzésben, ahol a wolteri gazdának, szállásadójuknak, megfizet a szolgálataiért, magyar nyelven sorolván fel a bort, kenyeret, szénát, zabot, ecetet és a konyhára való egyéb szükségeseket – humorosan hat a rövid feljegyzés: az „hauszgezindnek attam hat penzt.” Mindamellett arra enged következtetni, hogy a számadó – Zoltán Imre – németül tudott. Így érthető az is, hogy Nádasdy miért küldi őt több ízben Bécsbe bevásárolni, és miért találjuk őt a bécsi utakon a kíséretben).

Viszonylag hosszú idő után, csak 1547 októberében (közelebbi dátum nélkül), amikor Bécsből jönnek, említik a számadások *Sopron*t, ahol pecsenyét vesznek 10 dénáron, továbbá bort 21 krajcáron, tojást 1 krajcáron, valamint 2 krajcár ára szénát.

1547. november 5-én Nádasdy és kísérete *Sopron*ban ebédel. Egy harcsát és két retket vásárol a számadó, továbbá zsemlét és kenyeret 10 dénáron, tojást 3 dénáron. A kocsisoknak 7 dénárt ad borra, maguknak pedig 4 dénár árát vásárol.

November 23-án – Pozsonyba menet – *Újkér*en ebédelnek, csak borra költenek 32 dénárt, és *Cenk*en hálnak meg, ahol tehénhús pecsenyét vesznek 14 fontot 24 dénárért; gyertyát 4 dénárért és bort 35 dénárért. – A kimért marhahús fontjának ez az 1,6–1,8 dénárnyi ára ezekben az években állandónak látszik. Ugyanakkor

1 font viza 6 dénárba kerül!

Megyénk területét a számadások ismét hosszabb idő múltán említik. 1548. február 26-án, Lékán kap a *kapu*i szekérvezető 16 dénárt, hogy halat hozott Kapuvárról. A *csepreg*i lakatgyártónak is Lékán fizetnek ki 10 dénárt közelebbi megjelölés nélkül.

1548. március 2-án, *Csepreg*ben szánnak meg egy szegény embert 50 dénárral. 63Ugyanott heringet vesznek 8 dénáron. Sárvárról Lékára menet *Csepreg*et gyakran érintik. Március 13-án „két rendbeli deákoknak" adnak ott ilyen alkalommal 12 dénárt. Ugyanakkor vesznek Csepregben 6 dénárjával 8 meszelyt, amiket magukkal visznek Lékára.

Március 20-án, Pozsonyba menet *Cenk*en kapnak a kocsisok borra 5 dénárt, *Fehéregyház*án (Donnerskirchen) pedig gyertyát 3, kenyeret 8, bort 20, tojást 3 dénáron vásárolnak. A szállást adó gazda sóért, fáért, borért 12, a szolgája szolgálatért külön 6 dénárt kap.

Négy nap múltán Pozsonyból Lékára jövet *Rusz*ton ebédelnek. Kenyérre 6, tojásra 3, borra 23 dénárt könyvelnek el.

1548. április 13-án, Lékán a *sopron*i kocsis 80 dénárt kap, mert két tóásót Sopronból Lékára visz. A tóásó szolgái 20 dénárt kapnak, hogy Sopronba, haza bocsáttattak. Április 15-én a két tóásó is hazamegy Lékáról, 1–1 tallért kapnak; Esegvári Farkas kocsis pedig 50 dénár költséget, hogy őket Sopronba vitte.

1549-ben egy bécsi út során, amikor Nádasdy felesége december 2-án utazik oda, *Újké*ren vesznek bort 32, kenyeret 4 dénáron. Aznap *Cenk*en egy szegénynek adnak 2 bécsi dénárt.

1550. február 25-én Nádasdy és kísérete *Sopron*on át hazaindul. Három kocsist fogadnak, akik a kocsik kenéséhez Sopronig szükséges háj vásárlásához 12 dénárt kapnak. Sáfár Ferenc másnap indul Sopronba, hogy szállást szerezzen.

1550. június 14-én, Bécsből jövet „*Kőpordány*ban" hálnak. A gazdának kenyérért, zsemléért, sóért, fáért, ecetért, gyertyáért, borért másfél forintot fizetnek. Másnap *Sopron*ban zsemlét és kenyeret vesznek 20 krajcáron, tehénhúst 40 dénáron.

1550. augusztus 29-én ismét *Sopron*ban vannak. 1 1/2 font faolajért – amit étkezéshez használtak – 16 dénárt adnak. 1/2 font háj – kocsikenéshez – 4 dénárba kerül.

1551-ben a Sárvárott folyó posztóosztáskor bukkan fel *Kapuvár* neve. Szent György nap után való vasárnap (április 26) az úrfiak (értsd: apródok) és mesterek ruházatára Sennyey Ferenc kezéhez öt vég karázsiaposztót küldenek Kapuvárra, május 7-én pedig ugyancsak Sennyey Ferenc kezéhez 25 rőf nürnbergi posztót küldenek Kapuba az ott lévő négy fogarasi oláh dolmányára és nadrágjára.

A számadások csak 1554. március 3-án említenek ismét megyénket érintő adatokat. *Cenk*ről – Pozsonyba menet – Horvátfaluba megy előre főzetni a sáfár és visz magával 4 forint 90 dénárt és 2 bécsit (bécsi dénárt). *Sopron*ban Nádasdy Jakab számára vásárolnak cipellőst 20 dénáron. Horvátfalu felé menet árvíz van. Egy horvátnak 4 dénárt adnak, hogy mutassa az utat a faluba.

1554. március 24-én egy szentmiklósi ember (Fertőszentmiklós) „tikfiakat" visz Pozsonyba Nádasdy háztartásába. Révpénzül, hogy átmenjen a Fertőn, 5 dénárt adnak neki.

3. A Nádasdy-számadások bemutatásában nem vezetett az a törekvés, hogy a Győr-Sopron megyei

vonatkozású feljegyzések mindegyikét sorra vegyük. Sokkal inkább az látszott célszerűnek, hogy *mindenfajta* feljegyzés szerepeljen a bemutatottak között. A helytörténet részleteinek kutatói meg fogják találni a módját, hogy elmélyülten megvizsgáljanak minden egyes feljegyzést.

Ez annál inkább szükséges és kívánatos volna, mert a megyénk területére vonatkozó feljegyzések adatainak forrásértéke a nem Győr-Sopron megyei adatokkal összehasonlítva jelentőségében csak nyerne. Példaképpen utalni lehet a papír árának meghatározására, illetőleg az írópapír értékének megállapítására. Papírt vásárolnak Győrben, Pozsonyban, Bécsben, Prágában. Mindenütt szabatosan 64meghatározott mennyiségben és áron, időben sem mérvadóan hosszú időközben. A XVI. század közepére, 8–10 évi időközre a papír árának egész sora állítható össze. Azt nem is említjük, hogy éppen a papír árára a soproni számadáskönyvekben is, szinte évről évre fognak a kutatók megbízható adatokat találni. A Sopron városi számadások ismeretében nem alaptalan az a megállapítás, hogy a Nádasdy-számadások adatainak a soproniakkal való összevetése egy nagyobb tanulmány anyagául kínálkozik.

Szükségesnek véljük felhívni a figyelmet azok számára, kik ár- és bértörténet iránt érdeklődnek, hogy több esetben meghatározott mennyiségű árukra (pl. hús[5(76)] bor, papír, stb.) és pontosan körülírt szolgáltatásokra (pl. mosás, patkolás stb.) megbízható forint~dénár adatokat, értékeket fognak találni.

Éppen ehhez és általában a számadások gyümölcsözőbb felhasználásához – minden egyéb fejtegetés mellőzésével – a magyar aranyforint értékét a vizsgált korszakban 140 magyar dénárban látjuk meghatározottnak. A garasnak mind a 4, mind az 5 dénáros „árfolyama” szerepel Egy krajcár 1,33 magyar dénár értékű.[6(77)]

Nagyon egyoldalú volna a számadások bemutatása, ha nem történnék legalább utalás arra, hogy a számadások nem csupán ár- és bértörténeti vizsgálódásokra adnak anyagot. Nádasdynak és kíséretének utazásai például a Sárvár–Pozsony, Sárvár–Bécs, Sárvár–Prága, Sárvár–Nagyszombat, Sárvár–Győr vonalakon az időközben történt megszállások, vásárlások helyeinek feltüntetésével alapos következtetést engednek az akkor használt és a Győr–Sopron megyén átvezető utak megrajzolására.

Ezen túlmenőleg, hogy ismét csak példaképpen tegyünk utalásokat, az étkezéshez történt bevásárlásokból szinte az étlapok összeállíthatók. A javadalmazásra kiosztott posztók minősége és mennyisége a ruházkodás tanulmányozásához ad kitűnő adatokat.

A számadások az 1550–1552. években volt posztóosztásokat részletesen megörökítették. Sok esetben nemcsak a posztó színét és mennyiségét tartalmazzák, hanem azt is, kinek és mire osztottak posztót. Például szürke purpián posztóból Bálint deáknak egy felsőruhára valóul 4 1/2 rőföt adnak. Sarap János felesége egy szoknyára világoskék hosszú nürnbergi posztóból – ahogy ők mondják „löremberger”-ből – 7 1/2 rőföt kap. Egy dolmányhoz 7 rőf világoskék karázsia posztót, bélésül 5 rőf silány posztót mérnek. Egy gyermeknadrághoz 2 rőf volt elegendő, béléséül egy és egy fertály rőf.

A Kapuvárban és Csepregen akkor tevékenykedő személyekről nem egy esetben név szerint ad a számadás felsorolásokat, és ezek is meg egyéb adatok is sokban segítségére lesznek a helytörténeti kutatóknak. Az ivániak és csepregiek részvétele a rábaparti erdők irtásában, a folyómeder új malomhoz való megmunkálásában szintén becses adatközlése a bemutatott számadásoknak.

Elgondolkoztató, hogy az egyéb forrásokból megállapíthatóan élénk kereskedelmet űző Sopronban miért eszközölnek olyan ritkán és szinte jelentéktelen bevásárlásokat. E tekintetben Győr vagy akár Komárom inkább előtérbe nyomul, hogy Pozsony ne is említtessék. Egyébként a bevásárlások haszonnal

tanulmányozható képet adnak akár Bécs, akár Prága áruválasztékára, illetőleg ezek hazai összehasonlítására.

65A soproniak is megteszik, hogy vas- és faárukért (sínvas, deszka stb.) a szomszédos osztrák piacokat (elsősorban Bécsújhelyt) felkeresik, és ez azok termelési és nyersanyag-viszonyait mérlegelve, érthető.[7(78)]

Sopronban ez idő tájt tíznél is több nagykereskedő működött. A gyér számban fennmaradt vámnaplók arról tanúskodnak, hogy kiterjedt külföldi kereskedelmi összeköttetéseik is voltak. Jelentős kiviteli és behozatali forgalmat bonyolítottak le. Velük egy későbbi részletes tanulmányban lesz érdemes foglalkozni. A soproni számadások pedig bőven szolgáltatnak adatokat a város áruválasztékára és az árakna; összehasonlítva a bécsi adatokkal, mai szóval sok tekintetben „versenyképesek" voltak, mégis kiestek az érdemleges vásárlások köréből. Két tényezőre maguk a Nádasdy-számadások engednek következtetni. Az egyik az, hogy Nádasdy az utakat este nem Sopronban metszi. A szomszédos „Kapu"-ban (Kapuvár) „otthon" van a szállás. A másik az, hogy Pozsonyban Nádasdynak ugyancsak háza van. Bécsben pedig minden egyes alkalommal hosszasabban időzik, nemegyszer a felesége is Bécsben tartózkodik, és így kézenfekvő a választékkal bőven szolgáló Bécs előtérbe kerülése. Mindezek magukból a számadásokból kihámozhatók, és végül is nem jelentéktelen az idegenben való vásárlások összehasonlításokra alapot adó adattömege.

A kiragadott példák és témafölvetések arra irányultak, hogy a bemutatott és a helytörténeti szempontból értékes adatokat folyóiratunk hagyományaihoz hűen az érdeklődés körébe vonják és alátámasszák a teljes anyag tanulmányozásának hasznát.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Dobos Tibor: Műszaki – mérnöki és technikusi – ellátottság Sopronban és környékén 1966-ban

1. A MTESz Soproni Intézőbizottsága 1966 elején felkért, hogy az Ifjú Műszakiak segítségével készítsem el az Intézőbizottsághoz tartozó területen, tehát a Sopron és Kapuvár környékén dolgozó műszaki értelmiség statisztikai adatainak feldolgozását. Tekintettel arra, hogy a Statisztikai Hivatal kiadványaiban nem állt rendelkezésre megfelelő adat, ezért kérdőíveket bocsátottam ki. Az adatszolgáltatásban 197 üzem, vállalat, intézmény, termelőszövetkezet műszaki dolgozói vettek részt. A beérkezett kérdőívek száma 1082 db volt.

Az adatgyűjtést elsősorban a műszaki mérnöki, a felsőfokú technikusi és technikusi végzettségűek körében végeztük, az 1966. III. 31-i állapotnak megfelelően. Ezenkívül az állatorvosi, a gyógyszerészi képzettségűek adatait, továbbá az üzemeknél, a vállalatoknál működő közgazdasági technikumi

végzettségűek adatait is feldolgoztuk.

A kérdőívek szakszerű kitöltését, továbbítását az üzemek, vállalatok, intézmények vezetői, személyzeti előadói ellenőrizték. Munkájukért ezúton is köszönetet mondunk.

A beérkezett 1082 db kérdőívből megállapítható, hogy kitöltésük nagyon lelkiismeretesen történt, az adatszolgáltatás megfelelő volt.

66Különösen említésre méltó, hogy a megkérdezettek a kérdőívben szereplő, „munkaköre igényel-e mérnöki, vagy technikusi végzettséget” kérdésre nagyon reálisan feleltek.

E munkát megelőzően hasonló feldolgozással nem találkozhatunk. Viszont ahhoz, hogy az illetékesek a műszaki káderkérdésben tisztán lássanak, szükség volt egy olyan felmérésre, amely a műszakiak szélesebb problémáit is felöleli. Szakáganként dolgoztuk fel, külön-külön a mérnöki, a felsőfokú technikusi és technikusi végzettségnek megfelelően a következő kérdéseket az 1966. III. 31-i állapotnak megfelelően:

1. A különböző képzettséggel rendelkezők megoszlása születési évük alapján.

2. A különböző képzettséggel rendelkezők korosztályának megoszlása az oklevél megszerzésének időpontja alapján. Az eltöltött szakmai gyakorlat.

3. A különböző képzettségűek alapfizetésének változatai.

4. A különböző képzettségűek mellékfoglalkozására vonatkozó kérdések.

5. A különböző képzettségűek munkakörére vonatkozó adatok.

6. A különböző képzettségűek megoszlása munkahelyük és a munkakörükben eltöltött idő alapján.

7. A különböző képzettségűek továbbképzése, az idegen nyelvekben való jártasságuk megoszlása.

A műszakiak létszáma:

A betöltött mérnöki munkahelyek száma	348 fő	
ebből férfi	318 fő	91,3%
nő	30 fő	8,7%
A felsőfokú technikusi képzettségűek száma	48 fő	
ebből férfi	46 fő	95,8%
nő	2 fő	4,2%
A technikusi végzettségűek száma	686 fő	
ebből férfi	531 fő	77,3%
nő	155 fő	22,7%

A feldolgozott adatok alapján a következő statisztikai összefoglalót adjuk:

2. *Mérnökök*

A mérnöki munkakörben lévők megoszlása születési évük alapján:

1938 után született	39 fő	11,5%
1933–38 ”	69 fő	19,8%
1928–33 ”	79 fő	22,7%
1923–28 ”	60 fő	17,2%
1918–23 ”	41 fő	11,7%
1913–18 ”	20 fő	5,7%
1908–13 ”	17 fő	4,8%
1903–08 ”	18 fő	4,9%
1903 előtt született	5 fő	1,7%

Amint a fentiekből is kitűnik, az 1928 után születettek 53,7%-os aránya azt mutatja, hogy a fiatalabb korosztály megfelelő utánpótlásra enged következtetni. Az 1928–33 évben születettek részaránya a legnagyobb: 22,7%.

67A mérnöki képzettségűek megoszlása az oklevél megszerzésének időpontja és az eltöltött szakmai gyakorlat alapján:

1–3 év	42 fő	12,0%
3–5 év	25 fő	7,2%
5–10 év	91 fő	26,1%
10–15 év	77 fő	22,1%
15–20 év	46 fő	13,2%
20–25 év	26 fő	7,4%
25–30 év	12 fő	3,4%
30– év	29 fő	8,6%

Az 1–10 éves szakmai gyakorlattal rendelkezők részaránya 54,3%, ami hasonlóan a fiatal műszakiak szerepét, más oldalról a fiatal műszakiakkal való törődés fontosságát mutatja. Az eltöltött szakmai gyakorlat részben a beiskolázást is kifejezi. Hiszen a beiskolázás függvényeként kapott az illető szakma megfelelő műszakit.

A mérnöki képzettségűek alapfizetése nagyon változó szintet mutat az egyes szakágak összehasonlításában. A legmagasabb szintet a bánya- és építészmérnökök érték el, a legalacsonyabbat az agrár jellegű mérnökök. Ezenkívül a gyógyszerészek és állatorvosok fizetése is meglehetősen alacsony szintet mutatott más szakágakhoz viszonyítva.

A mérnöki képzettségűek közül 32 főnek (9,2%) volt mellékfoglalkozása.

A mérnöki képzettségűek munkakörük alapján való megoszlása:

Megfelelő szakmában dolgozott	273 fő	78,4%
Rokon szakmában dolgozott	64 fő	18,3%
Nem megfelelő szakmában dolgozott	11 fő	3,3%
Munkaköre igényelt mérnöki végzettséget	324 fő	93,1%
Munkaköre nem igényelt mérnöki végzettséget	24 fő	6,9%
Munkahelye nem a lakhelyén volt	24 fő	6,9%

A fentiek ismerete rávilágít arra, hogy ún. „szakember felesleggel” rendelkezünk, hiszen a „nem megfelelő munkakörben” és a „munkaköre nem igényel mérnöki végzettséget” rovaton kb. 10% felesleg mutatkozik. Ez azt mutatja, hogy a mérnökök 10%-át nem megfelelő helyen foglalkoztatjuk. Ez a probléma elsősorban a földmérő, faipari, erdész, gépész, agrár szakágaknál jelentkezik.

A mérnöki képzettségűek munkahelyük és a munkakörükben eltöltött idő alapján való megoszlása a következő volt:

Munkahelyén dolgozott:

1– 3 éve	81 fő	23,2%
3– 5 éve	39 fő	11,2%
5–10 éve	116 fő	33,3%
10–15 éve	64 fő	18,4%
15–20 éve	37 fő	10,6%
20–25 éve	6 fő	1,7%
25	5 fő	1,6%

68Munkakörében dolgozott:

1– 3 éve	102 fő	29,3%
3– 5 éve	63 fő	18,1%
5–10 éve	103 fő	29,6%
10–15 éve	45 fő	12,9%
15–20 éve	19 fő	5,4%
20–25 éve	9 fő	2,5%
25	7 fő	2,2%

A fentiekből kitűnik, hogy 5–10 évig a legmagasabb az arányszám a munkahelyén és munkakörében dolgozók viszonylatában egyaránt. Szakmai szempontból a fenti, százalékos megoszlás alapján megfelelőnek mondható az azonos munkakörben és munkahelyen eltöltött szakmai gyakorlat. A mérnöki

képzettségűek továbbképzésével kapcsolatos megoszlás:

Második diplomával rendelkezik:	40 fő	11,5%
Szaktanfolyamot végzett:	134 fő	38,5%

Különösen hiányolnunk kell a mérnöktovábbképző tanfolyamokat. E téren lemaradás mutatkozik. A szaktanfolyamok kisebb mérvű szakmai továbbképzést biztosítottak. A mérnöktovábbképző tanfolyamok megszervezése elsősorban a MTESz feladata.

Az idegen nyelvekben való jártasság megfelelőnek mondható. Elsősorban a német nyelvben magas fokú a képzettség. 165 fő beszéli alap-, közép-, illetve felsőfokon (47%). Ezt követi az orosz nyelvtudás: 55 fő (16%); majd az angol: 26 fő (8%) és a francia: 16 fő (4%). Több nyelven 91 fő (26%) beszél.

3. Felsőfokú technikumi végzettségűek:

A felsőfokú képzettségűek megoszlása születési évük alapján:

1938 után született	14 fő	35,8%
1933–38 ”	7 fő	17,9%
1928–33 ”	5 fő	12,8%
1923–28 ”	6 fő	15,7%
1918–23 ”	5 fő	12,8%
1913–18 ”	1 fő	2,5%
1908–13 ”	1 fő	2,5%

A felsőfokú technikusi végzettségűeknél az 1928 után születettek részaránya 66,5%. A legfiatalabb korosztály, az 1938 után születettek 35,8%-ban vannak képviselve.

A felsőfokú technikusi végzettségűek megoszlása az oklevél megszerzésének időpontja és az eltöltött szakmai gyakorlat alapján:

1– 3 év	35 fő	90,0%
3– 5 év	2 fő	5,0%
5–10 év	2 fő	5,0%

Amint a fentiekből kitűnik, egytől három éves szakmai gyakorlattal 90% rendelkezik.

69Az alapfizetés tekintetében az agrár felsőfokú technikusok fizetése volt a legalacsonyabb.

A felsőfokú technikummal rendelkezők közül mindössze egy főnek (2,5%) volt mellékfoglalkozása.

A felsőfokú technikusi képzettségűek munkakörük alapján való megoszlása:

Megfelelő szakmában dolgozott	28 fő	71,7%
Rokon szakmában dolgozott	8 fő	20,5%
Nem megfelelő szakmában dolgozott	3 fő	7,8%

Munkaköre igényelt felsőfokú technikusi végzettséget	38 fő	97,4%
Munkaköre nem igényelt felsőfokú techn. végzettséget	1 fő	2,6%
Munkahelye nem a lakóhelyén volt	14 fő	35,8%

A fentiek rávilágítanak arra, hogy ez esetben is több szakember nem a szakmájában foglalkozott (7,8%). A rokon szakmában 20,5%-a dolgozott. Ez elsősorban az agrár- és öntőszakmákban jelentkezett.

Figyelemre méltó, hogy 35,8%-a vidékről járt munkahelyére.

A felsőfokú technikusi képzettségűek munkahelyük és a munkakörükben eltöltött idő alapján való megoszlása a következő volt:

Munkahelyén dolgozott:

1– 3 éve	18 fő	46,1%
3– 5 éve	2 fő	5,1%
5–10 éve	6 fő	15,6%
10–15 éve	8 fő	20,5%
15–20 éve	4 fő	10,2%
20–25 éve	– fő	–%
25–	1 fő	2,5%

Munkakörében dolgozott:

1– 3 éve	19 fő	48,7%
3– 5 éve	5 fő	12,6%
5–10 éve	6 fő	15,6%
10–15 éve	6 fő	15,6%
15–20 éve	2 fő	5,0%
20–25 éve	1 fő	2,5%

A felsőfokú technikumi végzettségűek továbbképzésével kapcsolatos megoszlás:

Második diplomával rendelkezett:	4 fő	10,2%
Szaktanfolyamot végzett:	8 fő	20,5%

Az idegen nyelvekben való jártasság már kívánnivalót hagy maga után.

704. *Technikumi végzettségűek:*

A technikumi végzettségűek megoszlása születési évük alapján:

1938 után született	248 fő	35,6%
1933–38 született	135 fő	19,4%
1928–33 született	110 fő	15,8%
1923–28 született	94 fő	13,5%
1918–23 született	68 fő	9,8%
1913–18 született	24 fő	3,4%
1908–13 született	11 fő	1,7%
1903–08 született	5 fő	0,8%

Az 1928 után születettek részaránya 70,8%. Tehát a műszakiaknál a technikusi szinten a legmagasabb a fiatalok részaránya. A technikumi végzettségűek megoszlása az oklevél megszerzésének időpontja és az eltöltött szakmai gyakorlatuk alapján:

1– 3 év	241 fő	34,6%
3– 5 év	123 fő	17,7%
5–10 év	178 fő	25,6%
10–15 év	83 fő	11,9%
15–20 év	27 fő	3,8%
20–25 év	19 fő	2,7%
25–30 év	14 fő	2,0%
30–	10 fő	1,7%

A 10 éven belül végzettek 77,9%-os részaránya a fiatal technikusokkal való aktívabb foglalkozást igényel. Különösen aránytalanok az alapfizetések. A közgazdasági technikusok alapfizetése volt a legalacsonyabb. Hasonló alacsony szintet mutatott az agrár jellegű technikusoké (erdész, agrár) és a vegyészeké. Legmagasabb volt az építészeké, mintegy 46%-kal magasabb a legalacsonyabb alapfizetésű szinthez viszonyítva.

A technikumi végzettségűek munkakörük alapján való megoszlása:

Megfelelő szakmában dolgozott	520 fő	74,8%
Rokon szakmában dolgozott	104 fő	14,9%
Nem megfelelő szakmában dolgozott	71 fő	10,3%

Munkaköre igényelt technikusi beosztást	574 fő	82,8%
Munkaköre nem igényelt technikusi beosztást	121 fő	17,2%
Munkahelye nem a lakhelyén volt	145 fő	20,9%

A fenti adatokból látjuk, hogy a technikusok foglalkoztatása nem volt megfelelő, mintegy 27,5%-a nem dolgozott megfelelő szakmában, illetve munkaköre nem igényelt technikusi végzettséget. Különösen a gépész, textil és agrár szakágak technikusait nem foglalkoztatták végzettségüknek megfelelően. A vegyész és földmérő technikusokon kívül minden szakágban jelentkezett ez a probléma. E téren tehát felül kell vizsgálni a technikusok foglalkoztatását. Ez természetesen felhívta a figyelmet a beiskoláztatás mértékére is.

A technikusi végzettségűek munkahelyük és a munkakörükben eltöltött idő alapján való megoszlása a következő volt:

71A munkahelyén dolgozott:

1– 3 éve	134 fő	19,4%
3– 5 éve	104 fő	14,9%
5–10 éve	187 fő	26,9%
10–15 éve	107 fő	15,4%
15–20 éve	107 fő	15,4%
20–25 éve	38 fő	5,4%
25–	18 fő	2,6%

Munkakörében dolgozott:

1– 3 éve	275 fő	39,5%
3– 5 éve	151 fő	21,7%
5–10 éve	162 fő	23,3%
10–15 éve	69 fő	10,0%
15–20 éve	31 fő	4,4%
20–25 éve	4 fő	0,6%
25–	3 fő	0,5%

A fenti táblázat rávilágít arra, hogy 5–10 évig a jelenlegi munkahelyükön dolgozók száma 26,9%-ot tett ki. Viszont a jelenlegi munkakörben 1–3 év közötti ideig dolgozók részaránya 39,5%. Tehát elég magas volt azoknak a száma, akik kevés szakmai gyakorlattal látták el munkakörüket.

A technikumi végzettségűek továbbképzésével kapcsolatos megoszlás:

Második diplomával rendelkezett	14 fő	2,0%
Szaktanfolyamot végzett	226 fő	32,5%

A szaktanfolyamon való részvétel elfogadhatónak mondható. A kérdőívek kitöltésénél azonban sokan kérték továbbképző tanfolyamok indítását. Az üzemeken túl, elsősorban a MTESz és TIT szervezésében, az igényeknek megfelelően kellene megszervezni a technikusok számára is a továbbképző tanfolyamokat.

Az idegen nyelvben való jártasság elég alacsony szintet mutatott. Német nyelvből 140 fő (20%), orosz nyelvből 55 fő (8%) beszélt alap-, közép- vagy felsőfokon. Az angol és francia nyelvismeret elenyésző volt. Több nyelven mindössze 51 fő (7,5%) beszélt.

A műszaki szakemberek statisztikája tehát több ellentmondásos kérdés megoldására hívta fel a figyelmet. Ezzel a rövid értékelő összefoglalóval több oldalról szerettük volna bemutatni a Sopronban és környékén dolgozó műszakiak főbb adatait az 1966. évi állapotnak megfelelően.

Az azóta eltelt időben sok probléma megoldódott. Mindenekelőtt az alapfizetések emelése terén történt változás, és Sopron nagyarányú iparfejlesztése lehetővé tette, hogy az egyes szakágakban a műszakiak mindinkább végzettségüknek megfelelő munkát végezzenek. Az azóta eltelt néhány évben egyes szakmák (mint pl. a textil-műszaki) hiánnyal küzdenek. A jelenlegi műszaki ellátottság kb. 5%-kal magasabb, mint az 1966. évi. Megállapítható, hogy a még 1966-ban meglévő hiányosságok – ha erre jelenleg konkrét adataink nincsenek is – nagyrészt megszűntek, vagy szűnőfélben vannak. Az új gazdasági mechanizmus bevezetésével a műszakiak mindinkább aktív részesei, vezetői, irányítói annak a munkának, amelyet dolgozó népünk joggal elvár tőlük.[1(79)]

72Berecz Dezső: Blaha Lujza és vetélytársai a soproni színpadon

Még zengett a város Jászai Mari vendégjátékának sikerétől, amikor 1885. dec. 1-én Blaha Lujza,[1(80)] a nemzet csalogánya megérkezett a soproni vasútállomásra, ahol a Színpártoló Egyesület vezetősége és nagy tömeg fogadta forró lelkesedéssel. Blaha Lujza valamikor már játszott a soproni színpadon nevelőapja vezetéknevén – mint Kölesi Lujza – gyermekszerepeket, így 1860 tavaszán Hidassy Elek társulatánál, 1861-ben pedig Szigeti Imrénél.[2(81)] Különös véletlen, hogy ezekben az években e társulatoknak tagja volt Tamássy József[3(82)] is, aki később a Nemzeti Színházban, azután a Népszínházban Blaha Lujza állandó partnere lett, kettőjük különleges egyénisége, romantikus játékmodora vitte diadalra a népszínművet.

Blaha Lujza dec. 2-án lépett a soproni közönség elé, eljátszva híres szerepét, a Török bírónét (Csepreghy Ferenc: A piros bugyelláris), 3-án az Eleven ördög c. operettben lépett fel, 4-én pedig Millöcker Koldusdiák c., sokat játszott operettjében búcsúzott. Az Eleven ördög szövegírója, Deréki Antal[4(83)] 1881-ben Sopronban is színészeskedett, komponistája, Konti József[5(84)] 1884-ben a soproni német társulat karmestere volt.

A „Sopron” (dec. 2.) tárcarovatában „Echo” (Latkóczy Mihály álneve) színházi csevegése vezette be Blaha

Lujza vendégszereplését, az előadásokról pedig a dec. 5-i és 9-i számban „R” jelzéssel Újváry Béla ír tudósítást. A soproniak minden este megtöltötték a nézőteret, s ritkán tapasztalt lelkesedéssel ünnepelték a művésznőt. Már első megjelenésekor is éljenzés, tapsvihar fogadta, s a zsinórpadlásról leengedték a Színpártoló Egyesület koszorúját. Páratlan magyaros játéka, dalai a legnagyobb sikert aratták, írja a tudósító. Eleven ördögét szeretetreméltóság, pajzán játékosság, diszkrét humor jellemezte, a Koldusdiák-beli énekszámait pedig a közönség alig győzte meghálálni. A lap a helyi szereplőkkel meg van ugyan elégedve, de megjegyzi, hogy az operett gyenge oldala a társulatnak, többet nem is lehet kívánni tőle.

Dec. 5-ére Almásy Tihamér (Balogh Tihamér orvos írói álneve) Tót leány c. gyenge darabját hirdették, ebben Blahánénak hálás szerepe lehetett volna. A közönség abban a reményben töltötte meg a színházat, hogy Blaháné játszik. Erről valóban volt szó, de Blaháné nem vállalta a fellépést – az utazás és a próbák kifárasztották –, s így „véget értek az aranylujzai vagyis az aranjuzai szép napok”, írja szellemesen Újváry Béla. Az Oedenburger Zeitung nem vett tudomást Blaha Lujza szerepléséről, ellenben a linzi színházról közölt tudósítást.

Blaha Lujza 21 éves korában, 1871-ben került a Nemzeti Színházhoz, játszott operettben, leginkább népszínműben, énekelt operában (Auber: A fekete dominó) és alakította 73Puckot a Szentiványéji álomban (Rédey Tivadar: A Nemzeti Színház története Bpest 1937). A Népszínház megnyitásakor (1875) a Nemzeti Színház Blaha Lujzát és több társát átengedte az új színháznak, amely az operett és a népszínmű otthona lett. Természetes következmény volt, hogy a közönség egy része is átment az új színházba.

Az első népszínmű, Szigligeti Szökött katonája 1843. nov. 25-én szólalt meg a Nemzeti Színházban, az operett pedig 1860-ban vonult be oda Offenbachhal. Blaha Lujza egyéni kedvessége, bája, vidámsága, tűzrőlpattant temperamentuma mindkét műfajban diadalmaskodott, de igazi életeleme a népszínmű volt, ennek volt koronázatlan királynője mindaddig, amíg a századfordulón a műfaj önmagát ki nem élte, más szóval, amíg Blaháné a szerelmes szerepekből ki nem öregedett. A dicsőségben méltán osztozott vele Tamássy József, aki a színházon kívül is fokossal, cifraszűrben járt, s mélyen lenézte az operettet.

A népszínművet az irodalomtörténeti értékelés már régen elmarasztalta. Ezt az értékelést Benedek Marcell így foglalja össze (Irodalmi lexikon. Bp., 1927): „Mesterséges világot alkotott, érzékeny szerelmesekből és egyéb állandó típusokból örökös vasárnappá varázsolta a falut.” Ezt tette Blaháné is abban az irreális, stilizált világban, amit a népszínmű jelentett. Egy távolba vesző romantikus kor szülötte volt, de színháztörténeti jelentősége tagadhatatlan. A „Sopron” 1887. dec. 31-i számában a színiévadra való visszapillantás keretében olvassuk a következőket: Az operett nem kell Sopronban, de e téren egyébként se konkurrálhatunk a német társulatokkal. Marad a dráma és a népszínmű. Különösen utóbbira van szükség, mert a német színház ilyet nem tud produkálni.” A cikket (–) jelzéssel valószínűleg Újváry Béla írta. A jól felszerelt, jól szervezett és százados tapasztalatokkal bíró német társulatokkal az operában, operettben, sőt a drámában is nehéz volt versenyre kelni, népszínművet azonban csak a magyar színészek játszottak és Blahánét csak a magyar színházban lehetett hallani.

A soproni Színpártoló Egyesület 1887 tavaszán nagy fába vágta a fejszéjét: pénzre lévén szüksége, elhatározta, hogy műkedvelőkkel előadja a Falu rosszát, Tóth Ede pályadíjnyertes népszínművét, és Finum Rózsi szerepére felkéri Blahánét. A rendezést Újváry Béla vállalta, felesége kapta Feledi Boris szerepét, Göndör Sándorét apám, Berecz Ábel, a kántortanítóét dr. Gaár Vilmos, a „Sopron” szerkesztője, a csendbiztosét Strompf Gyula líceumi tanár, aki a diáktársadalomban is a csendbiztos szerepét képviselte. Az ugyancsak műkedvelőkből álló zenekart Kossow Jenő vezényelte. Az előadást május 22-ére és 23-ára tűzték ki, a jegyek elővételben elfogytak. Blaháné elfogadta a meghívást és május 21-én megérkezett. A

Sopron május 25-i számában a tudósító köszönetet mond Blaha Lujzának, hogy a műkedvelőket megtisztelte közreműködésével, hangsúlyozva: mennyire elragadta a közönséget. A többi szereplő a legnemesebb ambíciótól vezérelve igyekezett a feladatnak megfelelni. A lap következő számában (V. 28.) „őszinte csevegés" foglalkozik a Falu rosszával. Aláírása: Lyukas Mogyoró, vagyis a kezdőbetűknek megfelelően: Latkóczy Mihály. Az ország legfinomabb Finum Rózsija ragyogott, írja, olyan asszony, akibe Göndör Sándor kivételével minden magyar ember beleszeret. Ez az egy is csak azért kivétel, mert Tóth Ede így akarja. Sorra veszi a szereplőket, a rendezőt, a karmestert, a súgót és mindenkiről tud valami huncutságot. Bizonyára szellemes célzásai ma már nem fejthetők meg. Göndör Sándor alakítójának jó szívvel tanácsolja, ne növessze meg többé a szakállát. E mondatnak az a magyarázata, hogy apám egész életében kurtára nyírt körszakállt viselt, s Finum Rózsi kedvéért kénytelen volt leborotváltatni. Apám egyébként sose beszélt erről a szereplésről, ha kérdeztem, nem válaszolt, csak mosolygott a bajusza alatt. Másoktól hallottam, hogy túlságosan sok volt a próba s az előadásra apám alaposan berekedt. No de Blaháné bizonyára énekelt helyette is. A második előadást társasvacsora követte, ott Blaháné megígérte, hogy a Piros bugyellárist is eljátssza a műkedvelő gárdával, erre azonban nem került sor.

74Az Oedenburger Zeitung kivételes ünnepségnek mondja a két színházi estét, amelyet emelkedett hangulatban kellett élvezni. Blaháné már megjelenésével megragadott minden szívet, hatása jelenetről jelenetre emelkedett, a legtakarosabb „menyecske", szép éneke szívhez szól, jókedvet teremt, elragad és elvarázsol. Megdicséri a műkedvelőket is szorgalmukért, érdemes teljesítményükért. Hivatásos színészektől is láttunk már gyengébb előadásokat, írja. Göndör Sándorról az a véleménye, hogy a szövegrészben sokkal jobb volt, mint az énekben. Igazi falurossza volt, írja, s nem tudni, hogy ez dicséretnek vehető-e, hiszen apám politikai ellenfele volt a lapnak. A két előadás bevétele 1206 frt volt, ebből 422 frt a tiszta haszon, melyet a színtársulat segélyezésére szolgáló összeghez csatoltak. 1886-ban például 2050 frt-tal segélyezte a Színpártoló Egyesület a társulatot.

Blaha Lujza egyedülálló volt a maga nemében, mégis voltak vetélytársai, új erők törtek előre. Ezek közé sorolható Hegyi Aranka, a legszebb magyar színésznők egyike, és különösen Pálmay Ilka, aki a múlt század végén Jászai és Blaháné mellett a harmadik tündöklő csillag volt a magyar színészet egén. Véletlen, hogy 1887 decemberében Somogyi Károly színigazgató meghívására először Pálmay Ilka, utána Hegyi Aranka jelent meg a soproni színpadon.

Pálmay Ilka6(85) dec. 5-étől kezdve öt estén át szerepelt, öt estén át zúgott a taps és hullott a virág. Műsora: Lecocq „Nap és hold" c. divatos operettje, a Csókon szerzett vőlegény (Szigeti népszerű darabja), Hervé Nebántsvirága, melyben Újváry szerint „az alamuszi macskák legaranyosabb példánya volt", Szigeti Nőemancipációja és Sullivan angol operettje, a Mikado. Újváry így hódol a Sopron dec. 7-i számában: „Láttuk Pálmayt, akit a közönség üdvöskéjének, a kritika nebántsvirágának tartanak s aki ide varázsolta szépségét, kedvességét, páratlan pajkosságát."

Hegyi Aranka7(86) dec. 28-án Lilit játszotta (Hervé) és Szaffit a Cigánybáróban (Strauss). Ismét megtelt a színház, ismét hullott a virág és Újváry Béla ismét hódolt: „Dalaiban lélek, finom árnyékolás, igazi értelem van ... Szaffi minden dalát, minden jelenetét tapsvihar követte." Hegyi Aranka a helyi társulat tagjait is magával ragadta, s „még a gyenge is jónak tetszett", írja a Sopron. Sajnos Újváry ezúttal sem hatol a művészi ábrázolás lényegéig, s elszalasztja azt a ritka alkalmat, hogy összehasonlítást tegyen a népszínházi triumvirátus (Blaha–Pálmay–Hegyi) külön-külön ragyogó tagjai között, akik egy éven belül Sopronban is megszólaltak. A 20-as, 30-as években még gyakran láttam Pálmay Ilkát a pesti utcán, idős korában is megőrizte bájosságát, s hibátlan alakja után akkor is megfordultak az emberek.

A század elején a népszínmű a végét járta, reálisabb igényű közönség ült a nézőtéren, új csillagok jelentkeztek, Küry Klára fénykorát élte, megjelent Fedák Sári izgalmas egyénisége, Blaháné viszont már 54 éves volt. Országos körútra indult, hogy búcsút vegyen szerepeitől és azoktól, akiknek évtizedeken keresztül csalogányuk volt. 1904-ben ennek a körútnak volt egyik állomása Sopron. Bizony a fogadtatás nem olyan volt, mint régen, az állomáson nem várta se virág, se szónoklat, s csak a harmadik estén telt meg a nézőtér. A Soproni Napló (IV. 28.) lelkesen üdvözli a csalogányt, aki elhallgatni készül, de kifogásolja a kulturális egyesületek és a fiatalság távolmaradását. Blaha Lujza ápr. 24-én Bokor József történelmi tárgyú zenés darabjában, a Kurucfurfangban lépett fel, s a „Sopron" névtelen tudósítója szerint „Elérhetetlenül magas művészettel, gyönyörűen játszott, énekelt. Tehetségét, művészi erejét, elbájoló kedvességét mindenki ismeri." Második este a Szókimondó asszonyság 75(Sardou) hálás címszerepét aranyos humorral alakította. Tisztelői hatalmas koszorúval jutalmazták, ezt Blaháné másnap délelőtt a Széchenyi-szoborra helyezte. Ápr. 26-án a közönség búcsúzásképpen végre a Tót leányban láthatta, nem is fogyott ki az ünneplésből, s Blahánét a tömeg még az utcán is elkísérte, amire Sopronban csak ritkán került sor. „Hódoló bámulattal néztük gyönyörű alakítását és fájt a szívünk, hogy Blaha Lujza búcsúzik birodalmától". A búcsúesten az egyesületek koszorúi és a tisztelők virágbokrétái borították a színpadot. Az Oedenburger Zeitung szerint is leírhatatlan volt a siker: Blaháné még mindig az a szép asszony, akit az egész világ ismert, mint Madame Sans-Gène élethű ábrázolással brillírozott s a Tót leányban diadalmaskodott, amit önmagából hozzáad a szerephez, az maga a színészi tökéletesség.

A Kurucfurfang előadásán gyerekfejjel voltam a nézőtéren. Csak annyira emlékszem, hogy valaki sötétkék pruszlikban, bokorugró szoknyában, piros kötényben, gyöngyös pártában perdült ki a színpadra, s az volt Blaháné. Talán egy évtizeddel később a Nemzeti Színházban mint bájos nagymamát láttam Csíky Gergely darabjában. Ugyanabban az időben valamilyen újságírói megbízással kerestem föl. Az Emke kávéház fölött lakott, tágas, múzeumnak beillő lakásban, melynek ablakai az egykori Népszínház épületére néztek, oda, ahol dicsőséges művészi pályája lezajlott. Csathó Kálmán írja Ilyennek láttam őket c. könyvében (Bp. 1957): „1908-ban a régi hajlékából kitelepített Nemzeti Színház mintha csak utána akart volna menni Blahánénak, beköltözött ideiglenesen a Népszínház épületébe". Új szerepet is játszott: Móricz Zsigmond Sári bíró című darabjában a bírónét. A darabot Csathó rendezte s így ír róla előbb említett könyvében: „A Sári bíró próbáin döbbentem rá, hogy ez »a nemzet csalogánya« micsoda kiváló, nagy drámai művésznő, aki akkor is méltán foglalhatott volna helyet mint legelső rangú nagy művésznő a legnagyobbak között, ha sohasem énekelt volna ... Mindent meg tudott csinálni a színpadon, amivel egyénisége nem volt rikító ellentétben, volt szíve, humora, jellemábrázoló vagyis alakító képessége."

Az említett vetélytársak közül Küry Klára[8(87)] 1914. jan. 8-án és 9-én Márfi Károly társulatánál lépett fel a soproni színházban. Két parádés szerepét játszotta: az Erdészleánykát Jarno operettjében és Lehár Víg özvegyét. A Soproni Napló jegyzi fel, hogy Küry alakítása mindkét szerepben széles skálájú művészi teljesítmény volt, játékába finom humort csempészett, s a különben hideg soproni publikum alaposan felmelegedett. Az első előadáson már leeresztették a vasfüggönyt, amikor még mindig zúgott a taps, s a közönség még látni akarta Küryt. A vasfüggönyt, amelyen akkor még nem volt ajtó, felhúzták embermagasságra, hogy Küry a közönség elé léphessen. Ezt másodszor is, harmadszor is meg kellett ismételni, de a függöny kezelője elügyetlenkedte a dolgot, mert a harmadszori leeresztéskor a nehéz függönyt a még hajlongó művésznő nyakára engedte. A vendég hátrafelé nem tudott lépni, de szerencsésen feltalálta magát és beleugrott a súgólyukba. Onnan dugta ki szőke fejét, jelezve, hogy nem történt baja, persze az ijedtségen és egy kis horzsoláson kívül.

A vetélytársak közé tartozó Fedák Sári[9(88)] csak akkor szerepelt Sopronban, amikor már túl volt

operettprimadonna sikerein, s mint a Vígszínház tagja prózai szerepeket játszott. 1926. okt. 24-én és 25-én szerepelt Somogyi Károly társulatánál, aki az általános közönyt vendégszereplésekkel igyekezett megszüntetni. Lengyel Menyhért két darabja került színre, az Antonia és a Seybold, az író mindkét darabjának női 76főszerepét Fedák testére szabta. A közönség betódult a színházba, lelkesen ünnepelte a vendéget, s az Antonia II. felvonása után 18-szor hívta függöny elé. A Sopronvármegyében (sz.l.) vagyis Szentimrey Lajos ír színes riportot, abból megtudjuk, hogy Fedák Cadillac-ján érkezett Kürthy Sárival és Mindszenthy Tiborral s a Blum-féle papírkereskedésben 124 rajongójának adott autogrammot. Antoniája páratlan színpadi alkotás, a közönség szeme előtt megvalósult teremtés volt. Szintén Szentimrey írta meg Fedáknak azt a nyilatkozatát, hogy a Seybold címe soproni eredetű. Kürthy Sári[10(89)] ugyanis, aki a 90-es évek végén soproni társulat tagja volt, Lengyel Menyhértnek elmondta egyszer, hogy Sopronban egy Seybold nevű családnál lakott. Az írónak ez a név annyira megtetszett, hogy darabjában felhasználta. A Seybold előadásáról Parragi György számolt be, megállapítva, hogy Fedák minden mozdulatában, pillantásában, szavában a maga ősi folyton változó, folytonosan aktív ösztönéletét éli.

Fedák Sári 1944 novemberében Budapest ostroma elől menekült Sopronba, a Május 1. téren lakott s alacsony, hajlotthátú, valószínűleg szándékosan kopott, szürke formájában beleveszett az idetódultak tömegébe. Senkinek se juttatta eszébe az egykori daliás János vitézt vagy Bob herceget. A színházban Szalay Károly érdemes társulata működött és Fedák több ízben fellépett, mindig nagy sikerrel. Késői korszakának két hálás szerepét alakította a Vén diófa és a Tokaji asszú c. népszínműszerű darabokban. Még mindig, 65 éves korában is, nagy színésznő volt. Aztán kitűnt, hogy beleszédült a nyilas eszmékbe, Szalay igazgató minden könyörgése ellenére egyik szerepébe valamiféle Szálasi-nótát csempészett. A nézőtér fagyosan fogadta. Majd eltűnt, s csak akkor hallottunk felőle, amikor Budapesten a népbíróság egy évi börtönre ítélte.

Krammer Jenő: Néhány mozzanat a 90 éves kismartoni polgári iskola (Hauptschule) múltjából

Az 1970/71. iskolai évvel a szomszédos burgenlandi Kismartonban (Eisenstadt) működésének 90. esztendejét zárta le ez az intézmény. Mint minden határmenti, több nemzetiség találkozó pontján létesült iskola, változatos ez a kilenc évtizedes múlt: 40 esztendőt belőle mint magyar tanítási nyelvű polgári iskola élt meg, 1921-től 1928-ig ”österreichische Bürgerschule” a neve, onnan kezdve pedig az osztrák iskolai törvényeknek megfelelően „Hauptschule für Knaben und Mädchen.” Közben a két világháborút is átvészelte, 1938 márciusától 1945-ig pedig a hitleri harmadik birodalom tanügyi kormányzatának volt alávetve. Tanulóifjúsága három nyelv érintkezésének légkörében növekedett fel (német, magyar, horvát), s ez nem maradt hatás nélkül reá.

10 évvel ezelőtt a 80. iskolai év befejeztével a Soproni Szemlében is megemlékeztünk erről a szép múltú tanügyi intézményről, összefoglalva történetét és értékelve mindenkori jelentőségét.[1(90)] Ilyen történeti visszatekintések olvashatók a hajdani magyar 77polgári iskola millenniumi értesítőjében (1895/96), a huszonötéves fennállásról emlékező 1903/4–1905/6. iskolai évekről kiadott összevont értesítőben, újabban a Hauptschulenak a 75. tanévről szóló, természetesen német nyelvű jubileumi értesítőjében, az 1970–71. évről szóló Jahresberichtben pedig ünnepi megemlékezés a Burgenland fennállásának ötven, az iskola

kilencven évéről. Mivel így az iskola életének nagyobbik része Ausztria keretében telt el, talán nem is látszik kellően indokoltnak, hogy ismét megemlékezzünk róla, ha mégis megtesszük, történik ez azért, mert hajdan, éppen fennállásának első két évtizedében Sopron vármegye büszkeségei közé tartozott. A kismartoni és a kapuvári polgári iskolát mint kiváló művelődési intézményt emlegették. Ennek a fölöttébb sikeres köznevelői múltnak titka, hogy akkor még Eötvös elgondolásának optimizmusa járta át ezeknek az iskoláknak nevelőit és vezetőit: az a hit, hogy a polgári iskolák hivatottak a mezőgazdaság, a kereskedelem és az ipar (kézművesség) számára művelt, etikailag megalapozott, testben és lélekben egészséges polgárokat, mai szóval középkádereket nevelni. Ezért a polgári iskola négy, illetőleg hat osztályában lezárt kerek egészként alakították ki a művelődési programot, amelynek elsajátítása után a szakemberek a gyakorlati életben is megfelelő „lelki" felkészültséggel állhatták meg helyüket.

Az ilyen elgondolással életre hívott polgári iskolákat (Csengery Antal középiskoláknak akarta nevezni) Eötvös József 1868. évi XXXVIII. tc-e alkotta meg, azzal a céllal, hogy „a magyar középosztályt tömegesen emelje az általános műveltség magasabb színvonalára". Hogy Eötvös József elgondolása a kiváló Csengery Antal megvalósító munkájával milyen mélyen áthatotta az ügy szolgálatába állított pedagógusokat, igazolja a kismartoni polgári iskola első igazgatójának, édesapámnak, Krammer Józsefnek lelkes küzdelme az eszme maradéktalan megvalósításáért. 1903-ban, több mint két évtizedes lankadatlan munka után, látva olyan törekvéseket, amelyek a polgári iskolák eredeti elgondolásának jogosultságát kétségbe vonják, töretlen hévvel tett hitvallást Eötvös elképzelése mellett: „S mi ma, midőn 22 évi erős küzdelem után végre elértük a fejlődés ama fokát, hogy e par excellence lateiner, prókátor nemzet mind inkább megbarátkozik a polgáriskola eszméjével, s vele együtt polgári életpályákkal, mi ma oda működjünk, hogy halhatatlan Eötvösünk e kiváló alkotása – 22 évi sikerdús működés után – megcsonkíttassék."

E szavakból kiviláglik, hogy a polgári iskolák megteremtésével valóságos nemzetnevelői, pontosabban nemzet-átnevelői tervet kívántak az említett kultúrpolitikusok megvalósítani: a magyar középrétegeket gyakorlati pályákra irányítani, de egyúttal színvonalas műveltséggel felvértezni.

A kismartoni és kapuvári polgári iskolák e művelődési tervnek szolgálatában állottak, működésük első évtizedeiben nagy lendülettel, őszinte hivatástudattal és nevelői optimizmussal. Ezek az erények tükröződnek eredményeikben.

Csodálni való az is, milyen körültekintő komolysággal választották ki ezeknek az intézeteknek vezetőit. Így pl. a kismartoni polgári iskola első igazgatójául a 23 éves fiatal tanítóképző intézeti tanárt szemelték ki, mert úgy találták, hogy ifjú erő, lelkes hivatástudat és persze szakmai rátermettség kell az ilyen egészen újszerű feladatok megoldásához. Bámulni lehet az akkori tanügyi hatóságok merészségét, hogy hinni tudtak a kezdő pedagógusban, akit a feladatra alkalmasnak tartottak. Maga Krammer József nehezen hagyta el éppen megkezdett tanítóképzői feladatkörét, amit bizonyít az is, hogy csak egy hónappal az iskolai év megkezdése után vette át igazgatói tisztét. A kapuvári polgári iskola hasonlóképpen fiatal igazgatóval, Scherer Gyulával indult, aki az első négy évben Kismartonban mint tanár működött és a polgári iskola kiépítésében Krammer Józseffel szorosan együttműködött. Mindketten Eötvös József, illetőleg Csengery Antal lelkes hívei, nemzetnevelői programjuk lelkiismeretes propagátorai.

Krammer József és Scherer Gyula pedagógiai törekvéseit érdemes lenne egyszer egymással párhuzamosan is kimerítően tanulmányozni, mert valóban olyan időszakát képviselik Eötvös nevelői programjának, amelyben rendkívül sok egészséges, erősen előremutató kezdeményezést fedezhetünk fel. Később maga a polgári iskola sokat vesztett időszerűségéből, a továbbiakban már nem tett lehetővé olyan gazdag

78kibontakozást, amilyet a kezdet ígért. De a rendkívül termékeny, eredményes alapvetés még sokáig kiváló iskolává tette a kismartoni polgárit, ezt jogutódja, a *Hauptschule* is mindig elismerte és igyekezett sok pedagógiai kezdeményezését továbbfejleszteni. Az iskola 50. jubileumára (1931-ben) meghívták első igazgatóját, aki akkor Pozsonyban mint nyugdíjas élt, s azóta is minden visszaemlékezésükben kiemelik negyedévszázados hajdani kismartoni működését.[2(91)]

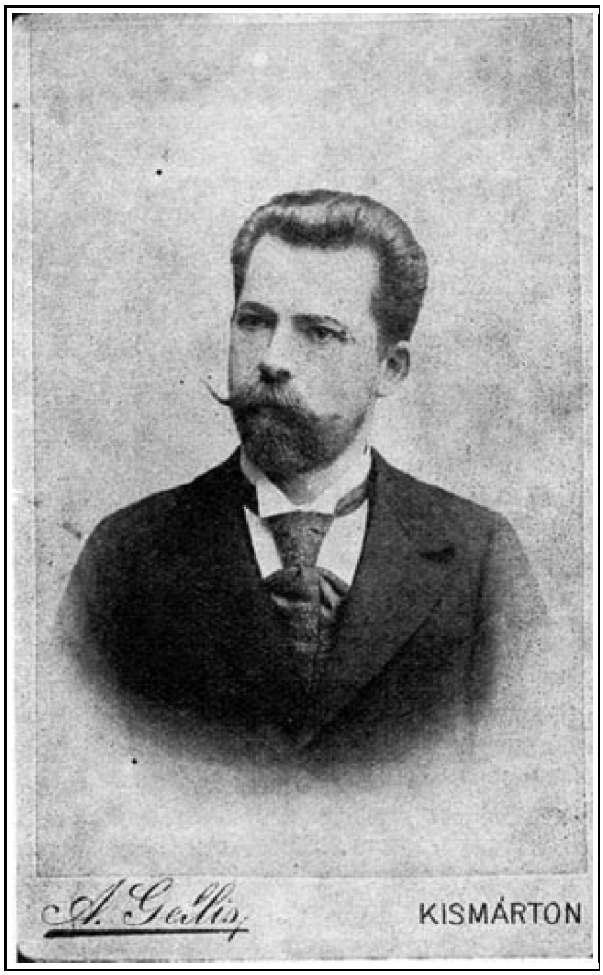

Krammer József kismartoni polgári iskolai igazgató (1890-es évek)

Valóban az első két évtized az, amelyről illő és tanulságos a 90. évforduló alkalmából is megemlékeznünk. Jellemző, hogy a megindításkor az igazgató részletesen kifejtett nevelői programot terjesztett a gondnokság elé, s ebben olyan eszméket említ, amelyek a modern nevelés alaptételei. Az előterjesztés így szól: „Minden törekvésem oda fog irányulni, hogy a vezetésem alatt álló iskolában a tanítás lényegében a *nevelés*, különösen pedig az értelmi és erkölcsi képzés *szolgálatában* álljon. A tanulás súlypontja pedig a házból (lecketanulás) az *iskolába* helyeztessék át (tanítás); ne magyarázzon a tanár, hanem *tanítson!* Tanítson abban az értelemben, hogy az értelmi és erkölcsi képzés szolgálatában necsak az elsajátítandó ismeretek, a tudás anyagának megértéséről, hanem egyúttal az emlékezetben való megtartásukról, tehát elsajátításukról is gondoskodjék. Részletesebben kifejtve ez az elv így szól:

79A nevelőtanítás feladata, hogy a tanulók értelmét mívelje, gondolkozó- és ítélő képességöket fejlessze, erkölcsi jellemöket szilárdítsa, s amellett velök a megkívánható ismereteket is elsajátíttassa. Így válhatnak majd az ifjakból derék, jóravaló, becsületes, erős akaratú, cselekvőképes, épérzékű, mély gondolkozású és helyes ítéletű férfiak.

Mind az értelmi képzés, mind pedig az akarat és a munkaképesség fejlesztése föltételezi, hogy a *tanítás szüntelenül igénybe vegye a tanulók közreműködését;* csak azt sajátítja el a tanuló, amiben aktív szellemi tevékenységet fejtett ki .... A passzív közreműködés erre nem elegendő; de nem kevésbé alkalmatlan ez a szellemi munka sikerére is. Magának a növendéknek kell gondolkoznia, neki kell ítélnie, következtetnie s egyáltalában okoskodnia, ha azt akarjuk, hogy a tanításnak sikere legyen ...”

Ehhez hasonló nevelői elvek mellett a program nem feledkezik meg az egészségügyi föltételekről sem, s az iskola feladatát abban is látja, hogy „a/ figyelmet fordítson a növendékek helyes testtartására ülés, állás és járás közben; b/ módját ejtse annak, hogy az ismeretközléssel kapcsolatban, ahol rá alkalom nyílik, egyúttal megismertesse az elkerülhetetlenül szükséges egészségtani szabályokat; c/ minél több alkalmat nyújtson a kirándulásokra és a tornajátékokra; (e végből a tek. gondnokság feladata lenne, hogy alkalmas játszótérről gondoskodjék); d/ ne terhelje meg a tanulókat leckékkel és házi dolgozatokkal; e/ testgyakorlat tanítása mellett alkalmat nyújtson – a tek. gondnokság szíves támogatása útján – télen a korcsolyázásra, nyáron pedig a szabadban való fürdésre és úszásra”.

Ilyen és hasonló elvek, valamint gyakorlati elhatározások hangzottak el az iskola megnyitásakor 1881 őszén, és az elkövetkező 25 év értesítői beszámolnak arról, milyen következetesen, okos fokozatossággal igyekezett ezeket az iskola továbbfejleszteni és megvalósítani.

Mind a kismartoni, mind a kapuvári polgári iskola komolyan vette azt a tervet is, hogy a művelődési feladaton kívül az iskola utolsó három évfolyamában (IV–VI. osztály) az azt kívánóknak gyakorlati képzést is adjon. Így Kismartonban már 1884-ben az iskolával szoros kapcsolatban lakatosipari tanműhelyt is nyitottak, amely kitűnő lakatosi képzést adott, megfelelő elméleti alapokkal, valamint az iparághoz szükséges rajzolás gyakorlásával. Tíz éves fennállásakor, 1894-ben, visszatekintve működésére, emlékezetbe idézi az értesítő a tanműhely létrehozását szabályozó rendeletet: „Némely polgári iskola mellé az ország különböző vidékein ipartanműhely állíttatik avégett, hogy abban az ipar egy bizonyos ága, az arra rendelt tanító és esetleg segédek által, rendesen míveltessék, egyszersmind ebben a polgári iskola azon növendékei, kik magokat az ipari pályán akarják kimívelni, alkalmat találjanak az ott fölvett iparág megtanulására.” Vezető gondolat volt ebben, hogy a tanulók általános műveltségi szintjének emelése mellett három év alatt a fölvett iparágba is annyira betanulhassanak, mint egy iparos tanonc. A szorosabban vett szellemi és a lényegében gyakorlati képzés szimbiózisa valósult így meg, mégpedig a kismartoni iskola esetében olyan tökéletesen, hogy az igazgató később elmondhatta: „Valóban figyelemre méltó jelenség az, hogy még más helyeken a polgári iskolákkal kapcsolatos ipartanműhelyek még azon időben, a mikor szervezetük életrevalóságában bízva a hatóságok mindent elkövettek fenntartásukért, egymásután megszűntek, addig a kismartoni polgáriskolával egybekapacsolt lakatos ipartanműhelyet még most is rendes létszámban (évfolyamonként 6, összesen 18) látogatják.” Hozzátehetjük, hogy ez a „lakatos ipartanműhely” csodálatosan életképesnek bizonyult, s még a későbbi osztrák időkben is büszkén számoltak be működéséről. Pedig közben önálló ipari szakiskolák létesültek, s az ipari képzés intenzitása a rohamosan fejlődő technika következtében egészen más megoldásokat követelt. Azt mondhatnók, az eredeti elgondolás bizonyos tekintetben embrionálisan a mai politechnikai nevelés elvét rejtette magában.

Az első igazgató azonban nemcsak a nevelői elveket és azok gyakorlati vonatkozásait vette rendkívül

komolyan, de saját továbbképzését is állandóan szem előtt 80tartotta. Az *Eisenstädter Zeitung* hasábjain megjelent néhány levele arról tudósít, hogy igazgatói működésének nyolcadik éve után a nyári szünetet (némi bővítéssel) három hónapos külföldi tanulmányútra fordította: Franciaországban, Angliában és Németországban főleg tanügyi intézményeket látogatott meg. Érdekes módon világlik ki e levelekből, mennyire ragaszkodott már a fiatal iskolaigazgató (30 éves akkor) Kismartonhoz. Párizsból, az akkori (1889-i) világkiállítás színhelyéről írja a következőket (érdekes módon a német nyelvű újságban magyarul jelentek meg sorai; ilyen kétnyelvűségre más helyütt is akad példa az Eisenstädter Zeitung akkori évfolyamaiban):

Párizs, 89. május 18-án. Tisztelt Szerkesztő Ur! Sok földet bejártam, sok szórakozást találtam – de az „Eisenstädter Zeitung"-ot seholsem. Már pedig anélkül mi sem tökéletes. Éppen azért arra kérem a Tek. Szerkesztő Urat, ne terheltessék becses lapja május 10-iki s a következő számait ide czimemre megküldeni. (Megtettük.) A portót visszajövet megtérítem.

Párizsról csak annyit egyenlőre, hogy meglepett: Bécs bizony még messze mögötte van. A kiállítás rendkívül gazdag és tanulságos. Az élet itt a járatlannak rettentő drága; másfelől meg, a beavatott olcsóbban élhet itt, mint Bécsben.

Szívélyes üdvözlettel tisztelője

Krammer.

Minden Kismarton-szeretet ellenére azért Párizs megnyerte a fiatal magyar pedagógus szívét, erről tanúskodik onnan írt utolsó levele:

Akarva, nemakarva, el kell hagymom e világvárost, hol 2 1/2 hónapi tartózkodás folyamán sokat láttam és tanultam. Csak az vigasztal, hogy kárpótlást fogok találni Londonban, mely kétségkívül a legérdekesebb város Európában. Az „Eisenstädter Zeitung"-ot azonban ott se nélkülözhetem, kérem azt „The Maudville" Private Hotel, 8, Maudville Place, Manchester Square" czimezni.

Szivélyes üdvözlettel

Krammer

Álljon itt még a hazatérését bejelentő utolsó levele:

1. Sept. 1889. London.

Tekintetes Szerkesztő Úr!

Tisztelettel értesítem a tek. Szerkesztő Urat arról, hogy szeptember hó 1-ső napján útra kelek szép hazánk felé: „Wherever we wander there' s no place like home." Örömmel térek vissza kedves városkánkba, hogy az Önök nagyrabecsült körében újra hivatásomnak és barátaimnak szenteljem napjaimat. Belgiumon és Németországon át veszem utamat, mely fejledt (!) államokban 2 hét folyamán még sok értékes tanulmányt és tapasztalást vélek eszközölhetni. A közeli viszontlátás reményében szivélyesen üdvözli Önöket, őszinte hívök

Krammer József.

A ma 90 éves kismartoni nevelői intézménynek kétségtelenül első hősi korszakába vezetnek vissza ezek a

levelek: amikor az ambíciózus fiatal igazgató külföldi tanulmányok révén megerősítést keresett a meghirdetett korszerű nevelői elvek és gyakorlat gazdag kibontakoztatásához.

Talán nem érdektelen ezekre ma emlékeztetnünk.

Az intézménynek a 90 esztendő alatt 9 igazgatója volt: Krammer József (1881–1906, akkor Pozsonyba helyezték át); Takáts József (1907–1924); Regierungsrat Alois Derfler (1925–1938); Franz Gross (1938–1945). Regierungsrat Prof. Hans Job (1945–1951); Schulrat August Strobl (1951–1957); Hans Bauer (1957–1964), Franz Pronai 1964 szeptember óta.

Ami az iskola elhelyezését illeti: 1881 szeptemberében a Leinner-házban (mai Landesarchiv) nyílott meg, s 1882 tavaszán költöztek be az addigra elkészült iskolai épületbe. Ebben 83 éven keresztül folyt a tanítás, 1965 őszén viszont a mai pompás 81fekvésű modern épületbe költözhetett be az iskola, azóta a neve „Hauptschule für Knaben und Mädchen Eisenstadt-Rosenthal".

Külön érdemes hangsúlyoznunk, hogy az értesítők tanúsága szerint a 90 év folyamán nem olvasható – kifejezetten kritikus időkben sem – egyetlen türelmetlen, meg nem értő hang a nemzetiségi kérdésekben. Nyelvi nehézségekkel küzdött az iskola, alapításakor a többnyire német ajkú tanulók fogyatékos magyar nyelvi tudása miatt, az Auszriához csatolás első éveiben viszont a német tanítási nyelv sok esetben tökéletlen ismerete miatt. Burgenlandban ugyanis a nagyszámú német ajkú lakosság zöme anyanyelvét hosszú évtizedeken keresztül főleg csak nyelvjárásként beszélte, s a művelt köznyelvet kevésbé ismerte.

A 90 év sokszor vetett fel bonyolult, nehéz kérdéseket, de az intézményt mindvégig tiszta nevelői törekvés hatotta át, amely főleg arra irányult, hogy a reá bízott ifjúság műveltségi, etikai szintjét emelje és testi-lelki egészségét ápolja. Erről egyaránt tanúskodnak mind a magyar időszak, mind az osztrák évtizedek évkönyvei.

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Szabó Lajos: A soproni Liszt Ferenc Művelődési Központ 1970/71. évadja

Szabó Lajos: A soproni Liszt Ferenc Művelődési Központ 1970/71. évadja

A Liszt Ferenc Művelődési Központ 1970-ben nyílt meg. Az épület már ezelőtt is jelentős szerepet töltött be a város közművelődésében. Az 1873. januárjában az épületben megnyílt Kaszinó már egy réginek a hajtása, amely Széchenyi István mozgalmában gyökerezik[1(92)]. Az épület 1945-ig meghatározója volt a város közművelődésének. Ez az időszak nem egyértelmű, hiszen haladó és visszahúzó erők harcának színtere volt az akkori Kaszinó épülete. Mégis a kor számos jelentős alakja hangversenyzett termeiben,

felolvasott, szerepelt színpadán. A felemás állapot nemcsak ebben mutatkozott, hanem a szellemiségben is.

A felszabadulás után a kulturális forradalom idején alakult meg a Városi Kultúrház, amelyben otthonra találtak a művelődni és szórakozni vágyó emberek. Kevés híradást, anyagot lehet találni az ötvenes évekről, de a statisztikai adatokból következtetni lehet az élénk zenei, irodalmi, képzőművészeti tevékenységre, az öntevékeny művészeti csoportok munkájára. A kor minden hibája ellenére a munka nyomán a város művelődési életének középpontjává vált az intézmény, ezrek számára nyújtott olyan alapvető művelődési lehetőségeket, amelyek felhasználásával elindulhattak a kultúra magasabb régiói felé. Hatóköre a járási feladatokkal az ötvenes évek közepétől méginkább bővül, s így a falu életének közvetett alakítója is az intézmény. A 60-as évekre azonban az épület olyan állapotba került, hogy nem lehetett tovább halogatni a teljes vizsgálatot. A Faipari Kutatóintézet 1963. évi szakértői megállapítása már előrehaladott gombásodásról beszél. Az intézet javaslata alapján 1963-ban bezárták a Házat és a Városi Tanács az É. M. Középülettervező Vállalatot bízta meg a rekonstrukciós terv kidolgozásával. A felújítási munkálatok 1966-ban megindultak és 1970 márciusában átadták a teljesen átépített házat.[2(93)]

Az intézmény művelődési központként kezdte meg munkáját. Alapvető feladata a művelődés és szórakozás több oldalú lehetőségének biztosítása korszerűen berendezett s felszerelt épületben, kulturált körülmények között. Ennek megvalósítása érdekében a szervezett keretek között folyó ismeretterjesztés változatos formáit kellett kialakítania, az egyes rétegek igényeire s a hagyományokra épülő kis közösségek 82munkáját biztosítania, segítenie és szélesítenie az ifjúság művelődési és szórakozási lehetőségeit, a különféle művészeti ágak (zene, képzőművészet, irodalom stb.) alkotásait magas színvonalon bemutatnia, s mindezek hatásaival fejlesztenie az emberek szocialista irányú alakulását, világnézeti, társadalmi hatékonyságát. Az indulás esztendejében a társadalmi helyzet különleges volta határozta meg a munka természetét és formáit. Ismeretes, hogy manapság nagyok a közművelődéssel szemben támasztott társadalmi igények, ugyanakkor a feltételek nem minden esetben biztosítottak. Az indulási év bizonytalanságait a közművelődésből hiányzó egységes koncepció is fokozta.

Az elmúlt évadban 217 különféle rendezvény volt az intézményben 77 180 látogatóval. Ez az első pillanatra soknak tűnik akkor, ha önmagában vizsgáljuk, de a kiscsoportos foglalkozásokhoz viszonyítva jó az arány. E rendezvények látogatói létszáma elég magas, hiszen azt jelenti, hogy átlagosan minden soproni lakos két ízben vehetett részt előadáson, s ez megnyugtató. A rendezvények között a zeneiek az uralkodóak. Ezt a város hagyományai, jelenlegi igényei sugallják és erősítik, az intézmény lehetőségei pedig parancsolják. Az Országos Filharmónia tíz hangversenyén a klasszikus és modern muzsika legszebb alkotásai hangzottak el a Budapesti MÁV Szimfonikus és a Soproni Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar előadásában. Emlékezetes estét szerzett Jeanne Marie Darré, Ungár Imre, Kocsis Zoltán, Ránki Dezső és az Állami Litván Vonósnégyes. Az orgonairodalom remekei sorozatban Pécsi Sebestyén, Gergely Ferenc, Margittay Sándor, Sebestyén János, Kovács Endre és Szatmáry Lilla szólaltatta meg Bachtól a ma alkotókig az orgonamuzsika jeles darabjait. Az ifjúsági hangversenyek pedig fontos szerepet töltenek be az iskolán kívüli zenei képzésben, ez egyik fontos formája az új zeneértő közönség nevelésének. E hangversenyeken a művekhez, a technikájukhoz s mondanivalójukhoz fűzött magyarázatok elengedhetetlen feltételei a munkának, a nevelésnek. Az előzetes ismertetésen túl a következő évad ifjúsági hangversenyein a közös zenehallgatás varázsát kell megéreztetni a fiatalokkal. A differenciált ismertetés és muzsikálás célja e találkozókon az, hogy élményszerű formát adjanak az iskolában tanult zenei ismereteknek. A megalakult Ifjú Zenebarátok Klubja pedig még intenzívebb és közvetlenebb kapcsolatot alakít ki a muzsikával.

Az ismeretterjesztésben a városi TIT-tel közösen rendezett Szabadegyetem nyolc előadása volt jelentős, amelynek keretében Bezzegh László, Vonsik Gyula, Kubinszky Mihály, Szalatnai Rezső, Lőrincze Lajos,

Nemeskürty István, Gyertyán Ervin és Újfalussy József tartottak előadást. Irodalmi, művészeti s más közérdekű témákról több előadás, vetítés, ismertetés hangzott el.

Több országos jellegű tanácskozás, konferencia színhelye volt az intézmény, nevezetesen a MTA Irodalomtudományi Intézetének Lackner Kristóf születése 400. évfordulója alkalmával tudományos ülésszakot rendezett a közép-európai humanizmus problémáiról.[3(94)] Az ülésszak befejezéseként a Sopronban működött Rauch András Zenei emlékkönyvének (Nürnberg, 1627.) első bemutatója hangzott el.

Az Országos Diáknapok művészeti bemutatóinak, versenyeinek adott otthont az intézmény 1971. május 20–24-ig.

Az Állami Bábszínház két ízben tartott előadást. A Magyar Nyelv Hete keretében Éder Zoltán „Régi nyelvészetünk dunántúli fellegvárai" címmel értekezett. Újlaki Károly „És szólt a Romlás", Tompa László: Virrasztó címmel az ókori és mai görög irodalom, illetve a régi s a mai magyar irodalom alkotásaiból tartottak sikeres előadóestet.

A Magyar Rádió „Ki nyer ma?" zenés fejtörője április 4-én és az Ünnepi Hetek idején egy héten át jelentkezett a pincepresszóból. Hosszasan lehetne sorolni a kisebb-nagyobb eseményeket, rendezvényeket, a tanácsi és országgyűlési választási gyűlésektől az Éneklő Ifjúság hangversenyein, irodalmi, művészeti bemutatókon át 83a bálokig, amelyek színesen és gazdagon, egymást váltva és kiegészítve zajlottak az intézmény falai között.

Persze a látványos, sok-sok embert mozgató eseményeken túl a kiscsoportos foglalkozások azok, amelyek keretein belül az egyes ember érdeklődése, önművelődési hajlama összekapcsolódik a közösségért végzett tevékenységgel. E foglalkozások kevésbé látványosak, mindennapi apró és állhatatos munkát kívánnak s a közművelődés korszerű és kiteljesedő formái közé tartoznak. A különféle tanfolyamokon – szabás-varrás, nyelvoktatások, műszaki rajz – és foglalkozásokon – képzőművészeti stúdió, rajzkör, irodalmi kör, lemezbarátok köre – a hasznos tudnivalókon túl, az ismeretek mellett az ízlés- és tudatfejlesztő tevékenység is jelentős.

A klubok (nők, ifjúsági, népművelők, tartalékosok, akvaristák) azonos érdeklődésű emberek találkozói, ahol sok irányú munka, hasznos művelődés folyik.

A művészeti csoportok munkáját is a rendszeres, tudatos élet jellemzi. A Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar, a Fúvószenekar, a Fiú-kórus élete az intézményben zajlik és tevékenységük eredményességét hangversenyeik sikerei fémjelzik. A Szimfonikus Zenekar az 1829-ben alakult Zeneegyesület jogutódaként sokat tesz az ötszázéves soproni zene ápolásáért.

A képzőművészeti élet mindennapi munkája a Képzőművészeti Stúdió és a Rajzkör szervezeti keretei között folyik, amelyek az 1897-ben alapított Soproni Képzőművészeti Kör tevékenységének folytatói.

Az intézmény előcsarnokai alkalmasak kiállítások rendezésére. A kiállított anyagok közül a jelentősebbek J. Abramocskij szovjet fotóművész, a mai magyar iparművészet, az Ünnepi Hetek bemutatói, Erfurt város bemutatkozása s a Liszt Ferenc emlékkiállítás volt. Az átlagos látogatószám 1200–1400 között mozgott. Az új évadban tovább folytatjuk az élő magyar képzőművészek tárlatainak rendezését a Műcsarnokkal közös gondozásban.

A különféle szolgáltatások közé kell sorolni az állami és társadalmi ünnepek méltó rendezését, a művészeti szemlék, irodalmi színpadok bemutatói, kórusok minősítő hangversenyei, úttörő határtalálkozó,

tanácskozások, továbbképzések lebonyolítását.

Az intézmény személyi ellátottsága kielégítő. 19 főfoglalkozású dolgozó mellett 18 állandó részfoglalkozású dolgozót s alkalmanként még 18–20 főt foglalkoztatunk.

A gazdálkodást önálló bruttó rendszerben bonyolítjuk s pénzeszközeinket az OTP, az általa vezetett folyószámlán tartja nyilván s kezeli. Jóváhagyott állami támogatásunk 740 000,– Ft, költségvetésünk végösszege 2 124 000 Ft.

Az új évad közművelődési munkatervét az érvényes művelődéspolitikai irányelvek alapján dolgoztuk ki. Különösen kiemelten foglalkozunk a kiscsoportokkal, mint a népművelés hatásos, emberformáló, személyiségalakító formáival, s e kevésbé látványos, de jelentős tevékenység mellett a rendezvényekkel (hangversenyek, kiállítások, tanácskozások, szórakoztató műsorok) szolgáljuk a város művelődését.

MEGEMLÉKEZÉSEK

Gunda Mihály: Stasney Albert (1889–1971)

Stasney Albert 1889. november 16-án született Déván. Főiskolai tanulmányait Selmecbányán a Bányászati és Erdészeti Főiskolán végezte, ahol 1912-ben fémkohómérnöki oklevelet szerzett.

Oktatási tevékenységét ugyanebben az évben kezdte meg Selmecbányán a Bányászati és Erdészeti Főiskola Ábrázoló geometriai Tanszékén. Az első világháború kitörése után a frontra került, ahol súlyos kézsérülést szenvedett. Felgyógyulása után 841917–18-ban kohóüzemet vezetett. Műszaki beosztásban nem kisebb nagyságokkal szolgált együtt, mint a világhírű – később az Egyesült Államokba vándorolt – aerodinamikus, Kármán Tódor és a helikopter feltalálója, Asboth Oszkár.

A háború után visszakerült Selmecbányára a Főiskolára. Hamarosan megbízásokkal látták el a Sopronba költöztetés irányításával kapcsolatosan. E téren nagy érdemeket szerzett.

Házasságát 1920-ban kötötte és több mint ötven évig élt boldog házasságban. Házasságából két gyermeke született. Fia a második világháborúban esett el.

Elődjének, dr. Fodor Lászlónak halála után 1924-ben bízták meg az Ábrázoló geometria Tanszék vezetésével. 1929-ben rendkívüli egyetemi tanári kinevezést kapott, 1937-ben pedig egyetemi nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. A tanszéket nyugalomba vonulásáig, 1963-ig vezette. Az ábrázoló geometrián kívül a műszaki rajz és géprajz tantárgyakat is oktatta. Nagy lelkesedéssel és odaadással foglalkozott a korszerű sokszorosító módszerekkel. E célból mintaszerű egyetemi könyvkötő részleggel is rendelkező sokszorosító műhelyt létesített.

Dr. Stasney professzort a mérnökképzésben elért kiemelkedő munkásságáért 1953-ban a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntették ki, majd az Erdészet Kiváló Dolgozója kitüntetéssel jutalmazták. Az oktatás és kutatás területén elért eredményeit 85a Mikovinyi Sámuel emlékérem adományozásával ismerték el. Fémkohómérnöki oklevelének 50 éves évfordulója évében, 1962-ben fémkohómérnöki aranydiplomával tüntették ki, ugyanekkor az egyetem által adományozható legmagasabb kitüntetésben részesült: díszdoktorrá avatása fejezte ki az Alma Mater háláját és tiszteletét.

Oktató-, kutató- és nevelőmunkáját 51 éven keresztül, fáradhatatlanul és töretlenül végezte, miközben egész bánya-, kohó-, faipari-, földmérő-, geofizikus-, és geológus mérnök generációk kerültek ki a keze alól, amelyek a gyakorlati életben jól megállták helyüket. Ha csak ezt tekintenénk, akkor is nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk, hogy munkája eredményes volt.

Dr. Stasney professzor oktató-nevelő munkáját nagy gonddal végezte. Előadásaira mindig komolyan készült, azokat állandóan új és gyakorlati ismeretekkel bővítette. Elsőrendű didaktikai módszerekkel

oktatott. Előadásait a tőle megszokott következetességgel, szemléltetően és érthetően tartotta. Hallgatóiban nemcsak érdeklődést keltett, hanem kedvet is adott az általa oktatott tárgyak elsajátítására. Erős akaraterejére vall, hogy sérült keze ellenére kiválóan bánt a rajzeszközökkel.

A hallgatóság nevelését példamutató életmódjával, munkaszeretetével, a mérnöki pálya iránti rajongással végezte. Véleményét mindenkor és mindenkinek őszintén megmondta, bírált is, ha úgy érezte, hogy azzal a fiatal mérnökjelölt jellemét formálja. Igazi tanítómester volt. Az oktató-, nevelő- és kutatómunkában eltöltött időből eredményekben gazdag 51 évet mondhatott magáénak. Tanított, amikor előadásait tartotta, amikor munkatársaival foglalkozott, tanított a rajzteremben, amikor a hallgatóknak magyarázott. Eredményesen teremtett kapcsolatot az üzemi kívánalmak és az egyetemi oktatás között.

Elévülhetetlen érdeme, hogy az országban először ő tette műszaki jellegűvé az ábrázoló geometria oktatását.

Tanítványai az Ő oktatásán keresztül ismerték meg először a mérnöki gondolkodásmódot és annak rajzban való kifejezését, a mérnöki oktatás örömeit. Azóta is ez az öröm ismétlődik tanítványai életében, amikor az élet feladatai valósulnak meg érzékelhető módon.

Okosan, céltudatosan bánt az ifjúsággal. Tudta, hogy nem az elnézés és a liberális módszer használ az ifjúságnak. Tudatosan alkalmazta azt a módszert, hogy feladatokkal kell ellátni a hallgatókat, és a feladatok teljesítését komolyan meg is kell követelni. Ebből a bölcs alapelvből fakadó életszemlélete végigkísérte egész életét.

Irodalmi munkásságát illetően megállapíthatjuk, hogy egyetemi jegyzetei a rajzolás tudománya, a térbeli látás, a tervezési készség fejlesztése, a mérnöki kifejezésmód tökéletesítése tekintetében jelentenek úttörő munkát, amelyet az ország más műszaki egyetemei és főiskolái is eredményesen hasznosítottak. Szakdolgozatainak elévülhetetlen érdeme, hogy különleges gyakorlati feladatokat grafikus úton, konstruktív módon oldott meg.

Dr. Stasney professzor a faipari mérnökképzés megszervezése és megindítása terén úttörő munkát végzett.

Hosszú oktató pályafutása nem volt zökkenőmentes. A második világháború pótolhatatlan veszteséget okozott családjában, s feldúlta második otthonát, tanszékét is. Mégis csodálatos ambícióval, minden fájdalmat túlszárnyaló odaadó munkával látott hozzá tanszékének újjáépítéséhez, az oktatási körülmények megjavításához, hogy begyógyítsa a sebeket. Ha saját fiából nem is tudott kohómérnököt nevelni, más szülők gyermekeit fogadta fiaivá, oktatta, nevelte őket a mérnöki hivatás, a szakma szeretetére.

Egyetemünket több ízben érte megrázkódtatás. Amikor professzorainak, oktatóinak komoly nehézségei voltak, Ő minden körülmények közt helyt állt és hű maradt Alma Materünkhöz.

Dr. Stasney Albert, a diákság szeretett „Staszi” bácsija, az utolsó selmeci professzor küzdelmes életútja 1971-ben véget ért, de örökségül hagyta ránk az áldozatkész munkára való törekvést. 1971. október 4-én kísértük utolsó útjára.

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1971. évre

Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1971. évre

A használó könnyebb és gyorsabb eligazodása céljából ez évi bibliográfiánkat az Egyetemes Tizedes Osztályozás rendszerének figyelembevételével kilenc tudományterületre bontottam.

Az adatgyűjtés munkájában Kubinszky Mihály, Mastalir Ernőné, Mollay Károly, Palásti Kálmán és Papp István voltak segítségemre. Az egyeztetés, osztályozás és leírás munkáiban Mastalir Ernőné és Palásti Kálmán nyújtottak segítséget. Készségükért ezúton is szeretném köszönetemet kifejezni.

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1971. évre / Általános művek

Általános művek

Domonkos Ottó: A helytörténeti kutatás 25 éve Sopronban című kiállítás. SSz. XXV, 1971, 81–84. p.

Domonkos Ottó–Vendel Miklós: Jelentés a Központi Bányászati Múzeum 1969. évi munkájáról. SSz. XXV, 1971, 84–86. p.

Entz Géza: Szakál Ernő visegrádi kiállítása. SSz. XXV, 1971, 362–368. p.

Gunda Mihály: A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (MTESZ) Sopron Városi Szervezetének működéséről. SSz. XXV, 1971, 184–187. p.

Győr-Sopron megye statisztikai évkönyve 1970. Bp. 1971, Statisztikai K.

Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1970. évre. SSz. XXV, 1971, 86–94. p.

Horváth Zoltán: A Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár (Sopron) 1970. évi munkájáról. SSz. XXV, 1971, 182–184. p.

Horváth Zoltán: „Dr. Lackner Kristóf és kora” című kiállítás a Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltárban (Sopron). (1971. május 6–október 15). SSz. XXV, 1971, 273–281. p.

K. Gy.: Beszámoló a Műemléki Albizottságok VI. Országos Értekezletéről. Műemlékvédelem XV, 1971, 174–180. p.

Környei Attila: Liszt Ferenc emlékkiállítás a Múzeumban. SSz. XXV, 1971, 361–362. p.

Környei Attila: Csatkai Endre irodalmi munkássága. I–II. (Bibliográfia). SSz. XXV, 1971, 66–75. és 145–165. p.

A magyar történettudomány válogatott bibliográfiája 1945–1968. Összeállította a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének munkaközössége. Bp. 1971, Akadémiai K. 856 p.

Prokopp Mária: A XXII. Nemzetközi Művészettörténeti Kongresszus. Budapest, 1969. szeptember 15–20. Művészettörténeti értesítő XX, 1971, 38–46. p.

Sajó, Géza–Soltész, Erzsébet: Catalogus Incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur. Budapestini, MCMLXX, 2 köt. LXXIX + 1444 p. + 78 fakszimile.

A Soproni József Attila Gimnázium évkönyve (1970–71). Az iskola fennállásának 100. esztendejében. (Szerk. Köműves Éva) Bp. 1971, TIT soksz. 120 p.

Soproni Temperöntési és Mintakészítési Napok. Sopron, 1970. okt. 15–16. Bányászati és Kohászati Lapok, Öntöde XXII, 1971, 73–96. p.

Szita Szabolcs: Városi kitüntetést alapított Sopron. SSz. XXV, 1971, 76–78. p.

Tanévnyitás az Egyetemen. Erdőgazdaság és Faipar 1971, 11. sz. 16. p.

Társadalomtudományok

Béldi Ferenc: Az Erdészeti és Faipari Egyetem továbbképzési tervei. Az Erdő XX, 1971, 205–209. p.

87Buza János: Szakács Sándor: Állami gazdaságaink helyzetének alakulása 1945–1948. (Budapest, 1969. Akadémiai K.) (Könyvismertetés). SSz. XXV, 1971, 94–95. p.

Egy óra KISZ fiatalokkal. Erdőgazdaság és Faipar XXIV, 1971, 12. sz. 6. p.

Fried István: A csepregi pünkösdi királyok. (Adalék Jókai Mór forrásaihoz.) SSz. XXV, 1971, 262–264. p.

Graefe, Iris Barbara: Die Auswanderung der Donnerskirchner nach Übersee. Burgenländische Heimatblätter XXXIII, 1971, 168–188. p.

Győr-Sopron megye társadalmi – gazdasági helyzete és fejlődésének főbb tendenciái. Írta Gerő Terézia stb. Területi Statisztika XXI, 1971, 177–201. p.

Hünner László: Fürész Gyula tevékenysége a soproni Szociáldemokrata Pártban. SSz. XXV, 1971, 124–130. p.

Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián ... (Könyvismertetés). Erdőgazdaság és Faipar. XXIV, 1971, 2. sz. 17. p.

Mollay Károly: Hiller István: Az Erdészeti és Faipari Egyetem. Sopron, 1970, 78 p. (Könyvismertetés). SSz. XXV, 1971, 190. p.

Nyári Egyetem, Sopron munkarendje (és előadáskivonatok. Kiad. a Soproni Erdészeti és Faipari Egyetem.) Sopron, 1971. (Sokszorosított kiadvány.)

Sopron. Crescat, floreat Academia! Erdőgazdaság és Faipar XXIV, 1971. 1. sz. 9–14. p.

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1971. évre / Természettudományok

Természettudományok

Gál János: Az erdészeti-faipari felsőoktatás helyzete és feladatai. Az Erdő XX, 1971, 196–205. p.

Graefe, Gernot: Zwei neue Fundorte für den Spinnenläufer Scutigera coleoptrata L. im nördlichen Burgenland und einige Fragen zur Verbreitung dieser Tierart. Burgenländische Heimatblätter XXXIII, 1971, 37–40. p.

Nagy János: Adatok Sopron vármegye erdőgazdálkodásának helyzetéről az 1945-ös földreform után. Erdészeti és Faipari Tájékoztató 1971, 2–3. sz. 177–188. p.

Traxler, Gottfried: Floristische Neuigkeiten aus dem Burgenland (V). Burgenländische Heimatblätter XXXIII, 1971, 49–56. p.

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1971. évre / Alkalmazott tudományok

Alkalmazott tudományok

Preuss, Erich: Die Győr-Sopron-Ebenfurter Eisenbahn. (GySEV) Eisenbahn Jahrhuch 1970. Berlin, 1971, Verl. für Verkehrswesen. 150–155. p.

Sternhort, Hans: Die Eisenbahn im Burgenland. Eisenbahn XXIV, 1971, 161–166 p.

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1971. évre / Művészet

Művészet

Böhönyei János: Denkmalpflege in Ungarn: Schloss Eszterházy. Deutsche Architektur 1971. 1. sz. 2. p.

Csatkai Endre: Sopron. Bp. 1971, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata. 157 p.

Eperjessy Kálmán: Városaink múltja és jelene. Bp. 1971, Műszaki K. 308 p.

Galavics Géza: Program és műalkotás a 18. század végén. Egy festmény születése és fogadtatása. Bp.

1971, Akadémiai K. 71 p. + 20 kép. (Művészettörténeti füzetek 2.) (Dorfmeister István soproni festőnek a szombathelyi székesegyház mellékoltárára készült képéről).

Gerő László: Perényi Imre: A város központja. Bp. 1970, Műszaki K. 212 p. (Könyvismertetés). Műemlékvédelem XV, 1971, 183–187. p.

Gradwohl, Karl–Sattler, Anton: Die Entwicklung des burgenländischen Sängerwesens bis 1971. Burgenländische Forschungen Heft 62, Eisenstadt, 1971, 55 p.

Győr megye nagyjai. Rézkarc sorozat. H. n. é. n. (A 20 rézkarcból 9 Sopron megyei vonatkozású személyt ábrázol: Bors László, Entzbruder Dezső, Jászai Mari, Kellner Sándor, Liszt Ferenc, Lumniczer Sándor, Szerb Antal, Széchenyi István, Varga Tibor).

88Koppány Tibor: Műemlékvédelem Ausztriában (Tanulmányutak). Műemlékvédelem XV, 1971, 42–45. p.

Kovács József László: Emblematika, hieroglifika, manierizmus. (Fejezet Lackner Kristóf művészi világából.) I–II. SSz. XXV, 1–7. és 97–108. p.

K(ovács) S(ándor): Televíziós és mikrohullámú adóállomás, Sopron. Magyar Építőművészet 1971, 2. sz. 41–43. p.

Landl Róbert: Beruházói vélemény a Vásárcsarnok tervezői és kivitelezői munkájáról. Műszaki Tervezés 1971, 8. sz. 10–11. p.

Lóránt Ödön: Napsugaras kapuk Sopronban. SSz. XXV, 1971, 170–175. p.

Lőrinczy György: Sopron. (Bp. 1971,) Corvina 14 p. + 51 t.

Lőrinczy György: Sopron. (Könyvismertetés). Fotó XVIII, 1971, 432. p.

M(edvedt) L(ászló): Vásárcsarnok, Sopron. Műszaki Tervezés 1971, 8. sz. 8–9. p.

Nagy Alpár: Kodály Zoltán és Sopron. SSz. + XV, 1971, 41–51. p.

Oltai Katalin: Osztrákok műemléki látogatása Magyarországon (Tanulmányutak). Műemlékvédelem XV, 1971, 46. p.

Őrsi Károly: Az elmúlt 10 év kertépítési eredményei a műemlékvédelemben. Műemlékvédelem XV, 1971, 129–147. p.

Pusztai László: Köpp Farkas kismartoni festő képe a solymári r. k. templomban. SSz. XXV, 1971, 264–267. p.

Rózsa György: Lackner Kristóf, a rézmetsző. I–II. SSz. XXV, 1971, 194–207. és 312–322. p.

Sedlmayr János: Soproni műemlék lakóházak kutatásának és helyreállításának kérdései. Magyar Építőművészet, 1971, 1. sz. 50–54. p.

Sopron. (Összeállította és képszerkesztő: Friedrich Károly. Bev.: Csatkai Endre. Bp. 1971, Athenaeum ny. 165 p. (Panoráma képeskönyvek)

Sopron nyáron (Cserhalmi Imre) Népszabadság 1971. júl. 15.

Tompos Ernő: Lackner-címerek és domborművek. SSz. XXV, 1971, 208–213. p.

Ulbrich, Karl: Ansichten nordburgenländischer Orte aus 1692. Burgenländische Heimatblätter XXXIII, 1971, 131–137. p.

Winkler Gábor: A Lenck család mauzóleuma a soproni evangélikus temetőben. Műemlékvédelem XV, 1971, 34–36. p.

Zimmermann, F.: Österreichisches Städtebuch. Die Städte des Burgenlandes. Hgg. Alfred Hoffmann. Wien, 1970, Hollinek Verl. 176 p. (Könyvismertetés). Burgenländische Heimatblätter XXXIII, 1971, 92–93. p.

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1971. évre / Nyelvtudomány, irodalom

Nyelvtudomány, irodalom

E. Abaffy Erzsébet: A XVI. századi Dunántúl nyelvjárásának mondattanához. Magyar Nyelv LXVII, (1971), 155–169. p.

Csatkai Endre: Sebestyén Gábor soproni anagrammaszerző. (Kis kép a Bach korszak soproni magyar irodalmáról.) SSz. XXV, 1971, 351–353. p.

Horváth József: Életem útja. SSz. XXV, 1971, 239–249. p.

Imre Samu: A mai magyar nyelvjárások rendszere. Bp. 1971, Akadémiai K. 394 p.

Mersic, Martin: Die Anfänge des burgenländischen kroatischen Schrifttums. Burgenländische Heimatblätter XXXIII, 1971, 140–143. p.

Mollay Károly: Pflagner Margit (Red.): Begegnung mit dem Burgenland. Das Grenzland in der Literatur. Wien, 1971. Verl. Wilhelm Meissel, 147 p. + 18 tollrajz. (Könyvismertetés). SSz. XXV, 1971, 383–384. p.

Mollay Károly: A német nyelvű írásbeliség és szépirodalom a XVI. század végén Sopronban. Helikon 1971, 447–453. p.

Molnár Aurél: Sopron holdfényben. Tükör VIII, 1971, 48. sz. 10–11. p.

Nyéki Károly: Egy elfelejtett költő egy elfelejtett költőről. (Ludvig Kálmán Gyóni Gézáról). SSz. XXV, 1971, 354–355. p.

Papp István: Földes Mihály: A tűztorony új fiai. Bp. 1970. Kossuth K. 286 p. (Könyvismertetés). SSz. XXV, 1971, 379–380. p.

Vas József: Csorna nevének eredete. Magyar Nyelv LXVII, 1971, 347–353. p.

89Földrajz, történelem

Alkonyi István: Sopron város térképei az Országos Széchényi Könyvtár térképtárában. SSz. XXV, 1971, 165–170. p.

Alma Mater Sopron. (Az Erdészeti és Faipari Egyetem hagyományai.) Írták: Hiller István, Tamás László, Herpay Imre, Cziráki József, Németh András, Papp István. Sopron, 1971, Erdészeti és Faipari Egyetem. 113 p. + 51 kép. (Sokszorosított kiadvány)

Berecz Dezső: Jászai Mari látogatásai Nagycenken és Rábatamásiban. SSz. XXV, 1971, 118–123. p.

Csatkai Endre: Cégérek. Bp. 1971, Corvina K. 64 p. 24 t.

Dax, Wolfgang: 50 Jahre Landesamtsblatt für das Burgenland. Burgenländische Heimatblätter XXXIII, 1971, 149–155. p.

Der Einmarsch der österreichischen Gendarmerie in das Burgenland vom 28. August bis zum 8. September 1921. Volk und Heimat XXIV, 1970–1971, 6., 14.

Faragó Sándor: Buti László beledi paraszt feljegyzései 1839–1875-ig. SSz. 1971, 78–81. p.

Felgenhauer, Sabine: Die keramischen Funde aus dem St. Michaelskarner in Eisenstadt. Burgenländische Heimatblätter XXXIII, 1971, 57–77. p.

Fitz, Jenő: Dobó Árpád: Die Verwaltung der römischen Provinz von Pannonien von Augustus bis Diocletianus. Amsterdam, 1968, Hakkert 201 p. (Könyvismertetés). Gnomon, XLIII, 1971, 418–420. p.

Fogarassy László: Bevezetés a burgenlandi kérdés forrásaiba és irodalmába. SSz. XXV, 1971, 138–145. p.

Fogarassy László: Gerald Schlag: Die Kämpfe um das Burgenland 1921. (Militärhistorische Schriftenreihe. Heft 16.) Wien, 1970, 34 p. + 2 mell. (Könyvismertetés). SSz. XXV, 1971, 190–192. p.

Fogarassy László: IV. Károly második restaurációs kísérletének katonai története. A „Budaőrsi csata”. Hadtörténelmi Közlemények XVIII, 1971, 314–341. p.

Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés katonai története. (I. rész: 1918 december–1921 augusztus). SSz. XXV, 1971, 291–302. p.

Fogarassy László: A soproni népszavazás. SSz. XXV, 1971, 335–347. p.

Fried István: Egy elfelejtett Gellert-levél. SSz. XXV, 1971, 267–268. p.

Gajdos, Vsevlad J.: Franz Liszt und Stanislaus Albach. Burgenländische Heimatbätter XXXIII, 1971, 156–168. p.

Gimes Endre: Nagycenk, Útikalauz. (Kiadja a Győr-Sopron megyei Idegenforgalmi Hivatal) Bp. 1971,

Panoráma K. 93 p.

Haas, Hanns: Anmerkungen zur Burgenlandfrage auf der Pariser Friedenskonferenz. Burgenländische Heimatblätter XXXIII, 1971, 97–108. p.

Hárs József: Néhány szó az 1971. évi Soproni Ünnepi Hetekről. SSz. XXV, 1971, 372–377. p.

Hetyéssy István: Sopron vármegye 1646. évi tisztújító közgyűlésének előzményei és Nádasdy Ferenc. SSz. XXV, 1971, 269–271. p.

Hiller István: Egy lap vadászatunk történetéből. Erdőgazdaság és Faipar 1971, 6. sz. 14–15. p.

Hiller István: Kellner Sándor és a soproni küldöttek a Tanácsok Országos Gyűlésén (1919 június). SSz. XXV. 1071, 52–59. p.

Hiller István: Egy Sopron megyei tanító Napóleonnál. SSz. XXV, 1971, 356–361. p.

Horváth Zoltán: Sopron város új címere. SSz. XXV, 1971, 131–137. p.

Horváth Zoltán: Lackner Kristóf árvaalapítványa. SSz. XXV, 1971, 249–251. p.

Horváth Zoltán: Felhő Ibolya (szerk.): Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. (Dunántúl.) Bp. 1970, Akadémiai K. 529 p. (Könyvismertetés). SSz. XXV, 1971, 285–287. p.

Horváth Zoltán: Három ország versengése Nyugat-Magyarországért. A soproni népszavazás 50. évfordulóján. I–II. Kisalföld XXVII, 1971, 294–295. sz.

50 Jahre Burgenland. Vorträge im Rahmen der landeskundlichen Forschungsstelle am Landesarchiv. Burgenländische Forschungen, Sonderheft III: Festgabe. Eisenstadt, 1971, 215 p.

90K. M.: Holl Imre: Sopron középkori városfalai. (Archeológiai Értesítő, 1967. 155–183 p.) Hadtörténelmi Közlemények XVIII, 1971, 368. p.

Kietaibl, Hans: Aus dem ältesten Matrikenbuch der Pfarre Purbach am Neusiedler See. Burgenländische Heimatblätter XXXIII, 1971, 123–131. p.

Kiss Ervin: Geleji Sándor. Bp. 1971, Akadémiai K. 175 p. (A múlt magyar tudósai sorozat)

Koloszovszkaja, Ju. K.: Rol' italijanszkih otpuscsennikov v romanizacii Pannonii. Vesztnik Drevnej Isztorii 1971, 2. sz. 57–70. p.

Komlós Géza: XVII–XVIII. századi erdei legeltetések a röjtöki Nagyerdő mai területén. SSz. XXV, 1971, 176–182. p.

Kovács József László: A közép-európai humanizmus kérdései. (Ülésszak Lackner Kristóf születésének 400. évfordulója alkalmából, Sopron, 1971. május 6–8.) SSz. XXV, 1971, 272–273. p.

Kovács József László: Mollay, Karl: Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin (1439–1440.) Wien, 1971, Österreichischer Bundesverlag 95 p. (Wiener Neudrucke Bd. 2.) (Könyvismertés). SSz. XXV, 1971, 381–382. p.

Kőhegyi Mihály: A tárnoki hatóság és tárnoki szék (1526–1849). Bp. 1968, Akadémiai K. 119 p. (A

Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. 2.) (Könyvismertetés). SSz. XXV, 1971, 192. p.

Lóránt Ödön: Blériot Sopronban. SSz. XXV, 1971, 258–261. p.

Lovas Gyula: A soproni bérkocsis céh válsága. (1845–1847). SSz. XXV, 1971, 252–259. p.

Merényi Oszkár: Berzsenyi soproni tankönyveiről és első soproni olvasmányairól. I–II. SSz. XXV, 1971, 227–238. és 302–311. p.

Michalitsch, Josef: Eine westungarische Frage vor 1918. Volk und Heimat XXIV, 1970–1971, 5., 4–5.

Michalitsh, Josef: Der Friedensvertrag von Saint-Germain und der Gewinn des Burgenlandes. Volk und Heimat XXIV, 1970–1971, 7. 2., 4–5.

Michalitsch, Josef: Die Haltung der westungarischer Bevölkerung zum Anchlussgedanken. Volk und Heimat XXIV, 1970–1971, 6. 2., 4.

Mihály Péter: Régészeti kutatások a nyugati Hanságban. I–II. SSz. XXV, 1971, 17–28. és 109–117. p.

Mikó Sándor: Rábaközi kép a kuruc-labanc háború idejéből. SSz. XXV, 1971, 29–40. p.

Mollay, Karl: Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin (1439–1440.) Wien, 1971, Österreichischer Bundesverlag 95 p. (Wiener Neudrucke Bd. 2.)

Mollay Károly: Lechner Karl (Red.): Donauländer und Burgenland. (Handbuch der historischen Stätten: Österreich Bd. 1.) Stuttgart, 1970, Alfred Kröner Verl. 909 p. (Könyvismertetés). SSz. XXV, 1971, 96. p.

Mollay Károly: Breu, Josef: Die Kroatensiedlung im Burgenland und den anschliessenden Gebieten, Wien, 1970, Verl. Franz Deuticke. 246 p. Mit 17 Karten und 32 photographischen Aufnahmen. (Könyvismertetés). SSz. XXV, 1971, 287–288. p.

Mollay Károly: Scheiber Sándor: Magyar-zsidó Oklevéltár XII. kötet 1296–1760. Bp. 1970, 525 p. (Könyvismertés). SSz. XXV, 1971, 380–381. p.

Pfleger, Ludwig: Ödenburg, das verlorene Herz des Burgenlandes. Feststellungen und Folgerungen. Wien, 1971, 102 p. (Eckartschriften, Heft 39.)

Prickler, Harald: Die Pestepidemie des Jahres 1600. Burgenländische Heimatblätter XXXIII, 1971, 109–116. p.

Prickler, Harald: Galeeren auf dem Neusiedler See? Burgenländische Heimatblätter XXXIII, 1971, 189–190. p.

Régi magyarországi nyomtatványok 1473–1600. Írták: Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla, Käfer István, Kelecsényi Ákos. Bp. 1971, 928 p.

Soós Katalin: Burgenland az európai politikában 1918–1921. Bp. 1971, Akadémiai. 193 p.

Sopron 1970. (Írták: Hiller István, Horváth Mihály, Kubinszky Mihályné, Landl Róbert, Papp István, Pogány Lóránt). (Készült az 1971-es tanácsválasztásokra) Sopron, 1970, Hazafias Népfront Városi Bizottsága és Sopron Város Tanácsa. 153 p.

91Speidl Zoltán: IV. Károly két restaurációs kísérletének nyugat-magyarországi vonatkozásai (1921). Vasi Szemle XXV, 1971, 107–119. p.

Speidl Zoltán: A legitimista – szabad királyválasztó harc és a „Nemzeti hadsereg” (1919–1921). Hadtörténelmi Közlemények XVIII, 1971, 292–313. p.

Stadler, Karl R.: Das Werden des Burgenlandes – ein Teil der österreichischen und europäischen Nachkriegsgeschichte. Burgenländische Heimatblätter XXXIII, 1971, 1–17. p.

Tirnitz József: Sopron szabad királyi város külső tanácsa 1526–1711. Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából, szerk. Bónis György és Degré Alajos. Bp. 1971, Közgazdasági és Jogi Kiadó 53–79. p.

Tóth István: A fertőrákosi Mithraeum. I–II SSz. XXV, 1971, 214–226. és 322–334. p.

Tóth István: A fertőrákosi Mithraeum újkori története. (Pusztuló műemlékek). Műemlékvédelem XV, 1971, 235–237. p.

R. Várkonyi Ágnes: Sopron vármegyének szóló pátens a fegyverre kelt jobbágyok felszabadításáról 1704 elején. SSz. XXV, 1971, 348–351. p.

Vyvijalová, M.: K spolocnym inspiracnym zdrojom Juraja Palkovica a Jánosa Kisa v Jene. Historické Studie XV, 1971, 37–60. p.

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1971. évre / Köszöntők

Köszöntők

Bogsch László: Vendel Miklós 75 éves. SSz. XXV, 1971, 289–290. p.

Kocsis József: Tárczy-Hornoch Antal 70 éves. SSz. XXV, 1971, 1–2. p.

Mollay Károly: Gyulay Zoltán 70 éves. SSz. XXV, 1971, 193. p.

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron bibliográfiája az 1971. évre / Megemlékezések

Megemlékezések

Becht Rezső: Dorosmay János (1886–1966). SSz. XXV. 1971, 282–285. p.

Fogarassy László: Traeger Ernő (1877–1971). SSz. XXV, 1971, 377–378. p.

Környei Attila: A helytörténész Csatkai Endre. SSz. XXV, 1971, 59–66. p.

Környei Attila: Bors András (1899–1970). SSz. XXV, 1971, 87–88. p.

Metzl János: Dr. Király Jenő munkásságáról. SSz. XXV, 1971, 369–372. p.

Mollay Károly: Bán János (1887–1971). SSz. XXV, 1971, 188. p.

Nagy Tibor: Vajda Péter. Élet és Tudomány XXVI, 1971, 1058. és 1091. p.

Dr. Stasney Albert. Erdőgazdaság és Faipar 1971, 11. sz. 16. p.

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / A magyar történettudomány válogatott bibliográfiája 1945–1968. Összeállította a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének Munkaközössége. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971, 856 lap.

A magyar történettudomány válogatott bibliográfiája 1945–1968. Összeállította a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének Munkaközössége. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971, 856 lap.

Az egész magyar történet bibliográfiája még nem készült el, pedig ez mutatná meg igazában, mely korszakok vagy részletkérdések feldolgozása, forrásainak feltárása hiányos vagy maradt el a többihez képest. Kosáry Domokos „Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába” című munkája (Bp., 1951–1958, 3 kötet) csak 1825-ig terjed, átdolgozott, új kiadásának, amely 1848-ig halad, csak első kötete jelent meg 1970-ben (vö. SSz. 1955, 4. sz.; 1971, 189). Az I. Tóth Zoltán szerkesztette „Magyar történeti bibliográfia” (Bp., 1950–1959, 4 kötet) az 1825–1867-ig terjedő korszakot öleli fel, az 1817–1918-ig terjedő korszakra vonatkozó irodalom csak a MTA Történettudományi Intézetének cédulakatalógusában áll a kutatók rendelkezésére. Amíg a teljes bibliográfia elkészül, ill. megjelenhet, csak az itt ismertetendő válogatott bibliográfia ad a mai színvonalon áttekintést a magyar történet egészére vonatkozó kutatásokról.

92Nagy hiányt pótol a kötet azzal is, hogy éppen az újabb, 1945–1968-ig megjelent történettudományi irodalmat tárja fel és rendszerezi. A bibliográfiai leíráson túl a terjedelmesebb munkákat ismertetés követi. Az eddigi bibliográfiákkal ellentétben újítása e munkának, hogy a kötetnek több mint háromnegyed részét kitevő magyar történeti bibliográfia után a nálunk 1945–1968 között megjelent egyetemes történeti irodalmat is rendszerezi és leírja. Ez a használó számára szélesebb összefüggések felismerését is lehetővé teszi. A kötetet jó név- és tárgymutató egészíti ki.

A magyar és az egyetemes történeti rész egyes korszakainak felépítése azonos. Az általános, összefoglaló művek után a források, műfajok szerint részletezve, majd a feldolgozások, a gazdaságtörténet, társadalomtörténet, politikai történet, a munkás- és parasztmozgalmak története részterületei szerint csoportosítva következnek. Mindezeken belül a kötet összeállítói nagy figyelmet szenteltek a helytörténeti irodalomnak is. A bibliográfia így tanulságosan dokumentálja, hogyan illeszkedik bele a helytörténetírás – sajátos problematikáján túlmenően – az országos történet kutatásába. A kötet ilyen szempontból is hasznos olvasmánya és segédkönyve lesz a helytörténet művelőinek. Amit hiányolni lehet, az a történettudomány számára hasznosítható nyelvtörténeti kutatások eredményeinek aránylag szerény felhasználása.

Folyóiratunk érdeklődési körébe a név- és tárgymutató számos, jól dokumentált címszava vág. A földrajzi címszavak közül a jelentősebbek: Pannonia, Nyugat-Magyarország, Sopron megye, Burgenland, Győr-Sopron megye, továbbá Ágfalva, Bágyogszovát, Balf, Brennbergbánya, Csorna, Darufalva (Drassburg), Eszterháza (Fertőd), Fertő, Fertőboz, Kapuvár, Macskakő (elpusztult), Muzsaj, Nagyerdő,

Röjtök, Sopron, Sopronkőhida.

Mollay Károly

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Galavics Géza: Program és műalkotás a 18. század végén Egy festmény születése és fogadtatása. Budapest, Akadémiai kiadó, 1971, 71 Lap + 21 kép (Művészettörténeti füzetek 2)

Galavics Géza: Program és műalkotás a 18. század végén Egy festmény születése és fogadtatása. Budapest, Akadémiai kiadó, 1971, 71 Lap + 21 kép (Művészettörténeti füzetek 2)

Dorffmaister István soproni festő (1729–1797) Szombathelyen, a püspöki palotában felfedezett freskóit folyóiratunkban Thomas Edit ismertette (SSz. 1962, 114–23, 242–65). Galavics Géza munkája a művésznek eddig is ismert, „Szent István megalapítja a pannonhalmi apátságot" című, a szombathelyi székesegyház mellékoltárára készült képét tárgyalja. Mindkét tanulmány újat jelent a hazai barokk-kutatásban, mert a stílustörténeti vizsgálaton túlmenően a műalkotás tematikai vizsgálatát végzi el, ezzel pedig belehelyezi keletkezése korának társadalmi összefüggéseibe. Galavics először tisztázza az 1791–1792-ben festett kép témájának irodalmi előzményeit, nevezetesen a Szent István-kultusz alakulását: „Dorffmaister Istvánnak az alapító Szent Istvánt ábrázoló képe éppúgy a felvilágosodás és a józsefi abszolutizmus hatása alatt – de azokkal szembefordulva – s a nemesi ellenállás eszméinek befolyása alatt, azokhoz csatlakozva formálódott, mint a korszerűsített mondanivalójú prédikációk" (24). Azután bemutatja a megrendelőt, a II. Józseffel legélesebben szembenálló Szily János püspököt, aki nemcsak a kép témáját határozta meg, hanem például a neki bemutatott vázlaton szereplő szerzeteseket kora nemesi ízlésének megfelelően magyar ruhás alakokkal cseréltette fel. A művészről szóló fejezet, amely helytörténetírásunkat legjobban érdekelheti, a festő műhelytitkaiba enged bepillantást: Vinzenz Fischernek, Mária Terézia udvari festőjének 1774 előtt keletkezett rézmetszete ad indítást a témához, amelyet Szily utasításai alapján is erősen historizálva (pl. a viseletek, a királyi korona megfestésében) oldott meg. Galavics nagy valószínűséggel azonosítja és bemutatja azt a két metszetet, amelyet Szily levelében ajánl a Sopronban dolgozó művésznek, hogy a királyi koronát hitelesen megfesthesse. A megrendelőnek e historizáló kívánsága a barokk művészt az új festői irányzat, a klasszicizmus felé viszi, mögötte azonban a nemesi ellenállás ideológiája áll.

93„A közönség" című fejezet a kép korabeli fogadtatásáról ír, amelyről két magyar nyelvű óda és az egyiknek német nyelvű, szabad fordítása tanúskodik. Czinke Ferenc szombathelyi gimnáziumi tanár első, legtanulságosabb ódája nemcsak a képet írja le, hanem elítéli a magyar főnemesség Habsburg-hűségét, elnémetesedését, Magyarországnak Ausztriától való gazdasági függését, követeli már az erőszakos magyarosítást, mint a nemzetté válás alapját. Ebből a szempontból jellemző, hogy még a festő nevét, amely az egyik magyar vitéz csizmájának sarkán látható, is megmagyarosítja: 'S a' Rajzoló? – Egy büszke Magyar tipor/annak nevén. Ah! megnevezem / Sopron termette 's Németből Magyarrá / termetem én: *Falumester* – Éljen!". Nem véletlen, hogy Geiger Seraphinus soproni domonkos szerzetes, ugyancsak gimnáziumi tanár, az óda szabad fordításában, amely a hazai németségnek a középkor óta kimutatható hungarus tudatát példázza, egyúttal a hazai németség öntudatát is éleszti. Dorffmaister képe tehát nemcsak megrendelőjének állásfoglalását, a művész fejlődését a klasszicizmus felé, hanem a társadalom aktuális problémáit is közvetíti. Galavics könyve közvetlen soproni vonatkozásain túlmenően helytörténetírásunk

számára a komplex kutatás példájával is tanulsággal szolgál.

Mollay Károly

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Kaufmann, Jacques: Eine Studie über Die Beziehungen der Habsburger zum Königreiche Ungarn in den Jahren 1278 bis 1366. Eisenstadt, 1970, 124 S. (Burgenländische Forschungen Heft 59) Magyar, Arnold: Schicksal eines Klosters. Das erste Franziskanerkloster von Eisenstadt im Rahmen der Geschichte der Marianischen Ordensprovinz 1386–1625. Eisenstadt, 1970, 164 S. (Burgenländische Forschungen Heft 60) Gaál, Károly (Red.): Etnographia Pannonica. Sozialhistorische und ethnologische Studien zum pannonischen Raum. Eisenstadt, 1971, 117 S. (Burgenländische Forschungen Heft 61)

Kaufmann, Jacques: Eine Studie über Die Beziehungen der Habsburger zum Königreiche Ungarn in den Jahren 1278 bis 1366. Eisenstadt, 1970, 124 S. (Burgenländische Forschungen Heft 59) Magyar, Arnold: Schicksal eines Klosters. Das erste Franziskanerkloster von Eisenstadt im Rahmen der Geschichte der Marianischen Ordensprovinz 1386–1625. Eisenstadt, 1970, 164 S. (Burgenländische Forschungen Heft 60) Gaál, Károly (Red.): Etnographia Pannonica. Sozialhistorische und ethnologische Studien zum pannonischen Raum. Eisenstadt, 1971, 117 S. (Burgenländische Forschungen Heft 61)

A „Burgenländische Forschungen” e három száma is tanúbizonysága annak a sokrétű helytörténeti kutatásnak, amely Burgenlanddal kapcsolatban folyik. Az 59. szám szerzője az 1278–1366-ig terjedő korszak osztrák–magyar politikai kapcsolatainak eseménytörténetét nyújtja, különös tekintettel a Habsburgokra. A Habsburgok Ausztriában IV. László magyar király segítségével, II. Ottokár cseh király legyőzésével 1278-ban jutottak uralomra, 1376-ig maradtak szövetségben a magyar királysággal: akkor a Luxemburg-házból származó IV. Károly császár (Zsigmond királyunk apja) oldalára pártoltak át. Kár, hogy Kaufmann csak a forrásokat és a német nyelvű szakirodalmat használja fel, a magyar nyelvűt teljesen figyelmen kívül hagyja, ami minden igyekezete ellenére egyoldalúvá teszi munkáját.

A 60. szám szerzője magyar származású, így a magyar nyelvű történeti irodalom felhasználása itt kielégítő. Nem kielégítő azonban a könyv IX. fejezete, amelyben a szerző azt igyekszik bizonyítani, hogy a magyar nyelvű Guary-kódex az 1483–1490 közti években a kismartoni ferences kolostorban, az ott élő laikus testvérek számára készült volna. Az eddigi szakirodalom külső és belső érvekkel nagyon valószínűvé tette, hogy az értékes magyar nyelvemlék az óbudai klarissza apácák számára az 1490-es évek elején Óbudán készült, ahonnan a török elől menekítették Pozsonyba. E külső és belső érveket a szerző nem cáfolta meg. Helytörténeti szempontból megemlítjük még azt az 5 okmányt, amelyet a szerző Borchy Mátyás soproni ferences gvárdián és magyarországi tartományfőnök tevékenységével kapcsolatban közöl (1569–1582.). Az 1570. évi latin nyelvűben Borchy Mátyás, aki saját bevallása szerint nem tudott németül, humanista latinsággal „Guardianus *Semproniensis”*-nek nevezi magát.

94A 61. szám azokat az előadásokat tartalmazza, amelyeket osztrák, magyar, cseh, horvát és szlovén kutatók a címben jelzett téma egyes részkérdéseiről (őstörténet, népi műveltség, földművelés, iparosodás

hatása, népi táplálkozás, gazdaság, népmese, népi szokások kutatása stb.) a burgenlandi rádióban elmondtak. A kötet szép példája az egy területre vonatkozó tudományos kutatások nemzetközi egybehangolásának.

Mollay Károly

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / 50 Jahre Burgenland. Vorträge im Rahmen der landeskundlichen Forschungsstelle am Landesarchiv. (Burgenländische Forschungen, Sonderheft III: Festgabe). Eisenstadt 1971, 214 lap + számos kép.

50 Jahre Burgenland. Vorträge im Rahmen der landeskundlichen Forschungsstelle am Landesarchiv. (Burgenländische Forschungen, Sonderheft III: Festgabe). Eisenstadt 1971, 214 lap + számos kép.

Ez az ünnepi kiadvány Burgenland tartomány megalakulásának ötvenedik évfordulója alkalmával jelent meg Kismartonban és kilenc cikket tartalmaz, számos fényképmelléklettel.

Otto Guglia „Die Angliederung des Burgenlandes an Österreich” (3–14. l.) című tájékoztató jellegű bevezető tanulmánya után következik a kötet számunkra is legérdekesebb dolgozata: Irmtraut Lindeck-Pozza „Zur Vorgeschichte des Venediger Protokolls” (15–44. l.). A szerző elsősorban római levéltárak adatai alapján dolgozott, az általa feltárt anyag teljesen új megvilágításba helyezi az akkori olasz külpolitikát és ezen belül is della Torretta márki szerepét. Az olasz külügyi akták idevonatkozó részeiből a lábjegyzetekben olasz eredetiben idéz. Ha mást nem is, ezt a tanulmányt (az olasz idézetekkel együtt) feltétlenül le kellene fordítani magyar nyelvre.

A jogtörténészeket érdekelni fogja Wolfgang Daxtól „Burgenländisches Landesrecht” (45–92. l.), mivel Nagy Iván (1937) és Újlaki Miklós (Jogtudományi Közlemények 1947) publikációi óta a magyar jogszabályok burgenlandi sorsáról, valamint a burgenlandi jogalkotás alakulásáról magyar nyelvű összefoglalás nem jelent meg, de pusztán osztrák szempontból is úttörő jellegű.

Gerald Schlag „Die politischen Parteien des Burgenlandes, 1921–1934” (93–124. l.) c. tanulmánya a burgenlandi tartomány politikai életének története a pártok feloszlatásáig, illetve a fasiszta színezetű rendi állam kialakulásáig. A két legerősebb csoportosulást mindvégig a szociáldemokraták és a keresztényszocialisták képezték. A szociáldemokrata vezetők közt számos olyan személyiség volt, aki a Magyar Tanácsköztársaság idején exponált szerepet játszott (Leser, Wagast, Till, Suchard), de az Anschluss után nem csatlakozott a kommunistákhoz. A magyarbarátok általában a keresztényszocialistákra adták le szavazataikat, maga a pártszervezet vezetése azonban ausztrofil kezekben volt és maradt.

Az 1934–1938 közti politikai életről ír Otto Mödlagl „Burgenland im Ständestaat” (125–133. l.) c. cikkében. A Schusnigg-féle népszavazás sikere érdekében a kismartoni Landhausban tárgyalások folytak egy szociáldemokratákat és kommunistákat is magában foglaló, de a nemzeti szocialistákat kirekesztő hazafias front megszervezése érdekében (eredetiben: „patriotische Front”; nem tévesztendő össze a Vaterländische Fronttal).

Johann Kriegler „Die politischen Führungskräfte des Burgenländes in der Ersten Republik” (134–159. l.) lexikális és statisztikai jellegű adatokat tartalmaz a Bundestagba és Landtagba beválasztott képviselőkről.

Mind a birodalmi, mind pedig a tartományi gyűlésbe csak német és horvát nemzetiségű politikusok kerültek be, magyar nemzetiségű képviselőjelölt 1938-ig nem kapott mandátumot.

Josef Rittsteuer „Die kirchliche Entwicklung des Burgenlandes" (160–177. l.) lényegében a katolikus egyház politikai és jogi történetét tárgyalja, megállapítva, hogy 1921-ben az ottani klérus nagyobb része magyarbarátként viselkedett, az osztrákpártiak közül többen a felkelők elől menekülni kényszerültek, egyiket pedig meggyilkolták. (Pataki Ferenc pornóapáti plébánost. Azonban Géfin Gyulának a szombathelyi 95egyházmegye történetéről szóló könyve alapján bonyolultabb esetet kell feltételezni.) Burgenland területén előbb apostoli adminisztratúra, 1970-ben püspökség létesült Kismarton székhellyel (Dioecesis Sideropolitana).

Bernhard H. Zimmermann „Die Protestanten des Burgenlandes in der Bilanz eines halben Jahrhunderts" (178–195. l.) c. cikkében említi, hogy 1921-ben 27 evangélikus és egy református egyházközség került Ausztriához, ahol részükre külön szuperintendensi hivatalt szerveztek. A virágzó tevékenységről tanúskodó beszámoló után következik Nikolaus Vielmetti „Das Schicksal der jüdischen Gemeinden des Burgenlandes" (196–214. l.) c. közleménye, amelyből kiemeljük a nagymartoni hitközségre vonatkozó adatokat. Kiryat Mattersdorf néven működik Jeruzsálemben a Burgenlandból kivándorolt zsidók orthodox hitközsége, amely Ehrenfeld nagymartoni rabbi alapítása.

Fogarassy László

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY

LEVÉLSZEKRÉNY

Breu József (Bécs) írja: Könyvemnek a SSz. 1971/3. számában megjelent ismertetésével kapcsolatban a következőket jegyzem meg: „Ich bin mir auch vollkommen bewusst, dass Herkunftsnamen wie Német, Magyar usw. nur als Indiz bei nationalitätsgeschichtlichen Untersuchungen zu werten sind, keineswegs aber als Beweis für die Nationalität einer besonderen Person. Ich finde keine einzige Stelle in meinem Buch, in der ich anders verfahren wäre". Házi Jenő cikkét az 59. lapon ismertetem, a titkos rendeletet különben Bidermann már 1888-ban tárgyalta, magam könyvem 20. lapján az ügyre kitértem." Jedenfalls habe ich mich im grossen gesehen über Ihre Besprechung gefreut". – Mollay Károly válasza: A szerző például a 96. lapon Fertőszentmiklós, Fertőszéplak, Németkeresztúr és Kapuvár községekben, de könyve más helyein is felhasználja a *Német, Horvát, Oláh* családnevek adatait. Házi Jenő cikkére az 59. lap jegyzetében utal.

Fogarassy László (Pozsony) írja: „A soproni népszavazás" c. cikkemben (SSz. 1971/4) nyomdatechnikai okokból sajnálatos elírás történt: a népszavazás eredményének legutolsó rovata a „nem érvényes" szavazatokat mutatja ki. (Az első szó a szedésnél kiesett.). Másik cikkemben (uo. 298. lap) a 23. jegyzet 2–3. sora helyesen: „I. soproni zlj., egy üteg Sopronban."

1972. XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis und kurze Auszüge:

Das Redaktionskomitee: Nach 25 Jahrgängen der Ödenburger Rundschau. Kurzer Rückblick auf die 35jährige Geschichte der Zeitschrift

Szita, Szabolcs: Erinnerungen eines sowjetischen Majors über die Befreiung des Ödenburger Komitates. Aufzeichnungen des Majors Nikolai Korolkow, der im März 1945 an den Kämpfen im Ödenburger Komitat teilnahm.

Katona, Johann: Die Entwicklung von Csorna seit 1945. Eine statistische Analyse über die jüngste Entwicklung der jüngsten (1971) Stadt des Komitates, mit besonderer Rücksicht auf Industrie und den Handel.

Fogarassy, Ladislaus: Militärgeschichte der westungarischen Frage II. Teil: Aug.–Sept. 1921. Fortsetzung der im Heft 4/1971 begonnenen Studie.

Szabó, Jenő: Gustav Mende, der Künstler und der Mensch. Würdigung des 1963 verstorbenen Kunstmalers unter Benützung seines Tagebuches.

Baraczka, Stefan: Wirtschaftsgeschichtliches von der Mitte des 16. Jahrhunderts aus den Rechnungsbüchern des Thomas Nádasdy (1544–1554). Die in ungarischer Sprache geführten Rechnungsbücher sind nicht nur in sprachgeschichtlicher, sondern auch in wirtschafts- und kulturgeschichtlicher Hinsicht eine wahre Fundgrube für die Zustände im damaligen Westungarn.

Kleine Mitteilungen

Dobos, Tibor: Eine Bestandesaufnahme über die Lage der Ingenieure und Techniker in Ödenburg und Umgebung aus dem Jahre 1966.

Berecz, Desider: Luise Blaha und ihre Rivalinnen auf der Ödenburger Bühne

Krammer, Jenő: Einzelheiten aus der Geschichte der 90jährigen Bürgerschule (Hauptschule) in Eisenstadt. Der Sohn des ersten Direktors der seinerzeit sehr anerkannten Bürgerschule berichtet über die pädagogischen Zielsetzungen seines Vaters Josef Krammer.

Kulturelles Leben in Ödenburg

Szabó, Ludwig: Die Tätigkeit des Franz–Liszt–Kulturzentrums im Jahre 1970/1971.

Nekrolog

Gunda, Michael: Albert Stasney (1889–1971). Nachruf auf den Professor der Universität für Forstwissenschaft und Holzindustrie in Ödenburg

Bücherschau

Hiller, Stefan: Ödenburg-Bibliographie des Jahres 1971

Mollay, Karl: Auswahl-Bibliographie der ungarischen geschichtswissenschaftlichen Literatur der Jahre 1945–1968 (ung.)

Mollay, Karl: Galavics, Géza: Programm und Kunstwerk am Ende des 18. Jahrhunderts (ung.)

Mollay, Karl: Burgenländische Forschungen Hefte 59–61.

Fogarassy, Ladislaus: 50 Jahre Burgenland. Festgabe.

Briefkasten

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Karsai Elek és M. Somlyai Magda: A felszabadulás krónikája. Budapest, 1970, 89. lap.

2 (Megjegyzés - Popup)

A Margit-vonal a Balaton, a Velencei-tó, Martonvásár és Érd között húzódott. Lásd: Csima János: Makótól Sopronig. Bp., 1970, 63. lap.

3 (Megjegyzés - Popup)

A 3. Ukrán Front csapatai február 7-én elérték a Velencei-tó-Seregélyes–Enying–Balaton szakaszt; a 4. gárdahadsereg jobb szárnya és közepe a Zámoly–Székesfehérvár vonalon építette ki állásait. Vö. Karsai–M. Somlyai i. m. 199. lap.

4 (Megjegyzés - Popup)

1945. márc. 6-án a 3. Ukrán Frontnak 5 összfegyvernemi hadserege (37 lövészhadosztály és 6 bolgár gyalogoshadosztály), egy légi hadserege, két harckocsi hadteste, egy gépesített és egy lovashadteste volt. A csapatok állományába kb. 407 ezer katona és tiszt, 6890 löveg és aknavető, 407 harckocsi és rohamlöveg, valamint 965 repülőgép tartozott. Vö. A Nagy Honvédő Háború története 1941–1945. Bp., 1967, 5. kötet 163. lap.

5 (Megjegyzés - Popup)

Csima i. m. 162. lap.

6 (Megjegyzés - Popup)

Karsai–M. Somlyay i.m. 317. lap.

7 (Megjegyzés - Popup)

Papp István: A budapesti hadművelet és a korabeli nyilas sajtó. SSz. 1965, 244. lap.

8 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Karsai–M. Somlyai i. m. 114. lap.

9 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld, 1970. ápr. 1.

10 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld, 1970. márc. 28.

11 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld, 1970. márc. 28.; V. Fomin: Az utolsó puskalövések.

12 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Kisalföld, 1970. márc. 28.

13 (Megjegyzés - Popup)

Belvízlevezető csatorna, Szilnél ered. Vö. SSz. 1959, 278. lap.

14 (Megjegyzés - Popup)

Az ellenséget üldözve a front magasabb egységei, az ellenállási csomópontok elfoglalása végett gyakran alkalmazták a megkerülő manővert, az átkelőhelyek birtokbavételére pedig harckocsikkal megerősített gyorsan mozgó gyalogsági osztagokat különítettek ki. A N. Honv. Háború tört. 5. kötet 174. lap.

15 (Megjegyzés - Popup)

Egy magyar zászlóalj átállt a Szovjet Hadsereg oldalára. Papp István: Magyarország felszabadulásának kronológiája helytörténeti adatokkal (1944–1945). SSz. 1970, 14. lap.

16 (Megjegyzés - Popup)

A márc. 28-i sikeres harcok eredményeként a 3. Ukrán Front csapatai 150 helységből verték ki a fasisztákat. Vö. Tóth Sándor: A Szovjet Hadsereg felszabadító hadműveletei hazánkban. Bp., 1955, 173. lap.

17 (Megjegyzés - Popup)

Fjodor Ivanovics Tolbuchin (1894–1949). Katonai pályafutását az első világháború idején kezdte, a polgárháború és intervenció idején katonai parancsnokként harcolt az ellenforradalmi erők ellen. A Nagy Honvédő Háború idején frontparancsnok, 1942–43-ban a sztálingrádi csatában hadseregparancsnok, 1943-ban a D-i front, majd a 4., ill. a Magyarország felszabadításában is részt vett 3. Ukrán Front parancsnoka, 1946-tól a Kaukázuson túli katonai körzet parancsnoka.

18 (Megjegyzés - Popup)

A város felszabadulásának szemtanúi szerint itt a Póda Endre utcai közúti hídról esik szó. (Ma Híd utca). A híd környékén a felszabadulás első napjaiban kiégett katona járművek roncsai, valamint német katonák holttestei hevertek.

19 (Megjegyzés - Popup)

A vonal egyik áttörése a 27. sz. őrháznál történt; a Sopron–Nagykanizsai vasút, valamint a Sopron–Lövő-i országút keresztezésénél. A szovjet páncélosok ellen a németek 2 francia típusú páncéltörő ágyút, valamint hernyótalpas gépkocsira szerelt négycsövű ágyút vetettek be (Lovas Gyula közlése). Ekkor történt Süttör, Hidegség, Nagycenk, Kópháza felszabadítása.

20 (Megjegyzés - Popup)

A kópházi út irányából végzett felderítés a város felszabadulása történetének érdekes részlete. Lukácsi

József így emlékezik: Március 26-án mint halálraítélt katona légitámadás idején megszökött a soproni 48-as laktanyából. Kapuvárra akart hazajutni. Március 29-én este 6–7 óra között a nagycenki erdőszélen szovjet őrség tartóztatta fel. Miután kikérdezték, kérték, kalauzolja a felderítőket Sopronban. A szovjetek a katonai objektumok, valamint a posta, kórház és vágóhíd elhelyezkedése után érdeklődtek. 8 óra körül három szovjet felderítőtiszttel gépkocsin bejöttek Sopronba. Először a sopronkőhidai börtönhöz mentek, majd visszajöttek a városba. Közben a Szent Mihály temetőnél és a Sas téren német katonákba ütköztek, csak tűzharc árán tudtak továbbjutni. Majd a Várkerületen és a Kossuth Lajos utcán végighaladva a Manninger úti József főherceg 18-as gyalogsági laktanya és a Frigyes főherceg tüzérségi laktanya környékét, valamint a 48-as laktanyában tartózkodó katonai erő nagyságát próbálták kikémlelni. Valamennyi objektum őrségét figyelmeztették (tiszteket már seholsem találtak), hogy fegyvereiket zárt helyen gyűjtsék össze vagy semmisítsék meg, és a Szovjet Hadsereg bevonulása alkalmából ne használják. Majd a Rákóczi utca, Széchenyi tér (itt valószínűleg postai berendezések megsemmisítését akadályozták meg), Magyar utca útvonalon haladtak kifelé a városból. A vasúti felüljáró híd előtt német katonákkal tűzpárbajt vívtak, ekkor az egyik szovjet tiszt megsebesült, akit a kórházban helyeztek el. Ezután visszatértek a nagycenki erdőbe, ahol már nagyszámú szovjet páncélos és egyéb harcieszköz állt harcrakészen a támadáshoz. Rövidesen el is indultak Sopron felé.

21 (Megjegyzés - Popup)

Harci érdemeiket méltatja a legfelső parancsnok. J. Sztálin 1945. ápr. 1-i 325. sz. parancsa. Vö. Németh Tihamér: Sopron felszabadulása az egykorú hivatalos szovjet jelentésekben és sajtóban. SSz. 1960, 2. lap.

22 (Megjegyzés - Popup)

A harc hőseiről és epizódjairól számol be a Tihanyban talált „Szovjetszkij Vojn” c. frontújság, a 3. Ukrán Front napilapjának 1945. ápr. 4-i száma. Vö. Kisalföld, 1970. márc. 29.

23 (Megjegyzés - Popup)

A Sopront ért 9 bombatámadás pusztításairól lásd Soproni Újság 1945. okt. 9. Vö. még Boronkai Pál: Sopron újjáépítése. SSz. 1960, 8–10. lap.

24 (Megjegyzés - Popup)

Ekkor szabadult fel Ágfalva.

25 (Megjegyzés - Popup)

Jegyzőkönyv a Csornai Községi Földigénylő Bizottság 1945. április 30-án tartott üléséről.

26 (Megjegyzés - Popup)

Csorna község 1949. és 1952. évi gazdalajstroma.

27 (Megjegyzés - Popup)

A KSH Győr-Sopron megyei Igazgatósága Csornai Járási Felügyelőségének irattára.

28 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron megye statisztikai évkönyvei, 1960–1968.

29 (Megjegyzés - Popup)

A népszámlálás adatai, 1949, 1960.

30 (Megjegyzés - Popup)

A népszámlálás adatai, 1949, 1960.

31 (Megjegyzés - Popup)

Csorna törzskönyve.

32 (Megjegyzés - Popup)

Megtalálható a Magyar Országos Levéltárban K 26 ME 1387/1921. sz. aktacsomóban (Nyugatmagyarországi ügyek II.)

33 (Megjegyzés - Popup)

HIL VKF 15 12003/Ii. Keresztes Artúr vk. őrnagy jelentése 1920. február 27-ről, aki megemlíti, hogy a boroszlói konzorcium hallomás szerint nyolc hírlapvállalatot tart fenn.

34 (Megjegyzés - Popup)

Villani i. m. 9–10.

35 (Megjegyzés - Popup)

OL ME K 1387/1921-H. tétel. A Honvédelmi Minisztérium 4676/Eln. D. titkos, 1921. július 21-i jelentése. – A szarvkői esetet Missuray is említi (19. l.).

36 (Megjegyzés - Popup)

Friedrich szűkebb törzséhez tartozott Urmánczy Nándor, Inzelt István ezredes, Dénesfay-Dinich Vidor, Maderspach Viktor huszárkapitány. A haditanácson rajtuk kívül részt vett még Hir György nemzetgyűlési képviselő, dr. Wein Dezső tart. orvos-százados, Arany János Paskál áldozópap, Székely Elemér főhadnagy (a soproni főiskolás karhatalmi század parancsnoka) és Héjjas Iván tart. főhadnagy. Lásd Wein Dezső dr. naplója (Missuray 170–171. ll.) és ifj. Krúg Lajos: Tüzek a végeken. Sopron 1931, 40–41.

37 (Megjegyzés - Popup)

Missuray 74–75., 99., 172. ll.

38 (Megjegyzés - Popup)

Nemzetgyűlési napló 1922. XV. kötet, 183., 334, ll. (Az 1922. január 16-i és 21-i ülés jegyzőkönyvei, Friedrich István, illetve Szilágyi Lajos képviselők felszólalásai.)

39 (Megjegyzés - Popup)

Gróf Sigray Antal felszólalása a nemzetgyűlésen 1922. január 19-én.

40 (Megjegyzés - Popup)

Bánffy Miklós: Huszonöt év. 61–62. l. (Kézirat.)

41 (Megjegyzés - Popup)

A csendőrségi címek a következők voltak: Zentraldirektor (vezérőrnagy vagy altábornagy), Landesdirektor (ezredes), Oberinspektor I. Klasse (alezredes). Oberinspektor II. Klasse (őrnagy). Bezirksinspektor I., II., III. Klasse (százados, főhadnagy, hadnagy), Revierinspektor (tiszthelyettes), Rayoninspektor (őrmester), Patrouillenleiter (szakaszvezető), Gendarm-csendőr (tizedes), Probegendarm-próbacsendőr (közlegény.) Erről egykorú fényképfelvételek tanúskodnak, pl. a Bergből Köpcsénybe bevonult csendőr-vámőr különítményről. A vámőrök régi típusú tisztisapkáikról felismerhetők.

42 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Alfred Rausnitz: Die Gendarmerie im Burgenlande. A Neubauer-féle gyűjteményes kiadványban, 219., 220., 233. l. A bécsújhelyi parancsnokság átalakulóban volt burgenlandi országos csendőrparancsnoksággá, alatta 5 kerületi, 11 járási parancsnoksággal és 65 csendőr-kirendeltséggel.

43 (Megjegyzés - Popup)

HIL VKF 37/2502. 1921. aug. 27-ről érkezett jelentés.

44 (Megjegyzés - Popup)

HIL VKF 1921. augusztus 1-i és szeptember 1-i hadrendek (HM 3612. és 3619/1921, titkos 1. sz.). Ezek és az októberi hadrend (3626/1921. titkos 1. sz.) alapján a fegyveres alakulatok helyzete mind 1921. aug. 28-án, mind pedig október 4-én megállapítható, a részletezéstől is eltekintünk.

45 (Megjegyzés - Popup)

Gerald Schlag: Die Kämpfe um das Burgenland 1921. Wien 1970, 6. A Miklóshalmánál észlelt felkelőjárőrök valóban Zurányt biztosították, a mosonszentandrási biztosítás azonban a közelben elszállásolt 3. huszárezredtől volt.

46 (Megjegyzés - Popup)

A hadműveletek leírásánál részben a „Nyugat-magyarországi bandaharcok” c. régebbi tanulmányomra támaszkodtam (Vasi Szemle 1961/I. 39–49). Adataimat az újabban feltárt levéltári anyag, források és feldolgozások alapján módosítottam és újabbakat is közzétettem. Itt csak annyit, hogy az osztrák csendőrosztagokhoz felfegyverzett polgárokból álló alakulatok *nem* csatlakoztak. Az ún. „kommunista bandákról” szóló híreszteléseknek annyi volt az alapja, hogy a Bécsújhelyről Lajtaszentmiklósra átvonuló 4. csendőroszlophoz számos bécsújhelyi polgár csatlakozott, és azt a történelmi határon túl is elkísérte (Rausnitz i. m. 239).

47 (Megjegyzés - Popup)

MOL ME 1387/1921. 1921. augusztus 31-i jelentés szerint ötvenen jelentkeztek az Ostenburg-zászlóaljnál

szolgálattételre, köztük Maderspach százados 12 székellyel és néhány tart. tiszt. Urmánczy és Friedrich embereikkel elhagyják Balfot. – HIL VKF 13/10882 sz. alatt levő szeptember 20–21-i kimutatás szerint az Ostenburg-zászlóalj 712 emberrel érkezett Nyugat-Magyarországra, a bevonult tartalék 877 fő volt, utóbb átállt a felkelőkhöz 105 ember, létszám 1484 fő.

48 (Megjegyzés - Popup)

Villani i. m. 12. – HIL kéziratgyűjtemény 205/2071: Nyugatmagyarország, Sopron. Összefoglaló a nyugatmagyarországi főkormánybiztosság működéséről, II. kötet. (Nincs oldalszámozva)

49 (Megjegyzés - Popup)

Löger i. m. 180.

50 (Megjegyzés - Popup)

Krúg i. m. 53–54; Ádám i. m. 23–24.

51 (Megjegyzés - Popup)

Knaus i. m. 129.

52 (Megjegyzés - Popup)

Rausnitz i. m. 245. A felsőőri ütközetet Missuray-Krúg Héjjas Jenő nyomán írja le. Ez alkalommal az osztrák csendőrök Felsőlövőt és Borostyánkőt is feladták. (Lásd: Gendarmen und Soldaten im Kampfe für das Burgenland. Eine Chronologie der Ereignisse während der Landnahme. Burgenländische Freiheit, 1931. szept. 11.)

53 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott.

54 (Megjegyzés - Popup)

Rausnitz i. m. 246; Missuray-Krúg i. m. 90–91. (Héjas Jenőtől átvett tévedése, hogy Sárszentmihályt ír Pusztaszentmihály helyett.)

55 (Megjegyzés - Popup)

OL ME K 26/1264–1921 (Nyugatmagyarországi ügyek I.) A Magyar Nemzeti Szövetség Vas megyei kiküldöttjének jelentése 1921. nov. 10-én Szentgotthárdról az 1921 augusztusi és szeptemberi eseményekről 9541/1921 sz. alatt. A jelentés többi része is érdekes, mert a gyanafalvai és környékbeli osztrák- és magyarpárti megnyilvánulásokról számol be.

56 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Victor Miltschtinsky: Das Verbrechen von Ödenburg, Wien 1922, 37; Knaus i. m. 130.

57 (Megjegyzés - Popup)

Föltehetőleg a Tőkés Elemér–Parragh Endre-féle szabadcsapat. Erről írja Héjjas Jenő (42. l.), hogy augusztus 30-án Felsőpéterfánál, szept. 1-én Kaboldnál, szept. 3-án pedig Szárazvámnál sikeresen támadtak. A Burgenländische Freiheit 58. sz. jegyzetben említett cikke szerint Sopronszentmárton, Kabold és Lakompak csendőrállomásokat ki kellett üríteniök az osztrákoknak.

58 (Megjegyzés - Popup)

Knaus i. m. 130–132. Szeptember 3-án Hohenbruggnál, 4-én pedig Sinnersdorfnál említ csetepatét, Féjjas Jenő pedig szept. 2-án Radafalvánál. A II/5. alsó-ausztriai gyalogzászlóalj 12 tisztből, 15 altisztből és 465 közkatonából állott. A zászlóaljtörzs az 5. és géppuskás századdal Kirchsehlagban, a 4. század Hochnenkirchennél, a 6. század pedig Ungerbachban volt elszállásolva. Az alárendelt 2. híradószázad részeit elosztották, rendelkezésre állott még egy műszaki szakasz is.

59 (Megjegyzés - Popup)

Missuray i. m. 101–102. A pinkafői eset: uo. 119., 300. l. Az osztrák forrás csak annyit ismer be, hogy az egyik Pinkafőnél elesett felkelőnél dum-dum töltényeket találtak, (Gendarmen und Soldaten im Kampfe für das Burgenland. Burgenländische Freiheit vom 11. September 1931). A valóság tehát az, hogy a felkelőt a nemzetközi megállapodások alapján eltiltott töltények használata miatt végezték ki, s felettes hatóságuknak nyilván nem jelentették.

60 (Megjegyzés - Popup)

A kirchschlagi ütközet feldolgozásánál valamennyi jelentősebb osztrák és magyar feldolgozást figyelembe vettem. (Elsősorban Knaust, Miakert, Missurayt és Héjjast. Alexander Hübner, a Reichspost és más bécsi lapok tudósítója szem- és fültanúra való hivatkozással írja, hogy a felkelők „előre, éljen a király” (eredetiben is magyarul) kiáltással rohamoztak Kirchschlagnál. Ezek csak kőszegi, esetleg magyaróvári szabadcsapatosok lehettek. (Alexander Hübner: Im Burgenland – zehn Jahre Tagesschriftsteller. Eisenstadt 1931, 28–29)

61 (Megjegyzés - Popup)

OL ME Nyugatmagyarországi iratok II. A Főkormánybiztosság távirati jelentése 1921. szeptember 6-án 19 óra 45 perckor a Miniszterelnökségnek, valamint Hegedűs altábornagy jelentése szeptember 19-én. Az I. csomóban (OL ME K 26 1264/21) „Jung József osztrák kommunista katona irományai” c. borítékban megtalálhatók fent nevezett, Franz Samotny és Siegmund Smrcka katonai igazolványai, Franz Rosenauer szociáldemokrata pártigazolványa és egy meghívóűrlap a „Lokalorganisation Döbling der Kommunistischen Partei Oesterreichs” gyűlésére, amelynek hátlapján a KPÖ szervezet egyik gyűlésére vonatkozó feljegyzések vannak. A felkoncolt katonák nevei Ferdinand Kamper és Hugo Mladenka, nevükre szóló iratok a borítékban nincsenek. Lehet, hogy a meghívóűrlapot találták Kampernél, de valószínűbb, hogy a tettesek (Francia-Kiss Mihály emberei lehettek) a vizsgálat megnehezítése végett a KPÖ-igazolványokat eltüntették. (Hegedűs altábornagy OL ME idézett akták közt elfekvő jelentésében közli, hogy a felkelők parancsnokságát a foglyokkal szemben emberséges bánásmódra intette, 1921. szept. 19-én.)

62 (Megjegyzés - Popup)

Missuray 112, 126. o.

63 (Megjegyzés - Popup)

Knaus i. m. 131–134. A Burgenländische Freiheit idézett cikke kiemeli a felsőpulyai értelmiség barátságtalan magatartását. Ferrario tábornok ugyanakkor ahhoz sem járult hozzá, hogy a magyar csendőrség rendteremtés végett előnyomuljon a történelmi határig, illetve azt olyan feltételhez kötötte, hogy a magyar kormány tegyen a parlamenti többség támogatásával ünnepélyes nyilatkozatot, hogy a magyar csapatokat kizárólag a felkelők leszerelése végett küldi a régi határig, utána pedig azonnal visszarendeli az „A”-vonalra. (OL ME idézett iratok, A Főkormánybiztosság távirati jelentése 1921. szeptember 6-án 19 óra 45 perckor a Miniszterelnökségnek.)

64 (Megjegyzés - Popup)

Missuray i. m. 116, 129. – OL ME idézett iratok, KÜM titkos 5035/pol. 1921. szept. 5-i jelentés Bethlen István miniszterelnöknek.

65 (Megjegyzés - Popup)

Az eredeti Mühl családnevét 1937-ben belügyminiszteri engedéllyel *Mendé*-re változtatta.

66 (Megjegyzés - Popup)

Krónikája és levelezésének egy része a soproni levéltárban van.

67 (Megjegyzés - Popup)

A levél eredetije a soproni levéltárban.

68 (Megjegyzés - Popup)

A gyermekek: Nándor (1897–), az ev. egyházközség ny. pénztárosa; Gusztáv (1899–1963) festőművész; Aladár (1902–), ny. zenetanár; Gyula (1905–1906); Hermina (1906–), Horváth József festőművész felesége; Ernő (1909–) pékmester, Margit (1912–), Mátyás Vilmos erdészeti kutató felesége.

69 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Spectator: SSz. 1960, 286.

70 (Megjegyzés - Popup)

Az 1920-as évek elején egy-két nyáron át festettek festőművész növendékek Sopronban. E kezdeményezésnek szintén Mende Gusztáv volt a lelke, de anyagiak hiányában csakhamar abbamaradt. Az egyik ilyen „festőtáborozáson” (mert művésztelepnek nem lehetett nevezni) ismerte meg Mende Lándori Angélát.

71 (Megjegyzés - Popup)

Vö. még Csatkai Endre: Mende Gusztáv (1899–1961). SSz. 1964, 89–90.

72 (Megjegyzés - Popup)

Kultúrtörténeti szemelvények a Nádasdiak 1510–1550-es számadásaiból. Történeti-néprajzi füzetek. I–II.

köt. Szerk. Belényesy Márta. Budapest, 1959.

73 (Megjegyzés - Popup)

Az emberi táplálkozásra alkalmas bab magyar neve az eddigi ismeretek szerint 1585-ben fordul elő először. Vö. Benkő Loránd (szerk.): A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Bp., 1967. *bab* címszónál. Itt 41 évvel korábbi adatot kapunk.

74 (Megjegyzés - Popup)

A salétromkészítés későbbi történetére vö. Csatkai Endre: A salétromfőzés soproni múltjából. SSz. XIX. (1965), 274–279.

75 (Megjegyzés - Popup)

A timsót már az ókori népi orvoslásban, főként összehúzó, vérzéselállító hatása miatt használták. Vö. Wörterbuch des deutschen Aberglaubens. Berlin u. Leipzig 1927-től, *Alaun* címszó alatt.

76 (Megjegyzés - Popup)

A soproni városi húsellátásról, a XVI. század második feléből származó adatokkal, vö. Házi Jenő: Sopron város húsellátása 1470-ben. Városi Szemle XXX. évf.-ból klny. Budapest, 1944.

77 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Baraczka István: A hazai pénzrendszerek és pénzek történetéhez (1540–1560). Levéltári Közlemények XXXVI, 235–256. l.

78 (Megjegyzés - Popup)

Ezzel kapcsolatban vö. Pickl, Othmar: Das älteste Geschäftsbuch Österreichs. Die Gewölberegister der Wiener Neustädter Firma Alexius Finck (1516– cca 1538) und verwandtes Material zur Geschichte des steirischen Handels im 15./16. Jahrhundert. Graz, 1966. Vö. még V. Kovács Sándor ismertetését: SSz. 1966, 287.

79 (Megjegyzés - Popup)

Dobos Tibor: Mérnök- és technikus ellátottság a MTESz soproni Intézőbizottságához tartozó területen. Sopron, 1967; uő.: Mérnökök és technikusok címtára a Soproni MTESz Intézőbizottság területén. Sopron, 1967. (Az Erdészeti és Faipari Egyetem Jegyzetsokszorosító részlegénél megjelent kiadványok).

80 (Megjegyzés - Popup)

Blaha Lujza (1850–1926) első férje és tanítómestere Blaha János színházi karmester volt; bár még kétszer ment férjhez, Blaha nevét tette halhatatlanná. 1871-től a Nemzeti Színház tagja volt, s e minőségben szerepelt 1875–1908-ig a Népszínházban.

81 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: A soproni magyar színészet története 1841–1950. Sopron 1960.

82 (Megjegyzés - Popup)

Tamássy József (1835–1892) 1870-től a Nemzeti Színház tagja, 1875-től a Népszínházé. 1888-ban szélütés érte. Közel két évtizedig volt Blaháné partnere.

83 (Megjegyzés - Popup)

Deréki Antal (1849–1931) vidéki színész és igazgató. Később a színészkedést abbahagyva lapot szerkesztett, darabokat, színházi emlékezéseket írt.

84 (Megjegyzés - Popup)

Konti József (1852–1905) lengyelországi születésű zenész, több, sikerrel játszott operett komponistája. 1876 óta élt Magyarországon, a Népszínház, majd a Király-színház karmestere. Itt vezényelte a János vitéz első ötven előadását. Bókay János állított neki szép emléket az Egy rózsaszál szebben beszél c. regényében.

85 (Megjegyzés - Popup)

Pálmay Ilka (1860–1945) a múlt század két utolsó évtizedének ünnepelt operettprimadonnája, aki népszínművekben is szerepelt. 1881-től a Népszínház tagja, később csak egyes szerepekre szerződött, szerepelt Bécsben és Amerikában is.

86 (Megjegyzés - Popup)

Hegyi Aranka (1855–1906) exotikus szépség, 1879-től a Népszínház tagja.

87 (Megjegyzés - Popup)

Küry Klára (1870–1935) a Népszínház tagja 1892–1902-ig, azután egyes szerepekre szerződött, Amerikát is megjárta.

88 (Megjegyzés - Popup)

Fedák Sári (1879–1955) a Népszínházban indult, majd a Király-színházhoz szerződött, de játszott a Vígszínházban és a Nemzeti Színházban is.

89 (Megjegyzés - Popup)

Kürthy Sári 1901-től a Vígszínház tagja, Fedák baráti köréhez tartozott, külföldi turnéin is elkísérte.

90 (Megjegyzés - Popup)

A nyolcvanéves kismartoni polgári iskola (ma Hauptschule) múltjából. SSz. 1962, 327–321.

91 (Megjegyzés - Popup)

Erre vö. Krammer, Eugen: Der erste Direktor der 80jährigen Eisenstädter Hauptschule. Burgenländische Heimatblätter 1962, 34–42.

92 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Deszkásy Boldizsár: A soproni Kaszinó 100 éve. Sopron egy évszázad tükrében (1843–1943). Sopron, 1944.

93 (Megjegyzés - Popup)

Szabó Lajos: A soproni „Kaszinó” és a Liszt Ferenc Művelődési Ház. SSz. XXIV (1970), 78–85.

94 (Megjegyzés - Popup)

Kovács József László: A közép-európai humanizmus kérdései. Ülésszak Lackner Kristóf születésének 400. évfordulója alkalmából (Sopron, 1971. május 6–8), SSz. XXV (1971), 272–3.